

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA

LIETUVOS GYVENTOJŲ GENOCIDO
IR REZISTENCIJOS TYRIMO CENTRAS

Bronius Kemeklis-Kerštas

NESIPRIEŠINTI GENOCIDUI NEGALĖJOM

Eilinio partizano atsiminimai
Šiauliai, 1988–1990 metai

*„...nebijokit, tuoj bus laisvytė...“
Jonas Kemeklis – Tauras (1923-1949)*

BRONIUS KEMEKLIS-KERŠTAS

NESIPRIEŠINTI
GENOCIDUI
NEGALĒJOM

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA

LIETUVOS GYVENTOJŲ GENOCIDO
IR REZISTENCIJOS TYRIMO CENTRAS

BRONIUS KEMEKLIS-KERŠTAS

NESIPRIEŠINTI
GENOCIDUI
NEGALĖJOM

EILINIO PARTIZANO ATSIMINIMAI
ŠIAULIAI, 1988–1990 M.

Nebijokit, tuoj bus laisvytė...
Jonas Kemeklis-Tauras (1923–1949)

Vilnius 2015

UDK 355.42(474.5)(093.3)
Ke84

Sudarytojas – Virgilijus RUTKAUSKAS

Atsakingasis redaktorius – Arūnas ALONDERIS

- © Generolo Jono Žemaičio
Lietuvos karo akademija, 2015
- © Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras, 2015
- © Virgilijus Rutkauskas, sudarymas, 2015

ISBN 978-609-8037-47-0

TURINYS

Žodis skaitytojui.....	6
Apie save ir šeimą	9
Lietuvai prarandant nepriklausomybę	26
Pirmosios 1944–1945 metų aukos	34
Partizano kelias.....	44
Didžioji išdavystė Kurklių šile.....	58
Kiti įsiminę partizanavimo epizodai	64
Dariaus ir Girėno mirties aplinkybės.....	75
Apie Liūtą	78
Apie kurklicių Džeką	82
Ankstesnės partizanų kovos.....	84
Partizano kelio pabaiga, tardymas ir teismas.....	88
Lageris.....	109
Laukiant nepriklausomybės Lietuvoje	132
Literatūra ir šaltiniai	137
Nuotraukų šaltiniai.....	139
Priedai	143

ŽODIS SKAITYTOJUI

Du dešimtmečius nepriklausomybę puoselėjusiai Lietuvai Antrojo pasaulinio karo pradžia buvo lemtingas, kupinas iššūkių laikotarpis. Iki karo pabaigos Lietuvos okupantai keitėsi keletą kartų: po „raudonųjų“ atėjo „rudieji“, paskui, keleriems metams prabėgus, juos vėl išstūmė „raudonieji“ ir liko pusei amžiaus. Vis dėlto antrosios Sovietų Sąjungos invazijos pradžia okupantams nebuvo lengva dėl beveik dešimtmetį trukusios rezistencinės kovos. Skatinami patriotizmo, atmindami ankstesnės okupacijos metu padarytas skriaudas ir nežabotą sovietinį terorą, tikėdamiesi Vakarų pagalbos, Lietuvos inteligentai, darbininkai, studentai ir gimnazistai – kurie dar nebuvo spėti sunaikinti – ėmė priešintis.

Vietos gyventojų palaikomi pokario rezistencijos dalyviai – partizanai, vadinamieji miškiniai, miško broliai, žaliukai, – iš pradžių nevengė stoti į atvirą kovą, burtis į dideles grupes, vykdyti baudžiamųjų akcijų tiems, kurie veikė prieš juos – kovotojus dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atkūrimo. Pamažu pavienių kovotojų valia priešintis tapo organizuotu judėjimu, buvo sukurta ir atitinkama struktūra: pagrindis suskirstytas į atsakomybės regionus, mezgamas ryšių tinklas, priimami sprendimai dėl tolesnės kovos taktikos, visuomenės švietimo, aukštos

Lietuvos gyventojų moralės palaikymo. Beveik dešimtmetį trukusiai kovai vadovauti buvo būtini drąsūs vadai, neginčijami autoritetai ir patriotai. Jų atsiminimai, dokumentų tyrimai ir bylų analizė leido atskleisti to meto sunkią kasdienybę.

Be plačiai žinomų vadų (iš publikuotų biografijų, aprašytų Nepriklausomybės kovų epizodų), petys į petį kovojo eiliniai partizanai – paprasti ir kartu išskirtiniai neabejingumu Lietuvos laisvei žmonės. Vis dėlto duomenų ir informacijos apie eilinių partizanų veiklą ir gyvenimą išliko palyginti mažai, tačiau jų kova dėl to netapo ne tokia prasminga ir neverta plunksnos. Ši originaliu rankraščiu remiantis parengta eilinio partizano atsiminimų knyga – bandymas užpildyti praeities spragą, siekiant parodyti, kad valia priešintis priespaudai, istorijos klastojimui, savo krašto niokojimui ir paprasčiausiai neteisybei turi būti ugdoma nuo jaunystės – taip, kaip tai darė Broniaus Kemeklio tėvai. Taigi ši knyga skirta visiems, besidomintiems pokario rezistencija Lietuvoje, tačiau pirmiausia – jaunajai kartai, nes atsiminimų autorius aktyviai partizanavo būdamas 21–24 metų. Daug metų kalėjęs Sovietų Sąjungos lageriuose, iš jų grįžęs, bet gimtajame krašte neradęs ramybės dėl nuolatinių saugumo struktūrų persekiojimo, vis dėlto sulaukė faktinės nepriklausomybės. Deja, laisvoje Lietuvoje jis pagyveno tik keletą dienų...

Partizano Broniaus Kemeklio-Keršto atsiminimų epizodai jau buvo pateikti „Laisvės kovų archyve“ ir Romo Kauniečio knygoje „Laisvės kovotojų prisiminimai“. Vis dėlto šis leidinys skiriasi tiek nuo minėtų publikacijų, tiek nuo originalaus rankraščio. Bronius Kemeklis-Kerštas atsiminimus rašė jau įkopęs į septintą dešimtį, todėl neretai pasigenda ma loginės minčių dėstymo tvarkos, o šioje knygoje visi įvykiai aprašyti nuosekliai, chronologiškai. Be vaizdinės medžiagos, kuri buvo rankraštyje, remiantis įvairiais šaltiniais, leidinyje pateikta nuotraukų, jis svariai papildytas kita informacija (tekste išskirta tamsesniu fonu).

Nuoširdžiai dėkoju nuotraukų šaltinių autoriams G. Ražanskui (Anykščiai), D. Gadliauskaitei, R. Kauniečiui (Panevėžys), J. Starkauskui, D. Sinkevičiui, V. Slapšinskui, J. Šyvokienei ir Lietuvos ypatingojo archyvo, žurnalo „Karys“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos

tyrimo centro kolektyvams už galimybę publikuoti nuotraukas.

Daugiausia dėmesio skirta kovos draugų, partizanų išdavusių ir areštavusių smogikų išsamesnėms biografijoms, minimų įvykių nuodugnesniam aprašymui, apibūdinimui. Atsakomybę už visas dėl to galimai atsiradusias klaidas ir neatitikimus prisiima leidinio sudarytojas.

Ši knyga nebūtų patekusi į skaitytojo rankas tokia, kokia yra dabar, be sumanymui dar kartą visuomenei priminti apie karo, vykusio po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje, dalyvius pritarusių Kemeklių šeimos atstovų ir jį įgyvendinti padėjusių entuziastų Arūno Alonderio, Ramutės Leščiotės-Karanauskienės, Ingos Pranaitienės, Gintaro Ražansko ir Eglės Trataitės-Žebelienės palaikymo.

Leidinio sudarytojas
Virgilijus Rutkauskas

APIE SAVE IR ŠEIMĄ

Gimęs 1927 m. balandžio 30 d., šeimoje buvau priešpaskutinis. Šeimą sudarė aštuoni žmonės: tėvas (Juozas Kemeklis), motina (Karolina Kemeklienė), vyriausiasis brolis Kazimieras, jaunesnieji broliai Juozas, Povilas ir Jonas ir mes, jauniausi, Bronius – tai aš – ir Antanas. Tėvas buvo kilęs iš Kamajų valsčiaus, Punkiškių kaimo, į Leliūnus atėjo, kaip sakydavo, užkuriom [į nuotakos namus – *Virgilijus Rutkauskas*, toliau – *V. R.*]. Kazys ir Juozas buvo pirmosios žmonos [Budreikaitės – *V. R.*] vaikai, mes keturi – antrosios [Karolinos Pilkauskaitės – *V. R.*]. Ūkis Leliūnų kaime, Debeikių valsčiuje, Utenos apskrityje (dabar Anykščių rajonas), buvo vidutinis – 19,5 hektaro. Leliūnų kaimas buvo įsikūręs trijų kelių sandūroje: iki Anykščių – 15, iki Svėdasų – 8, iki Debeikių – 6 km.

Šeimoje buvo santarvė, visi turėjome, kiekvienas pagal jėgas, būtiną atlikti darbą ir pareigų. Jau nuo dešimties broliai dirbo visus ūkio darbus. Turėjo iš po dalgio imti javus per rugiapjūtę, vesti girdyti galvijus, mažesnieji vaikai – prinešti į trobą vandens, malkų, padėti motinai ruošti valgį, be to, viską daryti sąžiningai. Na, ir svarbiausia – paruošti pamokas. Mokėmės tame pačiame kaime, Kaušpėdo

1. Juozas Kemeklis

2. Karolina Pilkauskaitė-Kemeklienė

3. Namas
Debeikiuose,
kuriame
gyveno
Kemeklių
šeima

namuose buvusioje mokykloje, ten baigėme keturis skyrius. Jei viską gerai padarydavom, mama mus vakare nusivesdavo pas ten pat gyvenančius savo brolių ir seseris.

Darbai buvo pagal jėgas, dykinėti niekam nebuvo leidžiama. Čia pat už tvartų buvo kaimo kapinaitės: vaikystėje labai mėgome jose būti. Jos buvo tvarkingos, jaukios ir net mažiems vaikams nekėlė jokios baimės. Pagarba išėjusiems buvo tiesiog įgimta. Nedrįsdavome peržengti kapo, žinojom, kad taip daryti negražu, negalima. Čia rodydavome ir savo skaitymo gebėjimus – skaitėme lenkiškus užrašus, o jų buvo daug. Šios kapinaitės, kaip pasakojo tėvas, anksčiau buvo kur kas didesnės, tik vėliau, kai statė mūrinę sieną, jas sumažino – aptvėrė mažesnią plotą. Kaimą iš visų pusių juosė miškai, daugiausiai – spygliuočiai.

Vyriausiąjį brolių Kazimierą (g. 1911 m.) leido į mokslus: Vytauto Didžiojo metais baigė Utenos gimnaziją, vėliau – aukštąją miškininkystės mokyklą, dirbo Sukmedyje, Žagarės girininkijoje, girininku. Kazys gyveno toli, todėl retai namuose lankėsi, nebent per atostogas. Vėliau buvo be teismo išvežtas į Leningradą [dab. Sankt Peterburgą – V. R.]. Ten krovė į laivus lentas. Kaip kalinys išbuvo Leningrade trejus metus. Nors grįžęs vėl tapo net urėdo pavaduotoju, taip ir liko skeptiškas, pradėjo girtuokliauti. Labiausiai krintosi, kad viską, ką turėjo, prarado, ir pamažu ėmė slinkti pareigomis žemyn. Į pensiją jau išėjo kaip paprastas eigulys.

Vyriausiasis sūnus Kazys (Kazimieras) Kemeklis baigė Utenos gimnaziją (1930 m. – *V. R.*), Alytaus aukštesniąją miškininkystės mokyklą. 1932 m. buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę ir pasiūstas mokytis į Karo mokyklą Kaune, ją baigęs (1933 m. rugsėjo 15 d. VIII aspirantų laida¹) gavo pėstininkų jaunesniojo leitenanto laipsnį (1939 m. vasarą dalyvavo mėnesio trukmės karinėse pratybose 3-iajame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto pėstininkų pulke Raseiniuose; po jų gavo atsargos leitenanto laipsnį²). 1934–1935 m. dirbo girininku Svėdasuose, 1936–1939 m. – Žagarėje, 1939–1945 m. – Pakruojo miškų urėdijos Lygumų girininkijoje. 1945 m. buvo suimtas ir be teismo išvežtas į Leningradą. Kalėjime praleidęs trejus metus, grįžo į Lietuvą, dirbo miškininku Joniškio, Pakruojo ir Šiaulių girininkijose³.

Kazimieras buvo skrupulingai sąžiningas. Kai nuvažiavęs pas jį paprašiau keturių sausulių stulpelių garažui, liepė duoti, pats įtraukė į popierius, apmokėjo sąskaitą ir atvežė, kas šiais laikais jau turbūt neįtikėtina. Į pensiją išėjo dirbdamas Meškuičių girininkijoje. Turėjo truputį santaupų, bet kai persikėlė gyventi į Piktuižių girininkijos namo palėpę, ėmė dar dažniau skriaudą laistyti, tai ir lėmė jo priešlaikinę mirtį. Pasydo ant laiptų, krito ir susitrenkė smegenis. Mirė Meškuičių ligoninėje. Palaidojau Ginkūnų kapinėse. Nors miškų ūkyje išdirbo daugiau kaip 30 metų, net karsto nenupirko, esą profsąjungos komitetas neturėjęs pinigų. Štai kiek vertas žmogus mūsų santvarkoje.

Antrasis brolis Juozas (g. 1914 m.) labai nenorėjo mokytis, tai jau iš anksto buvo nuspręsta – bus ūkininkas. Ir jo likimas buvo tragiškas. Dar lankydamas pradžios mokyklą persišaldė, pradėjo gesti kojos kaulas. Panevėžyje operavo, sutrumpino blauzdikaulį, taip vaikas liko šlubas, nes koja tapo trumpesnė net penkiais centimetrais. Dar nepriklausomybės metais nuvažiavo su kaimo vyrais, kai ėmė jo metų naujokus, į

¹ *Pasaulio anykštėnų bendrija*. Anykštėnų biografijų žinynas. Interneto prieiga: <http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=1696>

² Ten pat.

³ Ražanskas G. *Leliūnai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2014.

4. Juozas Kemeklis

kariuomenę, bet jo nepaėmė, ir grįžo kaip žemę pardavęs – taip norėjo tarnauti savo kariuomenėj. Iš pradžių mokytis nenorėjęs, vėliau taip pamilo knygas, kad sėdavo ir braukdavo linus, kad brangiau parduotų ir prisipirktų romanų tiek, kiek už tuos pinigus galima buvo jų įsigyti. Turėjo apie tris šimtus knygų, ir visos paties įrištos, parinkus tvirtus viršelius. Antrasis kaimė nusipirko radijo aparatą „Telefunken“.

Kai pamatė sovietinius karius Debeikiuose ir ant Mickūnų tilto, jo vaizduotėje viskas apsivertė, ir kitaip jų nebevadino, tik driskiais ir ubagais.

1940-aisiais mūsų šeimos dar nebuvo spėję išvežti, nors, kaip vėliau sužinojome, jau buvome sąrašuose. Tačiau 1945-ieji Juozui buvo lemtingi. Jis, mama ir aš buvome ištremti į Permės sritį. Bet, nepasiekę tremties vietos, abu pabėgome, traukiniui nuo Polocko nutolus 70 km. Grįžęs Juozas susitiko pasikalbėti su tėvu savo namų klojime, bet, pasitarnavus išdavikui, abu buvo apsupti. Bandęs pabėgti tėvas, pašautas kaimo stribo Povilo Gogelio vadovaujamų stribukų, pasislėpė šiaudų stirtoje, tačiau šie pagal kraujo pėdsaką vis tiek surado. Kaip man papasakojo grįžus į Lietuvą to kaimo žmonės, tėvo veidas buvo neatpažįstamai suvarpytas kulku. Tą pačią dieną Povilas Gogelis atėjęs pranešė mano dėdėnei, kad nušovęs Kemeklį – atseit eikite užkasti „bandito“. Kaimynai ir palaidojo jį ten pat, kaimo kapinaitėse prie namų. O Juozas vėl buvo suimtas ir išvežtas į Permės sritį, Kudymkaro miestą. Vėliau, susidėjęs su vietos gyventoją Anisima Šmeliova, ir gyveno Kudymkare, Čkalovo g. 52.

Anisimos, kuri jau irgi mirusi, sūnus atsiuntė Juozo laidotuvių nuotrauką. Jo mirtis buvo ne visai aiški. Rado gulintį prie staliaus darbo stalo sužalota galva. Ar taip atsitiko jam pargriuvus šalia varstoto, ar tai buvo kažkieno darbas – neaišku.

Pavažiavęs už Polocko traukinys sustojo prie vandens telkinio. Pora žmonių iš vagonų buvo pasiūsti atnešti vandens. Bronius ir Juozas nutarė pasinaudoti šiuo stabtelėjimu. Atsisveikinę su ašarojančia motina, kuri laimino jų ryžtą grįžti į Tėvynę, traukiniui dar neįsibėgėjus, šoko iš vagono. Pasiplė šūviai, vis dėlto jiems pavyko pasislėpti raisto tankumynuose⁴.

Povilas Kemeklis (g. 1923 m.) buvo sumintas 1948 m. spalio 18 d. ir apkaltintas tuo, kad pirmosiomis vokiečių okupacijos dienomis įstojo į Debeikių miestelio sukilėlių būrį, turėjo šautuvą ir kartu su broliu Jonu ir Stasiu Jakimavičiumi iš Leliūnų kaimo 1941 m. birželio mėn. suėmė sovietinį aktyvistą Povilą Gogelį. 1943 m. Povilas savanoriu įstojo į P. Plechavičiaus Vietinę rinktinę. 1944 m. gegužės mėn. buvo perkeltas į vokiečių kariuomenę [remontavo aerodromus – *B. Kemeklis*], joje išbuvo iki kapituliacijos. 1945 m. grąžintas į Lietuvos TSR [pasibaigus Antrajam pasauliniam karui pakliuvo į amerikiečių pusę, paskui buvo perduotas rusams – *B. Kemeklis*]. Nuo 1946 m. įsijungė į partizaninę kovą – tapo Didžiosios Kovos apygardos B rinktinės, veikusios Kurklių apylinkėse, kovotoju. 1949 m. pagal Ypatingojo pasitarimo BK 58-I straipsnį gavo 25 metus lagerio. Sušvelninus bausmę, 1957 m. paleistas į laisvę, bet liko gyventi Intoje, Komijos ASSR. Grįžęs į Lietuvą iki mirties gyveno Užunvėžiuose netoli Kurklių.

Dabar dar truputį apie brolių Joną (g. 1923 m.), apie jo išėjimą į mišką. Baigęs Utenoje gimnaziją, ketino toliau mokytis universitete, bet jautėsi netvirtai – vokiečių kalbą jau beveik gerai mokėjo, tačiau naudotis technine literatūra, matyt, dar negalėjo. Kad praktiškai pasitobulintų, metus (1942–1943) dirbo vokiečių kalbos vertėju Utenos

5. Povilas Kemeklis

⁴ Ten pat.

6. Jonas Kemeklis

darbo reikalų skyriuje – vertė klientų pokalbius. Paskui, kai buvo organizuojama Plechavičiaus armija, įstojo į Marijampolės karo mokyklą, turbūt svajoto tapti karininku. Kai vokiečiai likvidavo mokyklą, atostogavo. Pasibaigus atostogoms, netoli Marijampolės sutiko iš dalinio sprunkantį namo pažįstamą.

Sužinojęs, kad mokykla uždaryta, taip pat grįžo namo, bruko į kampa uniformą ir stojo mokytis į Vytauto Didžiojo universiteto Tiltų statybos inžinerijos skyrių Kaune⁵. Mokėsi gerai. Deja, priartėjo frontas, kilo dilema – ką daryti? Vokietis, pas kurį Utenoje dirbo vertėju, dar prieš porą

savaičių atsiuntė į namus sunkvežimį ir laišką: liepė krauti daiktus į mašiną, pasiimti šeimą ir važiuoti į Oldenburgą pas jo tėvus pagyventi, kol paaiškės padėtis. Kai visi atsisakėme važiuoti, brolis Jonas iš viso nebesirodė tam vokietukui, išlipo pro langą kitame trobos gale ir pasislėpė. Nesulaukęs, kol mes pradėsime kraustyti, dar kiek pasisukiojęs, vokiečiai išvažiavo atgal. Gal tai ir buvo ta lemtinga klaida, sugriovusi jo gyvenimą. Vienas brolio draugas išvažiavo maždaug tuo pat metu, pateko į amerikiečių zoną, persikėlė į Angliją, iš ten besimokydamas siuntė tėvams gerus siuntinius, baigė aukštąjį mokslą.

Kodėl brolis Jonas nenorėjo pasitraukti, man ir dabar nesuprantama. Kai mokėsi gimnazijoje, butą samdėsi pas apskrities viršininką Brazikaitį (jo namas buvo už valstybinio banko Utenoje) ir labai gerai su juo sugyveno. Pajutęs, kad jį nori areštuoti, Brazikaitis pabėgo, o brolis parsivežė namo jo medžioklinį trivamzdį, suvyniotą į apklotą. Tai buvo

⁵ G. Ražanskas savo knygoje „Leliūnai“ pateikia kiek kitokią Jono Kemeklio mokslo siekimo chronologiją: 1942–1943 m. mokėsi Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Statybos fakultete. Baigęs du kursus, savanoriu stojo į Marijampolės karo mokyklą – svajoto tapti P. Plechavičiaus Vietinės rinktinės karininku.

7. Vytauto apygardos Liūto rinktinės Jovaro kuopos partizanai 1947 m. gegužės 18 d. Šeštas iš kairės – Jonas Kemeklis-Tauras

1940-aisiais. Rusus išvijus, Brazikaitis atsirado ir tapo Marijampolės apskrities viršininku. Deja, likimas buvo toks, jog iš to paties šautuvo, mušdamas pašautą lapę, Brazikaitis nusišovė (lūžus buožei šautuvas iššovė). Mano brolis labai krintosi, sakė geriau šautuvą būtų pasisavinęs. Brolis galvojo, kad Brazikaitį paėmė enkavėdistai. Deja, lemtis sprendžia kitaip.

1944 m. brolis Jonas bandė registruotis. Pradžia buvo tokia. Debeikiuose buvo viskas gerai, liepė važiuoti išsiimti dokumentų į Uteną. Nuvyko į Uteną, ten daug žmonių, teko laukti. Belaukdamas pamatė

8. Jonas Kemeklis-Tauras

9. Jonas Kemeklis-Tauras

pažįstamą, kuris prie vokiečių dirbo „arbeitsamte“ vertėju. Išsikalbėjo. Pažįstamas liepė sprukti, nes girdėjęs, kad brolių nori areštuoti. Broliui liko vienas kelias – sprukti ir prisidėti prie bendro augančio lietuvių pasiryžėlių būrio – kovoti su okupantu. Žinojo, kad nuo čia prasideda sudėtingas kelias, nežadantis lengvų laimėjimų, nepranašaujantis sėkmės ar greitos pergalės. O kito kelio neliko. Trečią dieną konfiskavo namus, atėmė viską, ką buvo sukūrusi šeima. Likome visi benamiai vargšai.

1944 m. rudenį Debeikių valsčiuje susikūrė Tauro partizanų būrys, jam vadovavo buvęs Debeikių šaulių būrio vadas Jonas Balčiūnas-Ūdras. Tauro būrys, kaip ir kiti Debeikių valsčiuje veikę partizanų būriai, priklausė Vytauto apygardos Liūto rinktinei, veikė Debeikių valsčiaus vakarinėje dalyje, daugiausia Ramuldavos girioje. 1944 m. rudenį Tauro būriui priklausė 25 partizanai. Jonas Kemeklis į šio būrio veiklą įsijungė nuo pat jo susikūrimo ir iš karto buvo paskirtas būrio vado pavaduotoju. 1945 m. gruodžio mėn., žuvus būrio įkūrėjui ir pirmajam vadui Jonui Balčiūnui, tapo būrio vadu. 1948 m. vasario 10 d. Jonas Kemeklis buvo paskirtas Vytauto apygardos Liūto rinktinės Jovaro kuopos vadu. Ši kuopa veikė Ramuldavos girioje ir Debeikių valsčiaus vakarinėje dalyje. Jovaro kuopą sudarė 3 būriai: Perkūno, Tigro ir Tauro. 1947 m. gruodžio mėn. kuopai priklausė 52 partizanai. Nuo 1948 m. spalio mėn. iki 1949 m. kovo mėn. Jonas Kemeklis-Tauras ėjo Vytauto apygardos štabo Ryšių skyriaus viršininko pareigas, buvo vienas iš Aukštaitijos partizanų laikraščio „Partizanų kova“ redaktorių⁶.

⁶ Ražanskas G. *Leliūnai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2014.

Iš Jono gyvenimo labai mažai epizodų galiu papasakoti, tačiau pabandyčiau nors tiek, kiek teko išgirsti iš kitų. Netrukus valdžia po bandymų rasti brolių griebėsi skatinančių priemonių už jo, gyvo ar mirusio, suradimą – paskelbė premiją: leisti 20 ha žemės 5 metus naudoti be prievolių – paskatinimas neblogas? Taip, ir ne vienas bandė tuo pasinaudoti. Netoli Debeikių pilietis Žvikas bandė tai padaryti. Kai brolis Jonas užėjo, Žvikas pasiūlė dieną praleisti klojime, gerokai pavaišino, sumetė planą, kaip duoti žinią į miestelį. Tik dėl brolio akylumo neįvyko nepataisoma nelaimė. Kiti vyrai sukrito ilsėtis, o brolis žvalgėsi pro klojimo plyšius, kas dedasi aplinkui. Pastebėjo laikui. Žvikas sūnų, užsodinęs ant arklio, išsiuntė pranešti. Tada brolis pakėlė draugus, ir jie nepastebėti pasitraukė iš klojimo, sugulė pamiškėje stebėti, kas bus toliau. O kai prie namų ėmė artėti skrebukai, pamatė, kad staiga šeiminkas išbėgo iš namų. Ir iš paskos, kiek toliau atsilikęs, jojo tas jo sūnelis. Kadangi tarp skrebų maišėsi kareivių, teko trauktis, neatlyginus už išdavystę. Kai po kelių dienų grįžo į tuos namus atsiteisti, Žviko šeima jau buvo pabėgusi į miestą.

10. Vytauto apygardos Liūto rinktinės partizanai apie 1947–1948 m. Iš kairės: Jonas Pavilionis-Tarzanas, Jonas Kemeklis-Taurus, Antanas Bagočiūnas-Dūmas

11. Vytauto apygardos Jovaro kuopos partizanai apie 1947–1948 m. Centre – Jonas Pavilionis-Tarzanas. Iš kairės: Jonas Kemeklis-Tauras, Justinas Puodžiūnas-Šerkšnas, Juozas Gražys-Viesulas, Antanas Bagočiūnas-Dūmas, Alfonsas Augutis-Vėjas, Bronius Puodžiūnas-Garsas

Brolis buvo apnuodytas migdomaisiais ir tik dėl to, kad atsitiktinai mažai suvalgė užnuodytos dešros, laimingai išsisuko – spėjo dar pasiimti kaimynų arklį, susimesti jau užmigusius draugus į vežimą ir pabėgti įgulai iš panosės.

Kartą viena mokytoja užvaišino „šauria“ vakariene, o pati staiga spruko iš namų. Prie pastangų paimti brolių gyvą prisidėjo net keletas žinomų ir dabar dar gyvų žmogelių, nes žmonėmis jų nepavadinsi. Kai kartą brolių sutikau prie Rubikių ežero, teko įsitikinti, kokių pasekmių sveikatai turėjo visi tie apnuodijimai. Vakare, kai apsilankė su draugais ir šeiminkas ta proga pavaišino taurele, įvyko man nežinomas reiškinys. Po antros taurelės, nuo kurios ji uoliai atkalbinėjo kartu atėję draugai, brolis taip pradėjo verksti, gale stalo sėdėdamas, kad man klaiku pasidarė. Tada atsargiai paklausiau vieno iš jo draugų, o tas papasakojo, kad dabar visais būdais jis draudžia broliui gerti, nes po to prieš jo valią pasikeičia elgsena – nebepajėgia valdytis. O tas apsinuodijimas labai paveikė jo psichiką.

Lietuvos ypatingojo archyvo byloje Nr. 16227 yra agentūrinis pranešimas (1948 m. gruodžio 29 d.): „Dagio namuose šaltinis (informatorius) sutiko girtą „Taurą“ ir kitus miškinius: „Aušrą“ (*Joną Staškevičių*), „Tigrą“ (*Albiną Milčiuką*) ir „Šposą“ (*Joną Šimonių*). „Tauras“ šlubavo ir

12. Algimanto ir Vytauto apygardų partizanai Ramuldavos girioje 1947 m. I eilėje (iš kairės): Justinas Puodžiūnas-Šerkšnas, Albinas Milčiukas-Tigras, Bronius Puodžiūnas-Garsas. II eilėje (iš kairės): neatpažintas, Povilas Jonelis-Tūzas, Jonas Kemeklis-Tauras, Vytautas Magyla-Vairas, Jonas Šimonis-Šposas, Antanas Bagočiūnas-Dūmas. III eilėje (iš kairės): Alfonsas Augutis-Vėjas, Alfonsas Vinciūnas-Nasturta, Aloyzas Šimonis-Strausas, Albinas Kubilius-Rūgštymas, Jurgis Urbonas-Lakštutis, Jonas Marcinkevičius-Jokeris, Pranas Petronis-Alksnis. IV eilėje (iš kairės): Juozas Valonis-Merkys, Petras Bočiulis-Viršila, Vytautas Jonelis-Vilkas, Alfonsas Jakštonis-Švyturys, Petras Mackevičius-Liūtas, Povilas Grumbinas-Ažuolas, Juozas Gražys-Viesulas, Jonas Staškevičius-Aušra, Jonas Pavilonis-Tarzanas, Vladas Petronis-Klevas

pastebėjęs šaltinį papasakojo, kad neseniai buvo Andrioniškyje ir atsitiktinai susidūręs su liaudies gynėjais susišaudymo metu buvo sužeistas į koją. „Tauras“ pasakojo, kad jis gavo laišką, kuriame saugumiečiai siūlo legalizuotis ir už tai žada iš kalėjimo paleisti motiną ir brolių. Čia „Tauras“ pridūrė: „Jeigu jie paleis motiną ir brolių, aš juos pasiimsiu pas save į bunkerį.“ „Tauras“ pasakė, kad artimiausiu metu reikės nušauti du žmones – Joną Rimkų ir Joną Biliūną, nes įtaria, kad jie saugumiečiams išdavė jo

13. Vytauto apygardos Liūto rinktinės partizanai (iš kairės): Juozas Adamonis-Rytas, Kazys Žvirblis-Radvila, Jonas Kemeklis-Taurus ir Juozas Jankauskas-Vanagas

ryšininkę Bronę Labonaitę. Tačiau šaltinis įkalbėjo to nedaryti.“

Sunku pasakyti, kiek šiame saugumiečių agento pranešime yra tiesos. Kad Jonas Kemeklis-Taurus buvo sužeistas prie Andrioniškio, savo atsiminimuose tvirtina buvęs partizanų ryšininkas Anicetas Mažvila: „Jonas Kemeklis, Antanas Bagočiūnas ir Bronius Puodžiūnas ėjo per kelią Andrioniškis–Anykščiai ir ant kelio pamatę kelis stovinčius skrebus kirto jiems iš automatų. Vienas skrebas krito vietoje, o kiti į griovius nusivoliojo ir ėmė atsišaudyti. Partizanai laimingai pabėgo, tik Kemekliui koją peršovė. Dar bandė eiti, bet suklupo, tuomet vyrai jį paėmė ir nešė. Kojai jam buvo peršauta žemiau kirkšnies.“⁷

1949 metų kovo 16-oji buvo paskutinė jo gyvenimo diena. Ir ne be išdavikų pagalbos. Buvo nurodyta, kur jie eis, ir žmogaus klojime parengtos pasalos. Nors jie ėjo apsirengę maskuojamais baltais drabužiais, mirtis laukė akylomis budelių akimis. Tąsyk žuvo: Adamonis Juozas – Rytas iš Meldučių kaimo, brolis Kemeklis Jonas – Taurus, Jankauskas Juozas – Vanagas – ir Vinciūnas Alfonsas – slapyvardžio nežinau [Adomėnas – V. R.]. Tuo metu, kai žuvo ši grupė, brolis Povilas buvo areštuotas ir tardomas Anykščiuose. Jis buvo nuvežtas atpažinti partizanų. Jonas buvęs uniformuotas ir su prisegtu maskuotės chalatu, o ant krūtinės gulėjusi uniforminė kepurė.

⁷ Ražanskas G. *Leliūnai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2014.

Laikinai einančio Vytauto apygardos vado pareigas
Liutauro

Į S A K Y M A S A P Y G A R D A I Nr. 24.

1949 metų gegužės mėn. 30 d.

Rikiuotės sritis

6.

1949 metų kovo mėn. 15 dienos naktį, Žygio metu, susidūrus su priešu žuvo N Ūkio Skyriaus Susisiekimo-Ryšio Poskyrio Viršininkas brolis
T a u r a s.

Nemirštama garbė ir atminimas Tautos Didvyriams,
kritusiems kovoje dėl Lietuvos Laisvės.

Pagrindas. LIŪTO Rinktinės Vado raportas Nr. 156
iš 1949. 4. 1.

Lietuvos archyvų departamentas. Lietuvos ypatingasis archyvas.
Lietuvos partizanų Vytauto apygardos Tigro rinktinė (1945–1950 m.).
Dokumentų rinkinys. Vilnius, 2003.

14. Vytauto apygardos Liūto rinktinės partizanai apie 1948–1949 m. (iš kairės): Juozas Jankauskas-Vanagas, Alfonsas Vinciūnas-Adomėnas, Jonas Kemeklis-Tauras, Juozas Adamonis-Rytas, Kazys Žvirblis-Radvila

15. Naujose Debeikių kapinėse paminklas žuvusiems partizanams. Statybų iniciatoriai ir organizatoriai – Prima Petrylienė ir Bronius Tvardūnas

16. Partizanai (iš kairės): Alfonsas Vinciūnas-Adomėnas, Jonas Kemeklis-Tauras, Juozas Jankauskas-Vanagas, Juozas Adamonis-Rytas

Tą dieną MVD kareiviai ir skrebai, gavę informacijos iš MGB agento Aušros (Juozo Rimavičiaus?), surengė pasalą netoli Aknysčių kaimo ir apsupo Tauro būrio partizanų grupę. Susišaudymo metu žuvo Juozas Jankauskas-Vanagas, Alfonsas Vinciūnas-Adomėnas ir Juozas Adamonis-Rytas. Sužeistas Jonas Kemeklis-Tauras prasiveržė iš apsupty, bet kareiviai už dviejų kilometrų jį pavijo ir nušovė. Kūnai buvo numesti ant gatvės grindinio Debeikiuose ir išniekinti. Jonas Kemeklis-Tauras buvo uniformuotas, ant jo krūtinės gulėjo uniforminė kepurė. Kūnas buvo užkastas prie Debeikių kapinių⁸.

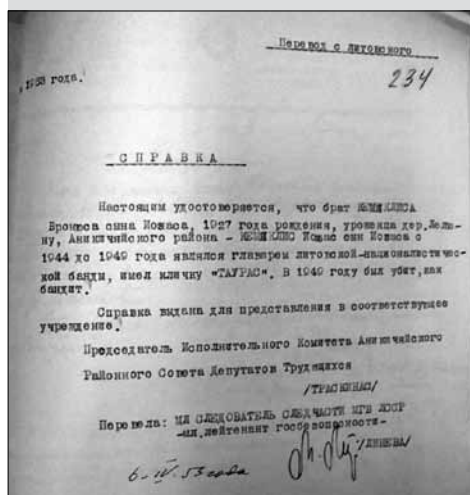
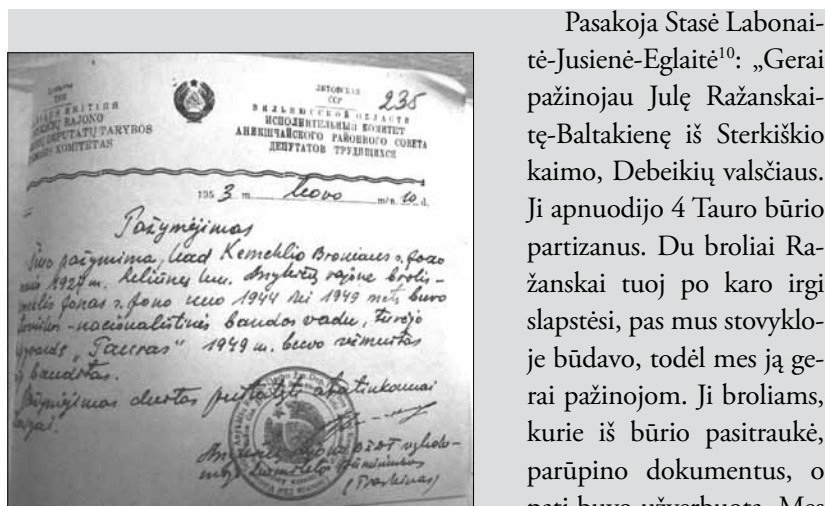
Albinas Milčiukas-Tigras savo atsiminimuose rašė: „Tauras... Tai man brangus žmogus. Kartu su juo praleidome dienų ir naktų, kartu miegojome, vaikščiojome, kovojome su bolševikais... Ir štai šiandien jo jau nebėra... Žuvo nuo žiaurių teroristų rankų. Nors ši netektis ir labai skaudi, bet žūtis mūsų gyvenime yra įprastas dalykas, ir kiekvienas gyvas partizanas, žuvus draugui, turi sukandęs dantis tęsti kovą, kol atgausime laisvę. Privalome kovoti taip, kaip kovojo mūsų žuvusieji broliai partizanai, kaip kovojo mūsų mylimas partizanas jaunas Tauras.“

„Nebijokit, tuoj bus laisvytė“, – kalbėdavo Jonas Kemeklis-Tauras, lankydamas gimtojo kaimo gyventojus⁹.

Vienoje mašinoje, kai vežė atpažinti, neva kaip pakeleivinga važiavo ir Ražanskaitė iš Leliūnų. Ji draugiškai šnekučiavosi su čekistais. Kad jinai glaudžiai bendradarbiavo su jais, nėra pagrindo netikėti. O kodėl? Kadangi pas tas, tuo metu ryšininkes, Labonaites mudu su broliu Povilu vykome į pasimatymą prie Rubikių ežero. O visa tai tapo žinoma saugumo tardytojui, tardžiusiam Povilą. Netgi Labonaitės tuo metu nejuto, kad tarp jų yra išdavikė, juk pačios dirbo labai kruopščiai, nes buvo sekamos, o tai buvo žinoma saugumui.

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat.

Saugumo pasirašyta pažyma apie Broniaus ir Jono Kemeklių giminystės ryšį. Lietuvos upatingasis archyvas. MGB bylos Nr. 19151

Pasakoja Stasė Labonaitė-Jusienė-Eglaitė¹⁰: „Gerai pažinojau Julę Ražanskaitę-Baltakienę iš Sterkiškio kaimo, Debeikių valsčiaus. Ji apnuodijo 4 Tauro būrio partizanus. Du broliai Ražanskai tuoj po karo irgi slapstėsi, pas mus stovykloje būdavo, todėl mes ją gerai pažinojom. Ji broliams, kurie iš būrio pasitraukė, parūpino dokumentus, o pati buvo užverbuota. Mes jau žinojom, kad ji šnipė, nes, būdavo, ateina ir ima klausinėti, kur vienas, kur kitas partizanas, labai norinti susitikti su Tauru, bet mes jos neprisileisdavom. Kartą pas ją atėjo 5 partizanai: Rytas – Juozas Adamonis, Tauras – Jonas Kemeklis, Kudela (*Adomėnas*) – Alfonsas Vinciūnas, Alksnis – Povilas Jankauskas ir Vanagas – Juozas Jankauskas. Ji juos pavaišino ir apnuodijo. Stovėjęs lauke sargyboje negėrė, o šitie išgėrė po taurelę ir apsvaigo.

¹⁰ Kaunietis R. *Laisvės kovotojų prisiminimai. VIII dalis*. Vilnius: Margi raštai, 2014.

Vienas išėjo į lauką ir nugriuvo į balą, o kiti jau visai nebeprisikėlė. Tada jie pranešė kaimynui Kulikauskui, tas greit pasikinkė arklį, atvažiavo, susikrovė juos ir visus nuvežė į bunkerį.“

Man buvo labai keista, kai, grįžęs į Lietuvą, buvau savo krikštamotės laidotuvėse, kuriose Ražanskaitė, kaip kaimynė, giedoja. Kai tik į ją pažvelgdavau, tuoj pat nunarindavo galvą, nepajėgė žiūrėti man į akis, o juk aš jai nieko blogo nepadariau. Matyt, suprato, kad žinau, bet iš laidotuvių išeiti negali, o sąžinė – ne puodas – nenušveisi. Jos brolis irgi žuvo miške, mergina savo gyvenime padarė klaidą, kurios negalima ištaisyti, tai ne kailiniai – neišversi.

Antanas (g. 1929 m.) iki kalėjimo buvo baigęs 5 klases, gyveno pas savo krikštamotę, buvo išaiškintas, sėdėjo Vilniaus kalėjime trejus metus, dabar jau jo nebėra gyvo. Aš dar bandžiau verstis su dokumentais. Dirbau pas kelis ūkininkus, tačiau pamatęs, kad esu gaudomas, išėjau brolio Jono pėdomis. Kito kelio nebuvo. Slapsčiausi Kurklių valsčiaus apylinkėse Girininko būryje, turėjau slapyvardį Kerštas. Palaidojau visus draugus, likau vienas tame krašte. Išduotas buvusio partizano (aluntiščio) Klajūno patekau į Vilniaus saugumą, Raslano kabinetą, vėliau – į tardomąjį ir, gavęs 25-erius tremties ir 5-erius „be teisių“, atsidūriau lageryje, jame atsėdėjau beveik 15 metų.

Grįžęs apsigyvenau Šiauliuose, dirbau daugiausia dailininku apipavidalintoju, vėliau buvau priverstas padirbėti baldų susivienijime, kol išėjau į pensiją. „Sargai“ mane lydėjo visą darbo laiką iki pat 1989 metų, neleisdami pamiršti, kad esu „raupsuotasis“. Net nežinau, kur brolio kapas, nes čekistai gerai jį paslėpė.

17. Antanas Kemeklis

18. Bronius Kemeklis

LIETUVAI PRARANDANT NEPRIKLAUSOMYBĘ

Ėjo 1939-ieji, paskutiniai Lietuvos laisvės ir kūrybinio klestėjimo metai, lydimi skambių dainų ir dalgio žvangėjimo. Po pradžios mokyklos gimtajame Leliūnų kaime įstojau į penktą skyrių Debeikių mieste-lyje. Apsigyvenau pas dievobaimingą moterėlę. Priešais buvo policijos būstinė. Vieną dieną, per ilgąją pertrauką, pamatėme triukšmingai traškančią mašiną, rusiškai – „polutarką“, kuri sustojo prie „pavasarininkų“ salės. Čia išvydome apie dvidešimt karių nematyta uniforma. Iš mašinos nelipo, tik žiūrėjo į savo popierius ir žvalgėsi aplinkui. Pasirodo, tai buvo mūsų „išvaduočiai“. Toje mažoje mašinoje jie neturėjo net kur atsėsti, stovėjo išvargę stati, o jų vyresnysis laikė ant piršto pasikabinęs laikrodį (budilniką). Lajuotos, kertėtos uniformos, persunktos prakaito, smaili kepurė su pike ir subintuotos kojos, kaip Egipto mumijos Kauno muziejuje. Kažkokie siauraakiai – jie kėlė ir baimę, ir susidomėjimą. Kalbėjo nesuprantama kalba.

Po minutės kitos susiorientavę, kur esą, nuvažiavo prie pašto, į Raščiaus kiemą, ir tuojau pat ėmė kažką statyti. Po pamokų nubėgom pažiūrėti. Pamatėme kieme bokštą, iš rąstų suręstą, su dėže viršuje ir ten stovintį kareivį su žiūronu, besižvalgantį aplinkui. Vėliau paaiškėjo, kad tai – sekimo bokštas. Tie, kurie išeidavo į miestelį, į kalbas su žmonėmis nesileisdavo, nebent vienas su kitu kalbėdavosi. Jeigu prieina kitas, kalba baigta. Atstovėję pamainą, lėkdavo pas žyduką nusipirkti ko nors valgomo. Stebėjosi, kad galima viską pirkti neribotais kiekiais. Pirmiausia iššlavė visus laikrodžius, vaikiškus odinius portfelius, su jais, kažkaip prakišę ranką pro rankeną ir suėmę už dugno, išdidžiai vaikščiodavo po miestelį. Išpirko moteriškus apatinius kaip balines sukntutes savo katiušoms. Po keleto dienų karininkas atsivežė savo žmoną su sijonu iš zupe-riinio maišo. Niekur, išskyrus krautuvę, jų, matyt, ir neleido – gal bijojo, kad kas neužpultų. Kam pavyko kiek pasikalbėti, puse lūpų prasarė, kad pas juos iš viso nieko nėra, tik mediniai dažyti kumpiai vitrinose kabo.

Kai sekmadienį parsiradau namo, išgirdau, kad prie kelio iš Anykščių į Svėdasus, Žaliosios geležinkelio tilto gale, stovi du keisti geležiniai kubilai ant ratų. Iš kubilų kyšo patrankėlės su didžiulėmis ant šonų nupaišytomis žvaigždėmis. Prie jų budi vienas arba du subintuotomis kojomis kareivėliai, baigščiai dairydami į einančius ir važiuojančius per tiltą žmones. Vyrai kaime juokavo: einam ir nuverčiam į Šventąją tuos kubilus – tankus. Deja, tai buvo toji nenugalimoji armija, kuri už silkės uodegą buvo pasiruošusi išpjauti pusę pasaulio.

Paskui žmonės lyg ir priprato prie viso to baimingo saugojimo, ėmė nekreipti dėmesio, dirbo savo kasdieninį darbą, vakarais rinkdavosi pas kaimynus palošti kortomis ir, žinoma, papolitikuoti. Buvo vienas kitas, kuriam atrodė, kad viskas išsispres savaime, tačiau dauguma buvo tos nuomonės, kad dabar nebeverta nei taupyti pinigų, nei ką nors planuoti. Visi laukė, kas gi pagaliau bus su Lietuva. Tačiau visa tai buvo tik žiedeliai – tylūs, nebylūs, tačiau pranašaujantys audrą. Netrukus visus pritrenkė žinios, kad šen bei ten po nakties dingsta žmonės, daugiausia inteligentijos atstovai. Prievartinis balsavimas, komunistinė vyriausybė, sudaryta iš atplaišų ir tinginių, prasigėrusių nuskurėlių valdininkų, visokie paruošę agentai, skaičiuojantys vištas kieme, parodė, kad mes – jau ne mes ir mūsų – jau ne mūsų.

Kai išgirdo kaimietis, kad prisijungėme prie Rusijos, siaubas sukaustė žmogų. Tai buvo baisi žinia. Prasidėjo areštai, labai greitai iš Debeikių miestuko dingo abu kunigai – Mikelinškas ir Ragažinskas, neseniai atkeltas į Debeikius kamendorius. Prasidėjo žmonių vežimas į Rusiją. Vieną naktį iš mūsų kaimo buvo paimta ūkininkė Trečiokaitė, Sterkiškio Pilkauskas, nuomojęs Kurminienės dvarą Požarskis (tą kartą jam pavyko pabėgti ir vėliau teko nuo vokiečių slapstytis kaip lenkui). Kur nors pasirodžiusi keleivinė mašina (kaime kažkodėl vadinama „koncesija“) priversdavo visus slėptis, paslapčia žiūrėti, prie kurio kiemo sustos, ir sprukti kuo toliau.

Mano brolis Juozas sakydavo (kartais dėl to net susiginčydavo su kaimynais), esą Rusija – turtinga šalis, turi visokių gėrybių: aukso, sidabro,

anglies, geležies ir t. t. Tačiau kai pamatė tos turtingos šalies karius lajuotomis uniformomis ir subintuotomis kojomis, visam laikui nutilo – atsivėrė akys – ir daugiau šiuo klausimu nesileisdavo į kalbas. Baimė ir nuolatinis nerimas taip nuteikė žmones, kad net kasdieninis darbas beveik buvo paliktas likimo valiai.

Tais metais ir tėvas buvo sugalvojęs paruošti žemę sodui sodinti. Abu su broliu Juozu buvo net iškasę duobes obelims, tačiau kai išėjo kalba, tai tik numojo ranka ir pasakė: „Tai būtų beprasmis darbas. Argi mums jo bereikės?“

Taip ir užlygino duobes, užsėjo miežiais tą nuokalnę. Brolis Jonas tuo metu mokėsi Utenos gimnazijos paskutinėje klasėje. Kadangi į mokslą labai rimtai žiūrėjo, jau beveik gerai mokėjo vokiečių kalbą. O namuose buvo radijo imtuvas „Telefunken“, tai gana dažnai pasiklausydavo žinių tiesiogiai iš Berlyno. Jau prieš dieną, kai prasidėjo rusų ir vokiečių karo veiksmai, brolis išgirdo per radiją ir įbėgęs į trobą sušuko, kad prasidėjo karas. Tėvas suniekino – esą nesuprato vaikas. Juk vokiškai dar netvirtai moka. Deja, suprato ar ne, tačiau taip ir buvo.

Jonas, užsimetęs švarkelį ant pečių, išrūko pas draugus. Grįžo tik vakarop prakiurusiais keliais. Debeikiuose įvyko perversmas. Susidaręs būrelis narsuolių nuvertė tarybų valdžią, sukišo valdininkus į daboklę, tik, deja, kažkas davė žinią į Uteną, matyt, nesuskubo nutraukti ryšių. Besitvarkantys miestelyje pamatė vieškeliu nuo Vyžuonų atvažiuojančias dvi mašinas ginkluotų kareivių. Leisdamiesi į pakalnę, į miestelį, iš mašinų paleido ugnį. Sukilėliams teko trauktis, nes atsišaudyti iš medžioklinių ir poros kariškų šautuvų bei keleto pistoletų buvo beprasmiška. Buvo dar galvota nuo kapinių iš už mūro bandyti priešintis, tačiau kai „gėpėušnikai“ pradėjo uraganiškai šaudyti, teko bėgti į kalną per rugių lauką, o kad nematyti, šliaužti pilvais. Todėl ir brolis Jonas grįžo kiaurais keliais, mat buvo nuvažiavęs į miestelį pažiūrėti to sukilimo.

Prie pieninės nušovė mūsų gyventoją Karosiuką (taip jį kaime vadino). Jis, eidamas pasmalsauti, buvo pasiėmęs kažkokį surūdijusį, dar nuo 1918 metų laikomą pistoletą. Kai pakratę rado tą ginklą, nesvarbu, kad

ir netinkamą, nušovė vietoje ir paliko. Žmogelis nesusiprato jo numesti į žolės – nebūtų ištikęs toks tragiškas likimas.

Šiaip iš tų, kurie rengė tą valdžios vertimą, niekas nenukentėjo, aukų nebuvo, atsipirko išgąščiu. Tai, kad Debeikiai padarė tokį pokštą, išėjo į naudą Utenos politiniams kaliniams. Kai GPU pajėgos išvyko iš Utenos, vienas doras žmogus, kalėjimo prižiūrėtojas, atrakino kameras ir visus politinius kalinius išleido. Drauge ir pats su jais pasitraukė į Vyžuonų šilą. Numalšinę debeikiečius, kareiviai grįžo į Uteną, patraukė prie kalėjimo, o ten – tuščia. Taip liko kaliniai nesušaudyti. Neištiko jų Rainių arba Panevėžio kalinių likimas.

Rytojaus dieną iš tikrųjų prasidėjo karas. Labai gerai pas mus buvo girdėti, kaip daužė Troškūnų aerodromą su visais ten buvusiais lėktuvais. Iš mūsų kaimo buvo išvaryta žmonių dirbti į to aerodromo statybą, tai grįžę pasakojo, kaip ten dangų su žeme maišė pikiruodami vokiečių bombonešiai, kad iš pamiškės ugnį koregavę vokiečių desantininkai buvo nuleisti dar naktį prieš tai. Nesuspėjo pakilti nė vienas sovietų lėktuvas. Vėliau į gimnaziją troškūniečiai vaikai atsinešdavo keturkampių suplotų šovinių iš aerodromo sandėlių prisirinkę. Ten buvę dideli amunicijos sandėliai, deja, taip pat išlėkė į orą.

Tą pačią dieną, iš ankstaus ryto, nuo Anykščių pasipylė didžiausios gurguolės besitraukiančių komjaunuolių ir žydų. Kai pamatė kaimiečiai daugybę vežimų su ginkluotais vyrais, visas kaimas pasileido bėgti link miško slėniu į Bigulio upelį slėptis. Tačiau apie dešimtą valandą pasirodė vokiečių motorizuotos dalys, pirmos lengvesnės tanketės, už jų – tankai ir sunkvežimiai, glaudžiai prisodinti kareivių. Bėglius kažkur už Svėdasų aplenkė, tankai išvartė vežimus, išsibėgiojo ginkluoti komjaunuoliai, o žydai, tik jau ne taip gausiai, ėmė grįžti atgal į Anykščius. Visą dieną mūsų vieškelėliu tiek plūdo vokiečių tankų, jog jis liko kaip arimas, o kai po jų vienas paskui kitą ėmė važiuoti sunkvežimiai, tapo panašus į asfaltuotą – taip jį išlygino, tokį dailų padarė.

Trejetą dienų per kelią beveik buvo neįmanoma pereiti, teko stovėti ir laukti, kada atsiras tarpelis perbėgti. Visų akys prašviesėjo

pamačius karius – pasitempusius, tvarkingus, smagius, lyg jie važiuotų į svečius, o ne į mūšio lauką. Nors taip pat buvo atėjūnai, nepageidaujami, neprašyti, tačiau jų išvaizda rodė, jog tai – Vakarų kultūros žmonės. Prabilo Kauno radijo stotis: išpėjo iš už užuolaidų nežiūrėti į pravažiuojančius, kad per klaidą nepašautų. Žiūrėti tik iš atviros vietos, kad būtum gerai matomas. Juokaudami kareiviai žadėjo Staliną atvežti narve ir parodyti.

O dabar noriu papasakoti apie vieną gimtojo kaimo gyventoją – Gogelį Povilą, apie jo veiklą apylinkėje vokiečių okupacijos metais raudonosios gaujos gretose, terorizavusį visą apylinkę. Kai pasirodė vokiečių kariuomenė ir miestelyje susikūrė jų valdžia, Gogelis buvo pasodintas porai savaičių į daboklę [1941 m. birželio mėn. suimant sovietinį aktyvistą Povilą Gogelį dalyvavo broliai Jonas ir Povilas Kemekliai, taip pat Stasys Jakimavičius iš Leliūnų. Povilui Gogeliui tapus Debeikių skrebų vadu, jo suėmimo dalyvavę asmenys ir šeimos labai nukentėjo – V. R.]. Kadangi niekas juo nesiskundė ir nieko jis ypatingo nebuvo padaręs, paleido. Gyveno ramiai savo gryčiutėje kaimo gale. Niekas juo nesidomėjo, niekam jis nebuvo reikalingas. Tik kai karo veiksmai ėmė artėti prie Lietuvos, atkuto „raudonieji kovotojai“. Likus porai savaičių įsidrąsino taip, kad saulei leidžiantis pasirodydavo vorelė (10–15) ginkluotų, kaip sakoma, iki dantų vyrų ir kaimo papieviais slinkdavo link Vyžuonų. Tai ėmė kartotis kas antrą dieną. Su jais Gogelio dar nebuvo, jis sėdėjo savo namuose ir laimingai „partizanavo“. Likus porai dienų iki rusų kariuomenės atėjimo, apie 6–7 valandą staiga atkuto Apyvalos vadovaujami „partizanai“. Ėmė pastotes, be kitų, ir mano brolis Juozas buvo paimtas jų vežti. Ir siurprizas – Gogelis pasirodė mūsų kieme. Nauja milinė, nauji kerziniai batai, ant rodomojo piršto pasikabinęs desantininko automata, išdidžiai vaikštinėjo nurodinėdamas, ką kam daryti.

Brolis Juozas grįžęs papasakojo, kad nuvežęs netoli Vyžuonų pas ūkininką, kur jie ir sulaukė išvadavimo. Per mūsų kraštą vokiečių labai mažai traukėsi. Tik prie Rubikių pora tankų ir vokiečių būrelis laikė frontą dar keletą dienų ir Anykščiuose vyko aršesni susirėmimai. Ten

kelis kartus miestas ėjo iš rankų į rankas. Mat vyno fabrikas buvo geriau už tankus – vaduotojai negalėjo praeiti nepasivaišinę. Nežinojo vokiečiai, kuo galima sulaikyti ivanus. Kaimo galulauke dar pravažiavo pora vežimų ukrainiečių, prekiaujančių ginklais, kuriuos siūlė kaimo žmonėms pirkti.

Sulaukę pas ūkininką reguliariosios kariuomenės, raudonieji ėmėsi kurti valdžią. Debeikiuose pasirodė didžiausias valdžios įgaliotinis – skrebukų vadas Gogelis Povilas. Po savaitės kitos jau ir leitenanto laipsnį gavo. Toks staigus buvo „raudonojo generolo“ išėjimas iš pogrindžio. Kilmingas, ar ne tiesa? Partizanavęs po bobos sijonu, o štai ir vadas, garbingiausio Lietuvoje legiono vadas. Mūsų apylinkėje pasirodė armijos daliniai, moterys automatininkės. Iš visų pamiškių pasipylė „nenugalimoji“. Ir pirmieji žodžiai buvo: „Daite pokušat!“ [rus. „Duokite pavalgyti!“ – *V. R.*]. Kai tėvelis paklausė: „Ar ir moteris jau mobilizavo?“, atsakė: „Čtob ne zdochnut ot goloda, luče dobrovolcem pomirat. Tut hotia paiku dajut.“ [rus. „Kad nepadvėstum iš bado, geriau savanoriu mirti. Čia bent davinį duoda.“ – *V. R.*].

Kada praslinko pirmieji kovotojai, iš paskos pasirodė mėlynakepuriai, kad nesugalvotų trauktis, už bandymą atsilikti fronte – kulka į kaklą. Prasidėjo plėšimas, prievartavimas, savivalė pagal visas karo taisykles. Už vieno kiemo gyveno senukai Uturiai. Kadangi nepajėgė dirbti, neva samdėsi tokią pusprotę, kuriai algos nemokėjo, bet kuri nudirbdavo visus lauko darbus. Ji net keturių mėlynakepurių buvo išprievartauta prie Bigulio upelio, mat kvailiukė – tuoj pasipasakojo, ką su ja veikė kareiviai.

Šliaužiojo šitie tipeliai, tikrino kareivėlius ir kartu ėmė, kas pakliuvo. O mūsų kieme tuo metu buvo apsistoję du reguliariosios kariuomenės kariai. Taisė mašiną, amerikonišką „studebakerį“. Kadangi valgydavo pas mus prie to paties stalo, susidraugavo su broliu Jonu. Taisyti mašinos neskubėjo: kur geriau rasi, kaip sočiam pamiegoti daržinėje ant šieno?

Kartą iš už kapinaičių išlindo mėlynakepuris, o mes nežinojome, kad ir radijo aparatas yra draudžiamas daiktas, tai jo ir neslėpėme. Įėjęs apsižvalgė ir nudžiugo – lobis čia pat. Atsidarė spintą, išsitraukė kostiuminės

medžiagos gabalą, išskleidė ant stalo ir pradėjo krautis. Pirmiausia radiją, paskui baltinius, matom – bus blogai, išneš kipšas. Nubėgau į daržinę pas Joną, o jis pasakė tam ruseliui, su kuriuo buvo tapę draugais. Tasai pasičiuopo pistoletą ir į trobą. O svečias jau berišas nešulio mazgą. Pasišaukė jį į priemenę, kad nebūtų liudininkų, pakišo pistoletą po nosim ir kad ėmė šaukti ant tojo, o paskui išbruko pro duris įspėjęs, kad nematytytų jo čia daugiau. Kova buvo laimėta. Svečias išslinko pas kaimynus. Tada mūsų draugas liepė paslėpti radiją – kad ne tas, tai kitas atims. Negalima karo metu jo turėti, pas juos aparatus surinkę jau pirmąją karo dieną, tik taškus palikę.

Beveik visame kaime iškeitė žmonių arklus į sibirietiškus kuinelius. Gyvenimas ėjo pagal principą, „kas tavo, tas ir mano“. Karo metu priverstinai buvo dalijamos perkeltų iš už fronto linijos Rusijos gyventojų šeimos. Buvo duodama ir karo belaisvių. Nori nenori – imk, lai ūkyje dirba. Tėvas parsivežė iš Anykščių geležinkelio stoties šeimą, moterį su dviem vaikais. Mergaitė gal kokių 10–12 metų, sulaužyta koja dar gipse, antroji – dar mažesnė, 7–8 metų, ne daugiau. Kokios jos darbininkės ūkyje? Ji – miestietė, visiškai nemokanti kaimo darbų. Rytojaus dieną tėvas turėjo skubiai parvežti gydytoją chirurgą, kad pergipsuotų koja, nes mergaitė visą naktį nesudėjo akių: po gipsu buvo tiek utėlių, kiek gyvenime nesu regėjęs. Turėjo tuoj pat iškūrenti pirtį, kad sunaikintų parazitus. Pakeitus gipsą, mergaitė miegojo visą pusdienį, motina net nepajėgė prikelti pavalgyti.

Tėvas dar nuo 1914-ųjų, nors kiek ir primiršęs, mokėjo rusiškai, motina – nė žodžio. Tai jis ir buvo vertėjas. Vėliau mergaitė ėmė kiek suprasti, kadangi visą laiką troboje gulėjo ir girdėjo mūsų tarpusavio kalbas, pradėjo persakyti motinai. Kalbėti kažkodėl varžėsi, tačiau daug žodžių suprasdavo. Mažoji tai iš viso buvo lyg kvailutė ir labai kaprizinga.

Rusės mūsų šeimoje laimingai ir sočiai praleido okupaciją. Kai pradėjo lankytis užfrontininkai, žaliakepuriai, kliuvo tai karininko žmonai. Mus išvarydavo iš kambario, o jai užkurdavo tokią „pirtį“ – klyksmas, šauksmas, keiksmas ne kelių, o keliolikos aukštų pylėsi ant jos už

patekimą į Lietuvą.

Mano brolis Jonas vengė rodytis namuose, tai ji žinojo. Jausdama dėkingumą už visa gera, neišdavė, jei kas, tai būtų vėju paleidę tie, kurie kitus varė kovoti, o patys ėjo už nugarų, šaudydami atsiliekančius fronte.

Mūsų įnamė, iš praeinančių kareivėlių sužinojusi, kad esą galima grįžti, jau traukiniai veža, mūsų polockietė, ėmė rengtis važiuoti namo. Žaliakepuriai jai nedavė ramybės, tardė beveik kiekvieną dieną. Bet išvažiavo viskuo aprūpinta – ir miltų, ir lašinių, ir vilnų mergaičių megztukams, ir grūdų ketvertą maišų, jei tektų gyventi ne mieste, kad turėtų sėklos pradžiai. Tėvas išvežė į stotį, deja, net laiško negavome – turbūt ištrenkė kur nors į šiaurę, kam su fašistais nekariavo, būdama karininko žmona. Kol pas mus gyveno rusė su vaikais, skrebai su Gogeliu priešakyje kažkodėl nesilankė. O žaliakepuriai mūsų namuose buvo dažni svečiai. Nemaišė vieni kitiems darbo dirbti, keliai nesikryžiuo.

PIRMOSIOS 1944–1945 METŲ AUKOS

Rodos, mūsų kaimynystėje, tuoj už svirno, gyveno Jakimavičių šeima iš Girelės kaimo. Motina ėjo padienių darbų dirbti, o sūnus Stasys tarnavo pas ūkininkus. Visiems labai patiko, tai dažniausiai po kelerius metus išdirbdavo pas ūkininką už berną. Nepriklausomybės metais buvo Šaulių sąjungos narys. Prie gryčiutės turėjo tik mažą daržiuką. Motina į Lietuvą grįžo tik po 1917 metų revoliucijos Rusijoje. Gerai kalbėjo rusiškai.

Ir štai namus ištiko baisi tragedija. Apsilankė Gogelis su savo skrebtų būriu. Stasys su motina tuo metu buvo namuose. Kad neįvykdytų savo baisių kėslų motinos akyse, Gogelis pakvietė Stasį išeiti į lauką pasikalbėti. Stasys tuo metu valgė obuolį, lupdamas mažu lenktiniu peiliuku. Taip ir išėjo į lauką, vienoje rankoje laikydamas obuolį, antroje – peiliuką. Gonkose Gogelis Stasį praleido į priekį, kažko paklausė, o kai Stasys pasisuko į jį veidu, paleido automato seriją [1941 m. birželio mėn. Stasys Jakimavičius dalyvavo suimant Povilą Gogelį – *V. R.*]. Kai motina išpuolė laukan, Gogelis paaiškino, kad Stasys jį puolęs su peiliu. Argi būtų galėjęs pulti su lenktiniu peiliuku, kai kiemas pilnas automatais ginkluotų žmonių (apie 15 vyrų)? Norėjo išvežti į miestelį, tačiau motina aplakstė įgulos viršininkus, tada leido palaidoti. Jis palaidotas kaimo kapinaitėse, kur ir kitos Gogelio aukos – Mikulėnas Kaziukas, mano brolis, tėvas.

Jakimavičius neturėjo žemės, bet buvo susipratęs lietuvis. Pirmas mūsų kaime nusipirko olandų gamybos radijo aparatą „Philips“, ir visas kaimas rinkdavosi pas jį vakarais pasiklausyti naujienų ir muzikos. Tai buvo naujiena. O kiek prinešdavo purvo į trobą rudens vakarais susibėgę paklausyti „Pupų dėdės“ arba „Karių pusvalandžio“, arba „Linksmųjų brolių“! Jo mirties priežastis galėjo būti švietėjo darbas, inteligentiškumas, šaulio pavyzdingumas, pirmavimas kaime. Prisimenu, kartą parsinešė į namus karišką šautuvą ir su mano broliu slaptomis nusinešė išbandyti.

Po Jakimavičiaus buvo kita auka – Mikulėnas Kazys, dar visai jaunas, paauglys. Kada Gogelio bendrai suvirto į kiemą, jis, pro kamarėlės langą išlindęs, nubėgo į kaimą papieviu. Pasuko į kalną link Dagio

sodybos, link miško. Šaudė į Mikulėną. Jo motina prašė nešaudyti, deja, tie žmonės nepaklausė. Vietinio ruselio iš Žaliosios Griškos šūvis buvo lemiamas. Kaip rašo savo atsiminimuose „raudonasis partizanas“ Apyvala, Mikulėnas (Kaziuko tėvas) buvo geras partizanų ryšininkas. Už gerą ryšininkavimą sumokėjo su kaupu – nušovė sūnų, nors puikiai žinojo, kad šiuose namuose gyvena jiems prijauciantys žmonės. Taip atsimokėjo už paslaugas, duoną ir druską, duotą vokiečių okupacijos metais. Nepadėjo nei nuopelnai sovietams, nei motinos klyksmas.

Antrasis Mikulėno sūnus Stasys vokiečių okupacijos metais įstojo į Plechavičiaus armiją ir žuvo kautynėse prie Ašmenos. Ten vyko kautynės su lenkų jadvygininkų armijos kariais. Jis norėjo iš apsupimo ant nugaros išnešti sunkųjį kulkosvaidį. Nemažai ten žuvo plechavičiųų nuo lenkų kulku. Anykščiuose buvo laidojami du, Debeikiuose, rodos, taip pat ir kituose miesteliuose. Tą pačią dieną Gogelio gauja kratė ir mūsų namus, ieškodama brolio Jono. Savo ausimis girdėjau, kaip tas ruselis gyrėsi draugams taikliai šovęs: „Priklaupiau ant kelio ir iš antro šūvio paguldžiau tą banditą.“ Ir didžiuodamasis savo politiniu sąmoningumu pareiškė: „Man žmogų nušaut, tai tas pats kaip penkias kapeikas numest.“

19. Vietinės rinktinės savanoriai (iš kairės) Povilas Kemeklis ir Stasys Mikulėnas

Mūsų namuose kratė labai atidžiai: klojime ir daržinėje į šalinę buvo tratinama, o mes troboje bijojome, kad tik neuždegtų, taip šaudydami į sukrautus šiaudus. Tačiau dėl brolio Jono buvome ramūs. Po kaimiška krosnimi, tiksliau, duonkepės šone, buvo primūrytas toks liukas, uždaromas šešetu plytų. Ant jų medinėje dėžėje stovėjo rankinė siuvimo mašina. Kai pamatėme supant sodybą, užpylė mama ant plytų truputį smėlio, kad pribirtų tarpai, ir užstūmė siuvamąją. Kratytojai mašiną buvo nustūmę, bet, nepastebėję nieko įtartina, gražino vėl atgal. Tuomet mūsų širdys atlėgo. O iš kito šono, į pakrosnį, kur senovėje laikydavo vištas, Gogelis paleido automato seriją, mat ten žmogui pasislėpti nebuvo vietos. Dar pridurmui pasakė: „Galėtumėm ir supleškinti šituos banditų namus.“ Tą dieną savo kėslų neįvykdė.

Kiek anksčiau Leliūnų miške ant kvartalinės linijos buvo nušautos dar vienas Leliūnų kaimo gyventojas, pieno priėmimo punkto priėmėjas Lacys – gaila, vardo nebeprisimenu (Bronius Lackus¹¹). Jis buvo kariuomenės šaukiamąjo amžiaus. Slapstėsi, tačiau be ginklo. Kada jie, keli vyrai, gaminosi valgių miške, pastebėjo dūmelį kareiviai ir ėmė supti. Jie – į kojas, bet ant kvartalinės linijos stovėjęs kareivis pataikė tiksliai. Į miestą nevežė, paliko vietoje, tai žmonės palaidojo.

Vėliau, kai susibūrė didesni partizanų būriai ir prasidėjo rimtesni susirėmimai, miestelių viešpačiams atėjo sunkesnės dienos, ypač miškinguose rajonuose. Kartą kažkur netoli Čekonių kaimo vyrai taip užspirgino skrebukus, jog tas Gogelis, kad nepapultų vyrams, metęs šautuvą spruko iš visų jėgų. O už tai, kad ginklas atiteko priešams, aišku, kas. Nulėkė „užsitaruoti“ antpečiai, leitenanto laipsnis, ir liko paprastas skrebukas – eilinis. Kad būtų ne taip baisu, persikėlė į didesnę miestelį – Anykščius. Ir ten buvusiam partizanui nebenušvito karjera, taip ir sulaukė iššifravimo. Juk nebereikia ir skrebų – jei nebėra partizanų.

Vėliau man pasakojo žmonės, kad, kai vienas, išėjęs iš kalėjimo, prisuko prie jo dukros, negalėdamas jos paveikti, perkalbėti, nusišovė

¹¹ Ražanskas G. *Leliūnai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2014.

išvietėje. Labai jau garbingas galas. Gogelio žmona anksčiau dirbo Anykščių vykdomajame komitete, vėliau persikėlė į Pakruojo rajoną, ten ir dirbo, o dabar gal personalinė pensininkė – nesužinojau. Baigus juoda darbą maurai nebereikalingi.

Dabar norisi papasakoti apie „raudonuosius partizanus“, veikusius 1944 metais. Smarkiai mus paveikė ta naujiena, nes kartu su mumis mokėsi mergaitė, pavarde Krenthinaitė. Jos tėvai iš vokiečių buvo paėmę du karo belaisvius dirbti ūkyje. Vokiečiai reikalavo belaisvius nakčiai užrakinti. O mūsų žmonės su belaisviais valgė prie bendro stalo ir jų nerakino. Kai belaisviai atkuto, sugalvojo išeiti į partizanus – ten jie kovos ir išpirks savo kalnę, kad atsidūrė nelaisvėje. Abu belaisviai paliko ūkininką ir išėjo į mišką. Po kurio laiko atėjo Krenthinams „atsilyginti“ – juk jie pranešė, kad belaisviai pabėgo, vadinasi, ūkininkai yra vokiečių agentai. Šitą ūkininką ir vokiečiai gerai pakamantinėjo. O rusai atėjo ne vienu du, o visu būriu. Tėvą ir motiną belaisviai nušovė, o dukrą paliko gyvą. Tačiau iš jų vienas šovė į mergaitę ir ją sužeidė. Iš išgąščio mergaitė prarado sąmonę. Namus padegė, kad neliktų pėdsakų. Kai troba suliepsnojo, mergaitė atsargiai iššliaužė laukan, banditų jau nebebuvo. Tą pačią dieną jinai atbėgo pas seserį, kuri mokėsi 5-oje klasėje, ir papasakojo, kas nutiko namuose. Vėliau, kai Lietuva buvo „išvaduota“, šias mergaites ištrėmė.

Anykščiuose man teko sėdėti viename suole su Ubagevičiumi, gimnazijos partorgu, kurį vėliau, bene iš trečio karto, sušaudė partizanai. Nušovė prie stačiatikių cerkvės, kai tas ėjo su mokytoju Stonkum iš korpuso, buvusio prie Anykščių geležinkelio stoties. Stonkų ilgai tampė, nekreipdami dėmesio, kad ir jam persauta koja, mat Ubagevičius buvo ginkluotas, atsišaudė, nors ir dukart sužeistas į nugarą. Mokytojas dar nuėjo į mokytojų kambarį ir, pasakęs keletą žodžių, krito negyvas.

Panašiai buvo su Troškūnų Budriu, kuris, kai gyvenome pas Kurmį, dalyvavo traukinio vertimo operacijoje. Tai buvo prie vokiečių Kasagoruose (taip vadinama ilga nuokalnė, geležinkeliuko atkarpa netoli miestelio). Jie padėjo miną ant pakalnės pusės bėgio – norėjo traukinį nuversti nuo kalno. Jeigu bėgį būtų užminavę kalno pusėje, traukinukas

būtų susprogęs. Nuokalnė gana stati ir ilga, gal apie 200 metrų. Mes viską supratome, nes paryčiu Budrys parėjo visas šlapias – jam teko bristi per Anykštą. Išbarėm, prigrasinom, kad daugiau taip nedarytų, ir niekam nesakėm. Vėliau Budrys gimnaziją metė ir tapo gana aršiu skrebu Troškūnuose. Su mumis kartu gyveno ir svėdasiškis Lapienis. Apskritai iš mokinių, su kuriais mokiausi, tokių atplaišų, kaip Budrys ir Ubagevičius, nežinau, ar daugiau buvo.

Gerai buvo mokytojai, su kai kuriais labai artimai buvau susipažinęs. Tai Stonkus, lietuvių kalbos mokytojas, dailininkas Varnas, su jo augintiniais Lukoševičiumi mokiausi vienoje klasėje ir dažnai nueidavau į namus. Gudaitytė, biologijos mokytoja, gyveno pas Antaną Vienuolį-Žukauską, samdėsi kambarį, o aš ten nueidavau pas Stonkų taisyti savo draugų rašomųjų darbų. Porą kartų A. Vienuolis-Žukauskas pakvietė mane išgerti arbatos. Kada išvijo vokiečius, A. Vienuolis-Žukauskas gimnazijoje ragino nesikišti, nesusidėti su rusais, diegė gražią mintį, o kai vėliau sužinojau, kaip jis kopia karjeros laiptais, buvo gėda. Nors lageryje draugai liepė rašyti jam, kad padėtų, aš negalėjau.

Tada dar mokiausi Anykščių gimnazijoje, ketvirtoje klasėje, gerai prisimenu, atrodo, buvo pirmadienis. Gyvenau pas Šermukšnį Biliūno gatvėje, netoli gimnazijos, kur man su broliu Antanu tėvai samdė kambarį. Gyvenome keturiese viename kambaryje drauge su Puodžiūnu Antanu ir Nečiūnu Petru. Sėdėjome kambaryje ir ruošėme pamokas. Staiga pamatėme, kaip į kalniuką kyla kažkokie vežimai, juose sėdi skrebai, o iš vežimų kyšo ir tabaluoja žmonių rankos ir nuogos kojos. Supuolėm prie langų žiūrėti. Vežimai rytmetį taip keistai dundėjo, keldami baisią nuojautą. Iš kur dabar lavonai? Tiesa, išvakarėse buvo girdėti šaudant Niūronių kaimo kryptimi, tačiau mes nežinojome, kas ten buvo.

Bandėme suskaičiuoti lavonus, tačiau nepavyko. Einantis šaligatviu skrebas mums, sulindusiems į langą, pagrūmojo kumščiu, turėjome pasitraukti. Tai buvo pirmosios anykštėnų aukos, sudėtos ant Tėvynės aukuro. Žmonės kalbėjo, kad Indrioniškyje vakar matė daug kariuomenės. Kai vėliau pamatėme, lavonai buvo suguldyti prie skrebus būstinės, kiemelyje, prie pat gatvės, o greta lavonų stovėjo stribas su ant

„kačergos“ užmautu durtuvu. Bijodami, bet, vedami vaikiško smalsumo, keletas gimnazistų nuėjome pasižiūrėti, kas ir kaip. Beveik pusnuogiai, kas tik su apatinėm kelnėm, visi basi. Lavonai gulėjo skrebug apšvarinti, kai kurie subadyti durtuvais, matyt, pateko gyvi, krauju aptekę, kiti suvarstyti jau mirę. Vyrų buvo taip baisiai susmaigyti keturkampėm skylutėm, ištiesai suvarpyti. Išbadytos akys, vieno tik pusė galvos likusi, matyt, pats susisprogdino, kad neatpažintų. Paskui kalbėjo, kad kelis jų žmonės pavogė dar miške ir palaidojo. Sklido ir tokios kalbos, kad vyrai buvę išduoti ir užklupti taip netikėtai, jog net kulkosvaidžių nespėję iš vežimų išsiimti. Juos persekioję po išblaškymo iki pat Smalinos miškų.

Devyni atvežtieji 1944 metais buvo pirmosios Anykščių aukos. Tokio pasityčiojimo iš mirusiųjų aš dar nemačiau. Kaip įvertinau tokį vaizdą, galima suprasti. Einantys pro šalį žmonės negalėjo žiūrėti į tą pusę, ne vienas nusišluostydavo akis, kad ir buvo atsitiktinis praeivis. Tai buvo šlykštus aktas visuomenei įbauginti, priversti ją akiai paklusti. Prie lavonų stovėjęs skrebug akylai stebėjo visus, bene kas neišlaikys, pripuls prie savo artimojo: sesuo prie brolio ar motina prie sūnaus. Išvesdavo suimtuosius, čia tardomus, reikalaudami atpažinti, kad paskui toks pat likimas tektų ir jiems. Netilpo į tuometinio auklėjimo rėmus toks elgesys, netilpo galvoje matytas vaizdas. Toks žiaurumas daugeliui iš mūsų padėjo suprasti, kas mūsų laukia ir kaip bus su mumis pasielgta, jei pralaimėsime. Ir tai buvo keršto pradžia, šauksmas, reikalavimas. Kažkoks poetas tuoj po mūsų sudėjo dainą, kurioje, be širdgėlos, be atimtos laisvės ilgesio, žada nedovanotiną atpildą okupantui.

Kitą dieną mokykloje išgirdau daug svarstymų, variantų, kaip tai įvyko, tačiau dabar jau visai mažai liko žmonių, pamenančių ar mačiusių visa tai. Šiandien norisi pakartoti žodžius to gero poeto, to tauraus lietuvi, kuris surimavo šias eilutes. Tikrai jis buvo poetas ir metraštininkas. Tą dainą pirmą kartą išgirdau Vyžuoniškiuose. Gal ir poetas buvo iš ten? Dainos posmus prisiminiau visą gyvenimą:

*Šventoji augino didvyrius,
Jų laukė šalis pavergta.
Ilgėjosi kloniai ir girios,
Kaip ilgis motulė sena.*

*Iš Azijos priešas atėjęs
Išmindė mums pievas žalias,
Šventosios pakrantėm aidėjo,
Kad laisvė iš mūs atimta.*

*Štai sudunda žalias egllynas,
Kai švito sekmadienio rytas,
Devyni už brangią Tėvynę,
Devyni už laisvę nuvyto.*

*Pravirko gailiai motinėle,
Pravirko ir eglė sena.
Spygliuotom šakom už jų vėles
Kalbėjo jiems maldą giria.*

*Tad mylėkime brangią Tėvynę,
Nepamirškime brolių savų.
Atkeršykim jiems už devynis,
Nemindžios mums pievų žalių.*

Taip rašė nežinomas tautos dainius, kuriam nebuvo viskas vis tiek. Žmonių pasipiktinimas turėjo pasiekti savo apogėjų ir pasiekti. Ramus Lietuvos artojėlis neliko pasyvus ir ryžosi vienas, vienut vienutėlis grumtis arba, kaip sakydavo daugelis partizanų: „Geriau stačiam mirti, negu keliaklupsčiam vergauti.“ Tik praradę sąžinę, girtuokliai, tinginiai, vagišiai puolė uoliai tarnauti „išvaduotojams“, kad naudodamiesi valdžios galia galėtų atkeršyti kokiam nors ūkininkui, su kuriuo nesutarė, arba

iš pavydo sužlugdyti tą, kuris daugiau už jį turėjo, arba paprasčiausiai laisvai plėšikauti, be baimės, kad už tai bus nubaustas.

Išėvijoj mokslininkų nuomonė dėl veiksmų, lėmusių ginkluotąjį pasipriešinimą, gana vieninga. Prof. J. Brazaitis pirmasis juos išdėstė. Pasak jo, penki veiksniai skatino lietuvius stoti į partizanus: (1) ankstesnės sovietinės okupacijos patirtis parodė, kad su sovietine valdžia neįmanoma sugyventi tiems, kurie siekė savo tautai nepriklausomybės, gerovės, bent šiek tiek sąžinės laisvės; (2) vokiečių okupacijos metais visame krašte išsiplėtęs pasipriešinimo sąjūdis skatino panašią veiklą tęsti prieš komunistus; (3) Lietuvoje vyravo įsitikinimas, išryškėjęs dar vokiečių okupacijos metais ir pogrindžio spaudos palaikomas, kad antroji bolševikų okupacija ilgai netruks, nes Vakarai ilgainiui įvykdys Atlanto chartijos pažadus sugrąžinti nepriklausomybę dėl karo jos netekusioms šalims; (4) dėl Raudonosios armijos ir sovietinio saugumo siautėjimo atsirado reikalas apginti gyventojus nuo plėšikavimo ir prievartavimo; (5) daugelis vyrų pasitraukė į mišką, norėdami išvengti suėmimo ar mobilizacijos į sovietinę kariuomenę.

J. Brazaitis rašė, „kad vienos tų priežasčių buvo svarbesnės vieniems, kitos kitiems, tačiau visos jos skatino trauktis į miškus masiškai ir virsti partizanais“.

Prof. V. Vardys irgi mini penkis veiksmus, iš kurių keturi atitinka J. Brazaičio nurodytas priežastis. Vietoj „reikalo apginti gyventojus“ V. Vardys kaip pasipriešinimą skatinantį veiksnį nurodo Lietuvos kariuomenės ir inteligentijos sluoksniuose išlikusį tautinį idealizmą ir teigiamą nusistatymą Vakarų atžvilgiu. Prof. T. Rėnikis išvardija beveik visas tas pačias priežastis, svarbiausiu veiksmu laikydamas viltį, kad Vakarai ilgainiui suteiks Lietuvai paramą.

Visi minėti veiksniai turėjo įtakos atskirų asmenų apsisprendimui stoti į partizanus. Ir nors kiekvieno partizano individualų sprendimą lėmė šiek tiek skirtinga šių veiksmų kombinacija (kurią paveikė ne tik jo ideologiniai įsitikinimai ir apskaičiavimai, galimo arešto ar ištrėmimo tikimybė, bet ir kintanti padėtis šalyje), vis dėlto pagrindiniai elementai nebuvo tik panašūs, bet ir turėjo aiškią sandarą. Įvairūs apsisprendimai

lemiantys veiksniai nebuvo vieni nuo kitų nepriklausomi ta prasme, kad tik vieno ar kito pakako sprendimui priimti, bet sudarė tai lemiantį vienetą, kurio galia gerokai sumažėtų arba visai sužlugtų, jei kai kurių elementų trūktų. Kitaip tariant, buvo ne kokie penki ar šeši nepriklausomi, atskiri veiksniai, o vienas pagrindinis veiksnys, kurį sudarė keli atitinkami tarpusavyje susiję elementai¹².

Lietuvos istoriografijoje išskiriami penki apsisprendimą ginklu priešintis sovietinei okupacijai lėmę veiksniai: 1) ankstesnės sovietinės ir vokiečių okupacijos patirtis; 2) nežabotas sovietinis teroras pirmaisiais pokario metais; 3) nacistinės okupacijos metais krašte išplitęs pasipriešinimo sąjūdis, skatinęs veikti ir prieš komunistus; 4) Vakarų intervencijos viltis; 5) patriotizmas. Daugelis vyrų ėjo į mišką, norėdami išvengti suėmimo. Tapimą partizanų dažniausiai lėmė kelios priežastys, kurių įtaka tai silpnėjo, tai stiprėjo priklausomai nuo okupanto ir pačių partizanų veiksmų ir taktikos, keičiantis padėčiai krašte ir tarptautinėje arenoje. Partizaninio karo pradžioje tapti partizanų skatino prievartinė mobilizacija į sovietinę armiją, palankių tarptautinių sprendimų viltis, pirmosios bolševikų ir nacių okupacijos patirtis¹³.

1944 metais, kai tapo aišku, kad vokiečiai pralaimės, mano tėviškėje padidėjo rusų pagalba užfrontės gyventojams. Į Smalinos miškus lėktuvais pradėti gabenti kroviniai užfrontei. Pakabindavo šviečiančias raketas ant parašiutėlių ir leisdavo atvežtąsias gėrybes. Tai buvo ginklai, provizija, džiuvėsiai, radijo baterijos ir kita. Kartą brolis, atsitiktinai miške tarp besidriekiančių vatos sruogų rado baterijų – matyt, suiro pakuotė. Rado ir didžiulį maišą juodų kaip anglis duonos džiuvėsių. Matyt, Maskva galvojo, jog čia badauja jų padėjėjai, sušelpė, o tie net neatsiėmė dovanų.

Vienu metu kažkur prie Trumbatiškio sugavo vokiečiai du rusų desantininkus, einančius per geležinkelį. Aišku, neišlaikė tardymo arba,

¹² Girnius K. K. *Partizanų kovos Lietuvoje*. Vilnius: Atgimimo bendrovė; Mokslas, 1990.

¹³ Vitkus G. *Lietuvos karai. Lietuvos XIX–XX a. nacionalinių karų sisteminė-kiekybinė analizė*. Vilnius: Eugrimas, 2014.

norėdami išsaugoti gyvybes, viską pasakė ir atvedė į Smalinos miškus vokiečių karius. Parodė bunkerį, kuriame buvo aibė ginklų. Vien desantinių automatų ir jų šovinių išvežė apie šešias pastotes. Po to prasidėjo aktyvios paieškos galvojant, jeigu tiek privežta ginklų, tai... Vokiečių kareiviai buvo pastatyti ant vieškelėlio link Anykščių ir Debeikių. Ten taip pat stovėjo ir jų mašinos – pelengatoriai. Matyt, dažnai veikė siųstuvus, kurių norėjo kuo greičiau surasti. Labai greitai tai jiems pavyko. Gal po savaitės išgirdome, kad Svėdasiškiuose, kaimo nepamenu, pas Lapienį, rastas siųstuvus. Vokiečiams pagal suvestines koordinates išėjo, kad siųstuvus turi būti prie šulinio. Ten net buvo bandoma kasinėti. Kai pradėjo daryti krata, už gonkų lubų rado paslėptą Degtariovo kulkosvaidį, tuomet ir prasidėjo žiaurus susidorojimas su banditų rėmėjais. Pasiėmė šeimos galvą, nusivedė už klojimo, tardė ir, nieko neišgavę, nušovė. Pasakui taip pat motiną ir dukrą. Ši ir parodė, kur paslėptas siųstuvus. Tik vienam Lapieniui pavyko pabėgti – sūnui. Kovotojų ir bunkerio ten nebuvo. Nežinau, kiek tiesos, vėliau tas Lapienis buvo Rokiškio deputatas Aukščiausiojoje Taryboje, o gal apylinkės taryboje. Taip kalbėjo žmonės po 1945-ųjų mūsų apylinkėje.

Gimnazijoje prasidėjo vasaros atostogos. Aš jau nebeturėjau namų. Mano tėvas nuvežė pas seserį į Punkiškių kaimą, į Adomynės valsčių, Kamajų rajoną. Ten išbuvau apie dvi savaites, susirgau, išsimaudęs Jaros upėje, apsikrėčiau kažkokiais vandens niežais. Gydytis nutariau Leliūnuose pas dėdę. Tačiau neteko nei gydytis, nei grįžti pas tetą. Paržingsniavau vėlai, nenorėjau budinti, nuėjau miegoti į daržinę. Atsiguliau, tačiau išgirdau, kad kažkas ateina. Pašaukė, nes matė, kaip įlindau į daržinę, liepė eiti į trobą: jei kokia krata, gali ne taip suprasti. Nuėjau. O čia jau buvo mano kelionės iš gyvenimo į vergiją pradžia. Jei būčiau nakvojęs daržinėje, gal kurį laiką ir būčiau išvengęs trėmimo. Tėvas ten ir miegojo, bet, išgirdęs mašinos burzgimą, pasišalino. Nors tai nelabai pagelbėjo, vėliau jam baigėsi tragiškai – mirtimi.

PARTIZANO KELIAS

Kai išbaidė iš Antakalnio [kaimas dabartiniame Utenos rajone – V. R.] – jie buvo atėję jau trečią kartą, – gyventi legaliai nebegalėjau. Ėmiau ieškoti kontaktų su giria. Norėjau ar nenorėjau, kito kelio nebemačiau, o pasiduoti priešų malonei neketinau, nes žinojau iš artimųjų, kiek tai kainuos sveikatos. Neturėdamas kur prisiglausti, kartą pasirinkau nakvynei Šerelynės (buvusį nuosavą Puodžiūno) malūną, ten, daržinės šalinėje, ant sukrautų pašarų radau besiilsintį vyruką maždaug savo metų. Kaip paaiškėjo, jis buvo aluntiškis ir slapstėsi nuo valdžios. Nutarėme abu eiti pas skiemoniečius – gal priglaus. Jis nujautė, kurioje vietoje galima būtų juos susitikti. Kadangi tikslai sutapo, kitą vakarą patraukėme į tą pusę.

Lietaus primerkta žeme, be kelio, per laukus. Labai nuvargome, apsidžiaugėme, kai užėję pas vieną žmogelį sužinojome, kad galime čia palaukti – vyrai ateis. Taip ir buvo. Apie antrą valandą pasirodė pulkelis, gal dešimt vyrų – jaunų, gerai ginkluotų. Apklausinėjo mudu, kokios bėdos atvijo, aišku, išdėstėme, ko čia atėjome. Pasitarę tarp savęs, paskelbė tokį sprendimą. Tam vyrukui, kuris vis tiek tapo partizanų, patarė eiti namo, nes, jei areštuos, bausmė bus mažesnė. Partizanai žinojo apie jo nusikaltimą valdžiai ir laikė tai mažmožiu. Mane išklausė, vienas sakė pažįstas mano brolių, ir sutiko priimti į savo tarpą, jei to labai norįs. Tuokart atsisakiau dėl draugo, su kuriuo kartu atėjome, nepasilikau, ir patraukėme atgal, kiek pasisvečiavę.

Grįžome namo. Darius (Balys Lasius¹⁴) buvo susikrimtęs – jau labai norėjo būti partizanas, galvojo, jei niekas nepriims į savo būrį, partizanausias vienas. Norėjo žūt būt grumtis su tais, kurie jį nuskriaudė. Man atrodė, kad jo nepriėmė dėl per daug siautulingo būdo, laikė karštakošiu, nenuorama, o tokie čia nebuvo nei reikalingi, nei pageidaujami. Kai sugrįžome atgal, tą vyruką palikau prisiglaudusį Šerelinėje, ir išėjau ieškoti kurkliečių partizanų, nes čia man buvo gerai pažįstamos apy-

¹⁴ Kaunietis R. *Laisvės kovotojų prisiminimai. VIII dalis*. Vilnius: Margi raštai, 2014.

linkės, o tai daug reiškia, norint lengviau prisitaikyti prie sąlygų.

Tuo metu gyvenau ir lankiausi Kurklių šilo ir jo apylinkių teritorijoje, o į savo gimtinę nenueidavau. Per visą slapstymosi laikotarpį pažinau daug gerų žmonių, kurie mūsų bendrai kovai nebuvo abejingi. Ir jei savo kelyje nebūčiau sutikęs tokio šiaudadūšio kaip Klajūnas [Vytautas Jonas Petronis-Klajūnas – V. R.], galėjau dar ilgai išsilaikyti. Jeigu dėl vienokių ar kitokių priežasčių neužsukdavau ilgiau pas žmogų, visuomet susirūpinęs paklausdavo, bene bus kas ką prišnekėjęs, kad retai lankausi. Ne žmonės, o iš savųjų gretų žmogus pasiryžo kitų sąskaita pereiti į legalų gyvenimą. Apie tai vėliau, o dabar noriu grįžti prie tų žmonių, su kuriais teko nemažai druskos suvalgyti.

Gyvenimas atvedė savo labirintais į Kurklių šilą. Atsidūriau Lietuvos laisvės armijos Didžiosios Kovos rinktinės Girininko būryje kaip eilinis kovotojas, slapyvardžiu Kerštas. Nei mano, nei kitų nei vardai, nei pavardės daugiau nebeegzistavo. Dargi buvo draudžiama net tarp savų,

20. Bronius Kemeklis-Kerštas

21. Antanas Kraujelis-Siaubūnas ir Bronius Kemeklis-Kerštas (dešinėje) 1951 m.

namuose – bunkeryje, vadintis kitaip. Iš pradžių atrodė gana keistai, vėliau apsipratome, nes taip reikėjo.

Mergaitė man pasiuvo uniformą – iš angliškos milinės švarkelį su atitinkamais apvadais, o kelnes iš pradžių galėjau nešioti civilio, tik žiemai pavyko rasti žalsvos spalvos kelnes. Batus turėjau gerus dar iš paskutinės gyvenamosios vietos. Po trumpo susitikimo su kovotojais, gal praėjus porai dienų, užėjo pas gyventoją nemažas pulkelis vyrų ir pakvietė mane į savo būrį, pasakė, kad baigėsi pirmykštis gyvenimas, teks imti karabiną, šovininis su „saldainiais“ ir jų negailėti okupantams ir tautos išdavikams.

Kai šautuvas jau buvo ant pečių, kiekvienas partizanas paspaudė man ranką, pabučiavo, tuo sutvirtindami mūsų bendrą reikalą. Toks tame krašte buvo paprotys: ar su svečiais, atvykusiais iš toliau, ar su draugais, jei kiek ilgiau nesimate, pasibučiavimas buvo broliškumo įrodymas. Pabučiavimas buvo ir tapatybės įrodymas, pasiryžimo vienam vargui, vienam likimui sutvirtinimas.

Būriui vadovavo Petras Kukta-Girininkas, kilęs iš Trakinių kaimo, tada jau ir jo namai buvo sudeginti. Geras žmogus, ramus, šaltakraujiškas, labai draugiškas, rūpinosi, kiek vėliau pa-

22. Didžiosios Kovos apygardos B rinktinės Girininko būrio vadas Petras Kukta-Girininkas

tyriau, visų mūsų saugumu. Vidutinio ūgio, nešiojo nedidelę barzdukę, visuomet žvalus, pasitempęs, kaip ir dera vadui. Gana dažnai treniruodavomus, ruošdavo netikėtam užpuolimui: kaip staiga ir be komandos, priešui iššovus, momentaliai sukristi visiems ant žemės. Tokių treniruočių būdavo gana daug ir dažnai. Kartais vyrai net supykdavo. O jis sakydavo tai darąs mūsų labai.

Petras Kukta-Girininkas gimė 1919 m. Trakinių kaime, Kurklių valsčiuje, ūkininkų šeimoje. Tėvai turėjo apie 40 ha žemės. Lietuvos

23. Didžiosios Kovos apygardos B rinktinės Girininko būrio partizanai ir ryšininkės

kariuomenės karininkas. 1944 m. pasitraukė į pogrindį, nuo 1945 m. – Didžiosios Kovos apygardos B rinktinės Girininko būrio vadas, paskutinį pusmetį iki žūties ėjo 4-osios kuopos vado pareigas, spausdino partizanų laikraštį „Tėvynė šaukia“ [remiantis kitais šaltiniais – „Tėvynei šaukiant“ – V. R.]. Žuvo 1949 m. liepos 12 d. Kurklių šile (Adomavos miške). Palaikai buvo užkasti Šilinės miške, 1989 m. perlaidoti Kurklių miestelio kapinėse¹⁵.

Pirmą žiemą, kai tenai apsisistojau, vadas drauge negyveno su kitais vyrais. Antras iš mūsų vadovybės buvo Juras Jonas-Žilvinas – medicinos studentas, baigęs du kursus. Jo pareigos – apygardos vado pavaduotojas propagandos ir ūkio reikalams. Labai smulkutis, bet amžinas darbštuolis, tiek daug tvarkydavo popierių, rašydavo, mažai kalbėjo tiek apie

¹⁵ Gadliauskaitė D. *Drąsiai stovėsim laisvės sargyboj... A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus*. Vilnius: Petro ofsetas, 2006.

24. Didžiosios Kovos apygardos štabo Agitacijos skyriaus viršininkas (kairėje) Jonas Juras-Žilvinis ir Didžiosios Kovos apygardos B rinktinės štabo viršininkas, LLKS Tarybos prezidiumo narys Juozas Šibaila-Merainis, Diedukas 1947 m.

Molėtų progimnazijoje, po to išvažiavo tęsti mokslų į Ukmergės gimnaziją. Norėjo tapti gydytoju, todėl įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetą. Tuo metu draugavo su Vaiciuliškio, vėliau – Staškūniškio, pradžios mokyklos mokytoju Juozu Šibaila-Merainiu, Dieduku (LLKS Tarybos prezidiumo nariu, LLKS Visuomeninės dalies viršininku), nors pastarasis už jį buvo 17 metų vyresnis. 1943 m. kovą vokiečiams uždarius universitetą, grįžo namo. Jau buvo baigęs tris studijų kursus, tačiau, kas beliko, teko Jonui padėti tėveliams ūkio darbuose ir laukti geresnių laikų.

1944 m. vasarą pradėjo slapstytis, namuose įsirengė slėptuvę. Jau rudenį, NKVD suėmus tėvą, iš Burios kaimo išėjo partizanauti. Organizavo partizanų būrį, tapo jo vadu, pasirinkęs Žilvinio slapyvardį. Nors

save, tiek apie kitus. Labai greitai ir gerai pagydė aluntiški Liūtą [Henriką Ruškulį – V. R.], kai jį atvežė pas mus. Iš kokios vietos buvo kilęs vado pavaduotojas, nebepamenu.

Jonas Juras-Žilvinis [kitur – Žilvinas, Žilvinys – V. R.] gimė Ignoto Juro ir Ulijonos Maželytės-Jurienės šeimoje Alinavos kaime, Žemaitkiemio valsčiuje. Tėvai – pasiturintys ūkininkai, turėjo nusipirkę 34 ha ūkį Burios kaime, Kurklių valsčiuje. Jie norėjo duoti vaikams išsilavinimą, tad ir Jonuko ateitis buvo siejama su tuo. Baigęs vietos pradžios mokyklą, mokėsi

25. Didžiosios Kovos apygardos partizanų vadai ir ryšininkės Rubikių kaime 1947 m. Sėdi (iš kairės): Jonas Juras-Žilvinis, Bronislava Tamulytė-Našlaitė, Juozas Šibaila-Merainis, Janina Tamulytė-Vaiva. Stovi (iš kairės): Leonora Juraitė, Ona Tylienė, Teklė Pipiraitė

kariavo nuo 1944 m. vasaros, prie Balninkiečių laisvės rinktinės prisidėjo tik 1945 m., kai jai vadovavo Diedukas (Juozas Šibaila-Merainis). Tais metais buvo išsklaidytas ir sunaikintas Kavarsko šaulių būrio vado Jono Rudonikio-Potašono beveik 60 žmonių būrys. Jo likučiai įsiliejo į Žilvinio būrį ir jį sustiprino. Sako, Jonas buvo nedidelio ūgio, šviesaus veido, smulkaus kūno sudėjimo, augino barzdelę. Sakydavo, jei liks gyvas, norės būti gydytojas.

1949 m. liepos 12 d. Adomavos miške, Kurklių valsčiuje, buvo Antano Šulskaus-Nemuno ir Petro Kuktos-Girininko bunkeriai. Tada juose ir miške buvusius 12 partizanų aptiko kareiviai. Mūšis buvo ilgas ir sunkus. Atvarytas nukautų partizanų vežti J. Sejūnas pamatė dar gyvą

Nemuną, pasodintą prie pušies, mėtėsi sudaužytas radijo aparatas, kelios nesprogušios granatos. Tada iš Girininko bunkerio iššoko Žilvinis ir metė kelias granatas į pritilusį kulkosvaidį. Jam pasisėkė išsiveržti iš apsuptyes, tačiau jau toliau susidūrė su stribų būriu. Partizanai buvo apsuptyti keliomis juostomis.

Tą dieną Kurklių aikštėje buvo suguldyti 7 partizanų kūnai: Žilvinio (*Jono Juro*), Nemuno (*Antano Šulckaus*), Girininko (*Petro Kuktos*), Gintauto Nečiūno-Eigulio, Levutės Šulskaitės-Žibutės, Igno Leščiaus-Šalteksnio, Aniceto Burneikio-Tomo¹⁶.

Gražiausias vyras, pranokstantis kitus ūgiu, ilgais, besiraitančiais plaukais buvo Nemunas – Šulckus Antanas, kurklietis, iš Maskoliškių kaimo. Prieš kautynes Kurklių šile pas brolių buvo atėjusi sesuo ir žuvo kartu su juo. Iš vakaro atsivedė, kad pernaktotų, nes skrebai jai lipo ant kulnų. Planavo kitą naktį išvesti ir apgyvendinti kur toliau, deja, ta naktis buvo abiem paskutinė – rytmetį juos pasitiko išdaviko atvesti priešai. Pasitarnavo jiems Užušilių Gudelis Juozas.

Antanas Šulskus (Šulckus)-Nemunas, gimęs 1923 m. liepos 1 d. Maskoliškių kaime, Kurklių valsčiuje, 1941 m. birželio mėn. sukilėlis, nuo 1945 m. – Girininko būrio partizanas, būrio vadas. Žuvo 1949 m. liepos 12 d. Kurklių šile, slėptuvėje, kartu su 6 partizanais. Palaikai išniekinti Kurkliuose. 1989 m. perlaidoti Viliaudiškių kaimo kapinėse, Kurklių apylinkėje¹⁷.

Žentas – Morkūnas Vaclovas – iš Valų kaimo, dirbęs linų priėmimo agentu, nevedęs, linksmas, visuomet juokaudavo, dainuodavo daineles, todėl gyventojų buvo mėgstamas ir laukiamas, praskaidrindavo nuotaiką. Su juo buvo lengva gauti dešrų, kumpių: savo malimu visas gospadinės ar mergaitės pirma gerai nuteikia, paskui lipšniai paprašo ir tempia gėrybių maišą, šaipydamasis į ūsą.

Iš pradžių ir aš buvau paskirtas į jo bunkerį, praleidau pirmą žiemą

¹⁶ Abromavičius S., Kasparas K., Trimonienė R. *Didžiosios Kovos apygardos partizanai*. Kaunas: Naujas lankas, 2007.

¹⁷Ten pat.

miške. Be dainos jis nė dienos negyveno, turėjo gražų balsą:

*Lindo jokeris pro langą,
Kišo juodus ūselius,
Jis norėjo pamatyti
Mylimosios veidelius...
Ak, meile, sugrįžki, gražute...*

Kai susitikdavo su broliu Morkūnu-Vanagu – vardo nepamenu [Stasys – V. R.], tai būdavo toks duetas, kad miela klausytis. Tačiau Vanagas dažniausiai vaikščiodavo apie Balninkėlius, Siesartį, Valus.

Vaclovas (Vacys) Morkūnas (Markūnas)-Kiaunė, Žentas – Stasio Morkūno (Markūno)-Vanago brolis, gimęs 1920 m. Valų kaime, Žemaitkiemio valsčiuje, buvo Lietuvos kariuomenės jaunesnysis

26. Antkapinis paminklas, pastatytas 1989 m. gegužės 27 d. iš užkasimo vietų perkeltų ir šioje vietoje palaidotų 1949 m. liepos 12 d. Kurklių valsčiaus Užšilių kaimo apylinkėse, Šilo miške, įrengtuose Didžiosios Kovos apygardos štabo bunkeriuose kautynėse su Anykščių, Kavarsko ir Kurklių valsčių stribus ir jungtinių pajėgų manevrinio būrių žuvusių apygardos štabo viršininko Jono Juro-Žilvinio, štabo Propagandos skyriaus viršininko Antano Leščiaus-Šalteksnio, būrių vadų Petro Kuktos-Girininko ir Antano Šulskaus (Šulsko)-Nemuno, Nemunėlio, partizanų Aniceto Burneikio, Stepo Satkevičiaus, asmeninės Juozo Šibailos-Dieduko ryšininkės Levutės Šulskutės (Šulskaitės)-Žibutės atminimui įamžinti

puskarininkis. Nuo 1944 m. – Plieno būrio partizanas, Didžiosios Kovos apygardos B rinktinės štabo Ūkio skyriaus (produktų sandėlio) viršininkas. 1948 m. kovo 1 d. – Didžiosios Kovos apygardos štabo Ryšių skyriaus viršininkas. Žuvo 1950 m. spalio 25 d. Kurklių šile, slėptuvėje, kartu su Č. Krikštūnu-Granicku, Tautvydu, A. Šereliu-Žydrūnu, J. Sėjūnu-Gintautu, A. Aukštuoliu-Slapūnu. Palaikai išniekinti ir užkasti Kavarške. 1989 m. perlaidoti Ukmergės Dukstynos kapinėse¹⁸.

27. Kazys Tubis-Žvalgas

Žvalgas – Tubis Kazys, kilęs iš Didžiakaimio kaimo, partizanavęs nuo pirmųjų dienų, kai tik susidarė junginiai. Jaunas, energingas, judrus, įpratęs prie visokių staigmenų ir kiek per drąsus. Tik prieš metus, kai mane areštavo, buvo paimtas Kaune: ten buvo nuvykę pirkti radijo imtuvui baterijų, matyt, ir bus kas nors atpažinęs arba tiesiog išdavė tas, pas ką apsi-stojo. Mudu tikrai gerai su juo sugyvenome.

Kazys Tubis (Tubys)-Garnys, Žvalgas gimė Didžiakaimio kaime, Kurklių valsčiuje. 1944 m. pradėjo partizanauti, pasirinko Garnio slapyvardį, 1944–1945 m. buvo Alfonso Bagdono-Aro, 1945–1947 m. – Nikodemo Liškausko-Beržo būrio partizanas.

¹⁸ Abromavičius S., Kasparas K., Trimonienė R. *Didžiosios Kovos apygardos partizanai*. Kaunas: Naujas lankas, 2007.

1947 m. žuvus Beržui, pasikeitė slapyvardį į Žvalgo, 1947–1948 m. buvo Petro Kuktos-Girininko būrio partizanas. 1948 m. rugsėjo mėn. įkūrus Didžiosios Kovos apygardos B rinktinės 4-ąją kuopą, Kazys Tubis tapo Žvalgo būrio vadu ir šias pareigas ėjo iki 1951 m. rudens. 1949 m. liepos mėn., žuvus Girininko būrio vadovybei ir pasklidus šiam būriui, prigludė savo būryje jo likučius ir tęsė kovą daugiausia Užunvėžių kaimo apylinkėse. 1949 m. vasarą Žvalgo būryje buvo 12 partizanų. 1951 m. lapkričio 14 d. buvo suimtas Kaune, kur buvo nuvykęs pas sužadėtinę (remiantis kitais šaltiniais – pirkti maitinimo elementų radijo imtuvui), ir nuteistas mirties bausme. Mirė 1952 m. rugpjūčio 23 d. Vilniuje – buvo sušaudytas MGB kalėjime¹⁹.

Slapukas – pavardės taip pat nežinojau [Vilius Sabaliauskas – V. R.], nes tikrai buvo slapukas. Kilęs iš Skiemonių valsčiaus, Biržinkos kaimo. Jo gyvenvietė buvo prie pat kryžkelės, ant kalniuko, prie kelio į Skiemonis. Ten gyveno jo sesuo. Jis tenai, matyt, retai kada lankydavosi, bijodamas, kad bus pastebėtas, tada abiejų seserų, jei išaiškintų, lauktų Sibiras. Tarnavęs Lietuvos kariuomenėje grandiniu, dar dėvėjo tokius uždedamus ant pusbačių auliukus. Neaukšto ūgio, šviesiaplaukis, nešiojo ilgus plaukus ir, jeigu ne ūsai, visuomet dailiai susukti, būtų panašus į mergaitę.

Vilius Sabaliauskas-Slapukas, gimęs 1926 m. Biržynės vienkiemyje, Skiemonių valsčiuje. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo kriminalinės policijos žvalgybininkas (seklys). Priklausė Vyties būriui ir veikė apie Alaną. Žuvo su Gintu Grigu ir Broniumi Musteikiu 1950 m. spalio 13 d. Buržilų kaime, Alantos valsčiuje. Palaidotas Alantos kapinėse²⁰.

Pirmąją žiemą pragyvenom viename bunkeryje: aš, Žentas, Žvalgas, Slapukas ir Žilvinas. Antrosios vasaros pabaigoje Slapukas paprašė leisti aplankyti seserį. Girininkas nelabai norėjo, kad vienas eitų, o vyrai kažkodėl, nepamenu, neturėjo laiko ar kažką buvo numatyta atlikti, žodžiu, ne po pirmo prašymo leido jam vienam eiti pas seserį. Buvo įsakyta po

¹⁹ Ten pat; *Pasaulio anykštėnų bendrija. Anykštėnų biografijų žinynas*. Interneto prieiga: <http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=591>

²⁰ Juodzevičius B. *Laisvės kaina*. Utena: UAB „Utenos spaustuvė“, 2003.

dienos būtinai grįžti.

Išėjo vienas, prieš tai gerai apžiūrėjo, išvalė automatą, lyg nujausdamas savo nelaimę. Tą naktį pasikalbėjo su sesute, o dienos pasitraukė į čia pat esančius krūmus, planuodamas kitą naktį dar kartą užėiti pas seserį ir paskui traukti pas vyrus namo. Deja, nesužinojom, kaip ten buvo, tačiau tuose krūmuose jį apsupo Skiemonių skrebai. Kovėsi jis gerai, deja, ką vienas prieš keliolika gali padaryti? Pasakojo, kad iššaudė visus ne tik automatui skirtus, bet ir savo valterio, kurį taip rūpestingai prižiūrėjo, šovinius. Kad jo neatpažintų ir nenukentėtų sesuo, pats susisprogdino granata (toji nunešė pusę galvos).

Laukė jo sesuo, tačiau laukė ir mirtis... Prieš tą kelionę, įsmeigęs akis į vieną tašką, ilgai sėdėjo. Tokią jo laikyseną visi pastebėjome, deja, supratome tą nuojautą tik po jo mirties. Girininkas buvo labai susikrimtęs, gailėjosi, kam leido vienam eiti, jautė savo kaltę dėl Slapuko mirties²¹.

Tą žiemą mes pragyvenome, pravargome miške, neblogai buvome įsirengę tą savo namą saugioje vietoje, per 8 metrus nuo keliuko. Naudodamiesi suoliukais išeidavome be pėdsakų į kelią, o prieš rytą susirinkdavome savo gudrybes, kad joks šuo nesurastų pėdsakų. Žinoma, dažnai kelionių negalėjome rengti, tačiau išėję apsirūpindavom maistu ir vandeniui, rūkalais ir skalbiniais pasikeisti arba suskubdavom kur nors išsimaudyti. Reikalų, aišku, netrūko.

Bunkery gyvenimas ėjo savo vaga. Turėjome spiritinį primusą, išsivirdavome sriubos, kartu kokį lašinių gabalą, šeiminkavome eilės tvarka. Kai storiau mūsų slėptuvę apsnigdavo, skambėdavo akordeonas, klausydavomės radijo, turėjome aukštoje eglėje po žieve išvestą anteną, todėl net ir labai trukdomas užjūrio radijo laidas girdėdavome gerai. Kartą mus aplankė net laputė kūmutė, matyt, užuodusi verdamą mėsą, panoro užėiti į svečius. Pro ventilacijos kanalą įkišo snukutį, tačiau kanalas buvo ne toks platus, kad apsisuktų, tad, kai staiga subruzdavo, vos nenu-

²¹ Petras Kukta-Girininkas žuvo 1949 m. liepos 12 d., o Vilius Sabaliauskas-Slapukas – daugiau negu po metų, 1950 m. spalio 13 d. Taigi Petras Kukta-Girininkas negalėjo krintis dėl jo žūties, tai greičiausiai darė Kazys Tubis-Žvalgas, kuris perėmė vadovavimą likusiems Girininko būrio kovotojams po vado žūties (V. R.).

28. Vytauto apygardos partizanai (iš kairės): Antanas Kraujelis-Siaubūnas, Justinas Apacianka-Viesulas, Bronius Kemeklis-Kerštas, Henrikas Ruškulis-Liūtas, Mykolas Puodžiūnas-Valteris, Danielius Bružas-Atlantas. 1950 m.

krito ant gulinčio Slapuko, metėsi atgal, mėsytės negavusi, bet tos dienos mūsų gyvenimo tėkmę pajvairino.

Akordeoną parsinešė kažkuris iš partizanų iš vakaruškų, o jas draudėme ne dėl to, kad žūsta mūsų broliai, o kad nepamatysi, kas ir kur tave pastebės, jei visi ims paryčiais arba vidurnakčiais šliaužioti palei pamiškes. Ypač tai buvo kenksminga žiemos metu. Išsišifruosi, bet žiemą naujo namo nepastatysi, o stovyklauti tokiu metu tai iš viso nekas. Todėl buvo leidžiama tik griežtai sutarus dieną ir laiką, kada turime išsiskirstyti.

Žiemą maskuotė buvo ne iš lengvųjų. Keliuke pėdsakus eglėšake užbrauki, lyg kas vežė eglę nusikirtęs. Bet prie namų neturi baigtis pėdsakas, o kažkur į palaukę iškeliauti. Maskuojantysis prisibėgiodavo kaip geras bėgikas, grįždavo padaręs ne vieną kilometrų, suplukęs, sukaitęs, o kartais ir labai pavargęs. Pasinaudodavom kartais ir arkliuku,

pasivažinėdavom, kad ilgesnis maskuotės kelias būtų. Pirmąją žiemą buvome gana drąsūs, nes Kurklių skrebukai buvo pernelyg bailūs: vos pavakarys, lekia į tą savo „užpečkį“, į miestelį, kaip išmanydami greičiau. Dieną, ir tai ne per dažnai, palei pamiškes eidavo, daugiausiai tenkindavosi vagystėmis kratų metu ir greičiau pasikliaudavo kojom, negu savo „kačergom“...

*Jie visur apžiūri ir visur iškrato,
Degtukų dėžutėj ieško automato...*

Pirmąją žiemą nežinojau, kur gyvena Girininkas, ir nė vieno neklausiau, tačiau susitikdavome gana dažnai, susibėgdavome į vieną gražų pulkelį, ypač kai apsilankydavo vyrai iš kitų apylinkių. Dažnai svečiuodavosi ir likdavo pas mus ramiai pagyventi pats apygardos vadas Plienias – Lietuvos kariuomenės kapitonas Morkūnas [Alfonsas – V. R.]. Buvo labai draugiškas, su mūsų vadu Žilvinu turėdavo reikalų. Labai rimtas vyras. Visur ir visada mokėjo laikytis oriai, buvo pavyzdys visiems kovotojams, be abejo, pakeldavo ir jų nuotaiką.

Antrąją žiemą buvo gausu sniego, nemažai turėjome rūpesčių, kad apsirūpintume maistu. Dažnai būdavo sunku laiku net vandens parsivežti. Padaugėjo ir skrebukų patikrinimų, nuolat šliaužiodavo po mūsų girią. Reikėjo pirmiau teritoriją išvalgyti, o tik paskui imtis darbo. Į kolchozus buvo suvaryti žmonių arkliai, juos kebliau buvo pasiimti norimu metu. Gili sniego danga išjudino ir miško gyventojus, dažnokai pradėjo rodytis alkani vilkai, pasidarę drąsūs, net įžlūs. Kartą, grįžtant iš kaimo, ant keliuko pasitiko pilkis. Ir ką? Sugalvojo neduoti kelio ginkluotam žmogui. Ir nedavė. Gašdinau, net išlaužęs kulką, uždegiau šovinį, plykstelėjo ugnies liežuvis, o jis – nė iš vietos. O dar sakoma, kad vilkas bijo ugnies. Šaukti negalėjau, šaudyti irgi, dar pavasaris toli, išsišifruoti jokia būdu negalima, o jis sėdi ant keliuko ir dantis barškina, baugu per arti prisitarti. Taip ir daviau pilkiui kelią, brisdamas gilų sniegą ratu apie jį, atidžiai sekdamas jo elgesį. Kai išėjau į keliuką, vilkas pakilo ir nudūlino šalin.

Kartą mes, visi keturi namo gyventojai, prisižiūrėjome vilkų šėlsmo prie pat bunkerio ankstų rytą, švintant. Lyg maži šuniukai jie pakėlė tokį triukšmą, ristynes, nekreipdami dėmesio į iki pusės išlindusius žmones, tarsi žinodami, kad negalime šauti. Tik baigę apšilti, vilkai nubidzėno savo keliais. Tartum prijaukinti nebijojo mūsų ir barsukai. Nuolat matydavome nučeženančius, o kartą net buvo atėję pažiūrėti, ką rašau, atsisėdęs ant kelmo. Atsigrėžiu, stovi ant paskutinių kojelių, žiūri savo smalsiom akutėm ir uodžia orą. Kai pabandžiau pakalbinti, pabėgo. Taip ir bendravome su miško gyventojais, susipažinome, kad drauge vargą vargtume, kad tokius pat priešus turėtume, taip pat nuo jų gintumės, kaip išmanydami.

DIDŽIOJI IŠDAVYSTĖ KURKLIŲ ŠILE

1948 metais už kiekvieno sunaikinto partizano galvą buvo mokami trys tūkstančiai rublių, žymiai daugiau negu Judui už Kristaus išdavimą fariziejams arba kaip dabar mūsų valdžia moka nekaltai ištremtiesiems už jų turėtą turtą. Taigi noriu papasakoti apie vieną iš tokių, gyvenusių Užušilių kaime, Kurklių valsčiuje, Kurklių šilo pašonėje.

Vienu metu pas jį laikėsi Morkūnas Vaclovas – Žentas, kilęs lyg tai nuo Balninkų valsčiaus Valų kaimo, dirbęs linų priėmėju, žodžiu, tarnautojas. Šeimoje buvo du broliai partizanai. Antrasis – Vanagas [Stasys Morkūnas – *V. R.*] – kartais apsilankydavo ir pas mus. Dažniausiai ateidavo Žentas. Su juo man teko gyventi porą žiemų viename namelyje. Tai buvo visiškai suaugęs žmogus, linksmo būdo, mokėjo daug dainų, juokų, geras apsuksolis, kai reikia ką gauti. Atklydęs į šį kraštą, pirmiausia prisiglaudė pas Gudelį Juozą, iki susitiko su vietiniais vyrais. Per jį į artimesnius kontaktus suėjo ir visi šilo kovotojai. Atrodė, nepanašu, kad žmogus galėtų būti blogas.

Gudelio šeima buvo nemaža, o žemės nedaug, taigi bendraudamas su mumis turėjo naudos. Lengviau galėjo išmaitinti šeimą. Vėliau, kai Žentas, Slapukas ir Žvalgas su manimi gyveno viename bunkeryje, maistu apsirūpindavome per tarpininką Gudelį, iš jo pasiimdavome duoną ir kita, kas būdavo paruošta žiemojimui. Lengvai prie mūsų bendruomenės versdavosi ir jusiai. Dargi naminukės galėdavo išsivirti arba baliuką vyrams ištaisyti, primant kokius svečius. Pas jį, kaip pas proletarą, skrebai neturėjo ką veikti, be to, ypač pirmąją žiemą, ten buvo visai saugus kampelis nuo šliaužiotųjų.

Mūsų bunkerio vietos nežinojo, tik Žento ir laikiną tokį, įrengtą anksčiau. Aišku, vietinis gyventojas galėjo nujausti pagal išėjimo laiką – toli jis ar ne. Be to, Žentas labai pasitikėjo Gudeliu, gal dėl to, kad padėjo jam suartėti ir pasilikti mūsų grupėje. Ir štai vieną dieną sprogo bunkeris, tik atsitiktinai jame nebuvo žmonių. Ten tuo metu gyveno Ilgūnas (Jonas Žygelis), Žentas ir Erelis [Alfonsas Aukštuolis – *V. R.*]. Paryčiui jie buvo išėję į kitą bunkerį. Atsitiktinumas? Ne. Naktį, matyt, pasiklausė ir nuskubėjo pranešti, o kai susprogdino, pasirodė, bunkeris

tuščias. Tai buvo namas ant lapių uolų su puikia, natūralia ventiliacija.

Jonas Žygelis (Žigelis)-Ilgūnas, Viesulas, gimęs 1923 m. Juodiškių kaime, Alantos valsčiuje. Nuo 1944 m. rugpjūčio mėn. slapstėsi nuo mobilizacijos, buvo sugautas, bet iš Ukmergės pabėgo. Nuo 1945 m. tapo Didžiosios Kovos apygardos B rinktinės 2-ojo bataliono 3-iosios kuopos Laimučio būrio partizanu, 1950 m. – 4-osios kuopos vado pavaduotoju, 1951 m. rugpjūčio mėn. – Pirmosios rinktinės Alantos rajono vadas, partizanų leitenantas. Žuvo 1951 m. gruodžio 25–26 d. Padvarnių kaime²².

Alfonsas Aukštuolis-Erelis, Slapūnas, gimęs 1927 m. Martonių kaime, Kurklių valsčiuje. Nuo 1947 m. – Didžiosios Kovos apygardos B rinktinės Daktaro būrio partizanas, 1949 m. – Trečiosios tėvonijos vado pavaduotojas. Žuvo 1950 m. spalio 25 d. Kurklių šile, slėptuvėje, kartu su Vaclovu Morkūnu-Žentu, Adolfu Šereliu-Žydrūnu, Jonu Sėjūnu-Gintautu, Česlovu Krikštūnu-Granicku, Tautvydu. Palaikiai išniekinti ir užkasti Kavarske²³.

Susprogdino bunkerį, ir vėl tylą, lyg niekur nieko nebūtų buvę. Rasti jo tikrai negalėjo, nes maskuotė buvo ideali. Vyrų įtarimas buvo aiškus, tačiau Žentas gynė Gudelį iš visos širdies, tiesiog negalėjo žmogus pagalvoti, kad taip jis galėjo padaryti. Tačiau mes pradėjome vengti užėti: kažkaip sunku vaidinti, ir jau nemielas pasidaro toks žmogus. O vėliau išgirdome, kad vienam piliečiui, patraukęs gerokai naminės, prasitarė baisų dalyką. Gudelis manė, kad susprogdino Keršto ir Žvalgo bunkerį, tad dabar krintosi dėl aiškios nesėkmės.

Kartą užėjome pas Gudelį – Žvalgas, Erelukas ir aš. Matėsi, kaip jis pasikeitęs. Vengia į akis žiūrėti, neva kviečia pasivaišinti, pasikalbėti. Mums su Žvalgu viskas buvo aišku. Prie kelio, einančio nuo Užušilių link Eiguvos, buvome su draugais įsitaisę neblogą namelį, tačiau po to, kas nutiko Žento bunkeriu, jau galvojome, kaip pakeisti dislokacijos vietą.

Pradėjome nedelsdami ir po mėnesio jau turėjome naują namą,

²² Abromavičius S., Kasparas K., Trimonienė R. *Didžiosios Kovos apygardos partizanai*. Kaunas: Naujas lankas, 2007.

²³ Ten pat.

įrengtą pagal visas saugumo taisykles, net įėjimas – per vandenį. Joks šuo nesuseks – vanduo, nors ir upelio, esant apsupčiai, jeigu negalėtum išeiti, keičiasi pats malūnui dirbant. Veikia Šerelinės malūnas, pas mus viduje prisipildo šulinėlis, nustoja – iš bunkerio šulinio vanduo išbėga į upę. Argi ne su visais patogumais?

Kartą mudu su Žvalgu, beveik baigę namą,ėjome kažko parsinešti, bet pavėlavome grįžti. Apisistojome krūmuose netoli sodybos ir ramiai laukėm sušylant, laukėme saulutės, net negalvojome apie kokį pavojų. Apie 10-ą valandą pradėjo smarkiai šaudyti iš kulkosvaidžio, paskui pasigirdo pavieniai šūviai, galiausiai – granatų trenksmas klausymo kryptimi – mūsų namuose.

Gal už pusdienio viena mergaitė, atėjusi prie upelio vandens, papasakojo, kad netoli girininkijos sudaužė kažkokį tuščią bunkerį. O trūko labai nedaug, ir viskas būtų baigta. Niekas nežinotų, kam už tai dėkoti. Skrebai mano mašinėlė, paimta iš bunkerio, parašė laišką partizanams ir paliko pas žmogų, kad mums perduotų. Tò tai jau buvo per daug. Tačiau, matyt, likimo buvo skirta kitaip, ir vėl Žentas gynė Gudelį, tik jau ne taip. Matyt, ir jam jau kai kas paaiškėjo. Tačiau vis vien prašė dar palaukti ir leisti dar kartą jį patikrinti. Mes neprieštaravome. Po to susprogdinimo Gudelis pradėjo megzti dialogą su Kurkliais, matyt, jam daugiau šansų nebeliko, tik paklusti saugumui. Pas jį pradėjo lankytis Kurklių skrebu vadas, kažkoks leitenantas. Dar pasakojo žmonės, kad jis su tuo leitenantu maudosi pirtyje, pakūrena savo ponui pirtį ir vaišina kaip draugą. Tačiau mes, kurie laikėmės su Žvalgu, jau buvome daugiau nei įsitikinę savo įtarimų dėl Gudelio veiklos pagrįstumu.

Artėjo didžioji atomazga. Artėjo valandomis, nes jam, tai žinant, reikėjo sutvarkyti reikalus iki galo, antraip viskas atsivers, o juk partizanai neturi kalėjimo, kaip valdžia, nei 25-erių metų bausmės, nei Sibiro, kad išstremtų.

Nemuno – Šulckaus Antano iš Maskoliūnų kaimo – bunkeris buvo labai gerai įrengtas, tačiau vieta prasta maskuotis: spygliuočiai medžiai, skujos. Judėti, ypač dažnai, buvo nesaugu – greitai susimindavo žemė. Nenuostabu, jog Gudeliui bešliaužiojant, kai dieną miegodavome, nesunkiai pavyko mus susekti, nes jam net dabar nebuvo uždrausta

vaikščioti miške. Tai dar vienas plusas išdavikui.

Tos nelemtos dienos išvakarėse visi buvome susirinkę Girininko bunkeryje pasitarti, ką veiksime rytojaus dieną. Svečiuose buvo Erelis ir Ilgūnas. Norėjome bent vieną iš jų parsivesti pas save, kad bunkeryje būtų laisviau. Tačiau nutarė, kad svečiai liks pas juos. Sutarėme, kad susitiksime rytoj pavakary, o dieną pasikeisime, jei bus ramu, tankiame eglynėlyje, kur paskui ateis ir jie. Tačiau to neįvyko. Išdavikas užbėgo mums už akių, ir jam gerai sekėsi. Jį mašinoje su kareiviais matė žmogus iš Desiukiškio ir paskui pasakė mums. Važiavo prisidengęs kareivišku lietpalčiu su emgėbistų kariuomene, supančia mišką nuo plento pusės. Kita kariuomenės dalis supo nuo Anykščių pusės, mašinas palikusi Vaiveriškių kaime, tai teko tą pat dieną savo akimis pamatyti. Mes tą rytą išėjome į eglynėlį, nusirengėm iki pusės ir, klausydamiesi paukščių ir valydami nuo ginklų rūdis, ilsėjomės. Staiga trenkė pasitutusį ginklų kanonada, pasigirdo kulkosvaidžių tratėjimas, o paskui jau granatų sprogimai. Supratome, kad likti miške nesaugu, bunkeris gal taip pat nesaugus, arba gali būti dar kitaip, jei paimtų kurį iš kovotojų ir sugebėtų išmušti mūsų daugiau.

Susigriebę savo mantą basomis kojomis nubėgome apie 300 metrų, pradarėme bunkerį, sumetėme viską, ko reikia, pasigriebėme tik atsarginius šovinius ir atsitraukėme, ketindami palikti Kurklių šilą. Ant vienos kvartalinės linijos pastebėjome kareivius suremtomis nugaromis su paruoštais dešimtukais, akylai stebinčius liniją. Pamažu tyliai nuslinkome į tankumynėlį, radome lomelę, žemesnę vietą, kur stovintis kareivis nepamatytų šliaužiančio žeme žmogaus. Taip pamažu kuo tyliausiai kirto me kvartalinę, nušliaužėme dar kokį šimtą metrų pilvais, apsižvalgėme ir pasileidome į miško pakraštį link Graužinio dvaro. Ten perbridome upelį, tekantį link Kurklių, perėjome Graužinio dvaro pievą, kur šienavo žmogus. Jis kažką rodė į čia pat esantį klotimą, tačiau nesupratome, kad ten guli 10 kareivių su kulkosvaidžiu ir stebi mišką. Praėjome tiesiog jiems už nugarų, kita klotimo puse, ir patraukėme į vadinamąjį Jogėlos mišką. Tai buvo nedidelis miškas, anksčiau priklausęs ūkininkui. Jau kilome į kalną, kai mus pastebėjo ir ėmė leisti raketas. Tačiau ir šito kareiviai nesuprato. Išėję ant kelio Kurkliai–Vaiveriškiai pamatėme sto-

vinčias mašinas ir keletą kareivių.

Partizanas Žvalgas patarė palaukti miške vakaro – dieną niekur neišeisime. Griežtai atsisakiau, man buvo aišku, kam tos raketos. Perėjome skersai kelią ir dabar jau griežtai maskavomės nuo Vaiveriškių pusės. Nedideliais karklynais patraukėme link Anykščių. Pagaliau suradome vietelę, tinkamą poilsui. O mūsų tą pačią dieną beiškodami, iškniso visą Jogėlos mišką, manydami, kad čia pasislėpėme. Sulaukę vakaro, patraukėme per Kurklių malūno užtvankos tiltą į kitą Kurklių miestelio pusę. Ten tamsoje krūmuose pasiklydome ir visą naktį davėmės po raistą. Apstojome kvailoje vietoje, prieš pat miestelį, tarp tokių krūmų, kad atsižvelgti visą dieną negalėjome. O kai pavargę sumigome, sušalome (sušilti negali, nes nejudi). Valgyti nieko, kur nueinam, negaunam, pasislėpti nėra vietos, užmigti baisu. Tokia mūsų pralaimėjimų tąsa. Vargingai praleidę dieną, pagaliau, išžvalgę apylinkę, patraukėm tolyn.

Prasidėjo mūsų kelionės, neturint nuolatinės prieglaudos. Kad ir kaip būtum pavargęs, kiekvieną naktį maršrutai po 10–15 kilometrų. Taip klajojome iki vėlyvo rudens. Vaikščiojome nuo Kurklių iki Vidiškių. Kartą Balninkėlių apylinkėje, viename raiste, likome iš nakties apsupti. Raistas, kur įsikūrėme, buvo didelis, ir tik viena maža kiek sausesnė vietelė netoli pakraščio. Matydami, kad išeiti bus sunku, be to, neturime kur pasislėpti, nakčia pavogėme kelis avižų pėdus ir ryžomės palaukti, kol baigsis apsiaustis. Kareiviams nebuvo įdomu šlapti, todėl šliaužiojo, kur nesemia batų, o giliau nėjo. Mes pabaigėme maistą, kurį su savimi turėjome, suvalgėme visas lašinių odeles, tačiau patys lašiniai nelindo. Ir tai porą parų teko pabūti visai nevalgiusiems. Naktimis kariuomenė laužus kūreno, o mes rūkyti pasislinkdavome į raisto vidurį, kad kvapelis neišduotų. Ir laimėjome – pagaliau atsitraukė, išvažiavo link Ukmergės.

Kai pasirodėme pas žmones, tie netikėjo, kad čia mes buvome. Grįžti atgal į Kurklių šilą negalėjome, gavome žinių, kad ten ištisai stovi kariuomenė, naktimis šliaužioja po mišką. Taip saugo bendradarbių Gudelių. Dar ir kariuomenei išvažiavus jis buvo 10–15 skrebuų saugomas. Aiškesnės išdavystės negalėjo būti, tačiau baismė jo dar nepasiekė. Prislinkus būtų galima atsisteisti, tačiau kuo čia kalta jo šeima, vaikai? O pasirinkti

naktį, kuri būtų palanki, neįmanoma. Kartą pas savo kaimyną Kazanavičių išgėręs pasiguodė, kad jam dabar vis tiek blogai, net išdavikišką ašarą nubraukė. Ašarą nubraukė, nes matė, kad blogai pasielgė.

Kartą buvo atėjęs Liūtas [Henrikas Ruškulis – V. R.] su pora vyrų, siūlė eiti ir supleškinti jo namus, tačiau ten dar tebebuvo skrebu, saugojo. Atpildas dar neįmanomas, Liūtą perkalbėjome – gal vėliau bus patogesnis laikas. O pasipriešinimo jėgos tirpo vis intensyviau. Naujos žūtys, naujos aukos. Čekistai ryžosi su išdavikų pagalba pribaugti pasipriešinimą. Gudeliui sumokėjo už visas suguldytas galvas, tačiau kai į kalėjimą pateko Žvalgas, ir išdavikui teko sėsti į kalėjimą, nors neilgam, mat dirbti dviem ponams negalima. Juk anksčiau buvo „banditų“ padėjėjas, ko tik nebandė nusišėpti. Žvalgas bent iš dalies atlygino už padarytą niekšybę. Aš tai supratau vėliau, jau tardomajame.

Iškeliauvus į antrąją Kurklių miestelio pusę, gyvenimas žadėjo žymiai daugiau pavojų ir netikėtumų. Kartą naktį netoli Žemaitkiemio norėjome užėiti pas žmogų. Prieiname prie lango, jau ruošėmės pabelsti, bet pastebėjome, kad viduje dega šviesa, o langai uždangstyti iš vidaus. Prisi-taikėme pažiūrėti, matome – visos grindys nugultos kareivių. Gerai, kad nespėjome pabelsti. Įdėmiai apžiūrėjome aplinkui, lyg ir nieko nematyti, o juk sargyba turėtų būti. Tačiau pagailo žmogaus, juk jei ir liks gyvas, supus Sibire. Nutarėme trauktis po vieną: gal kur pasislėpęs sėdi sargybinis ir laukia momento. Paslinkau iki svirno, pasiruošęs sutikti, pamojau ir jam slinkti čia. Nuo svirno nuėjome kaip du kaimiečiai į paupį, o iš ten pasukome visai priešinga kryptimi. Kai kitą sykį užėjome, pasirodo, tas žmogus net keturis vaikus beturįs, ir visi kaip žirniai. Vadinas, ne tik mus lydėjo laimė, bet ir juos, antraip kažin ar būtų kas likę iš tų vaikiukų.

Sunku kovoti, kai pečius slegia atsakomybė. Ne taip būtų pasielgę skrebai, mus ten radę miegančius. Neliktų ne tik žmonių, bet ir trobesiai būtų buvę supleškinti. Vėliau pas geresnius, saugesnius žmones palikdavome sutartus ženklus, kad iš tolo žinotume, kas namuose. Tai rankšluostis ant tvoros, tai dažyta stoginės virptis, pastatyta tam tikroje vietoje, – štai ir žinai padėtį sodyboje.

KITI ĮSIMINĘ PARTIZANAVIMO EPIZODAI

Turėjome visokių nuotykių ir vėliau. Einant į susitikimą su Ereliu atsitiko kai kas nenumatyta netoli Valų miško vienoje sodyboje. Naktis buvo tamsi, mes su Žentu truputį nuklydome ir nebespėjome pasiekti sutartos vietos. Panašiai atsitiko ir Ereliui. Mes, nieko nesakę šeimininkui, sulindome į daržinę pro pintą sieną, susiradome šieno šalinę, pasistatėme kopėčias, sulindome į šieną ir ramiai užmigome. Tačiau neilgam. Išgirdome šūvius, automato papliūpas, ir visa tai greitai artėjo prie mūsų sodybos. Praskyrėme stogo šiaudus ir pamatėme, kad mums bėgti į mišką jau vėlu.

Keletas kulku praskriejo pro stogą, sukeldamos dulkių debesį. Skrebbai pastebėjo Erelį ir pasileido vytis šaudydami, o prie šios sodybos, likimas taip lėmė, jis dingo. Vijikai galvojo, kad partizanas čia ir pasislėpė. Pasigirdo skrebukų skundų, jog baigia šovinius, tačiau įsakyta apžiūrėti sodybą. O mes pamiršome, kad prie šieno šalinės stovi kopėčios. Dabar jau nebenuversi, bus girdėti. Staigiai padidinome skylę stoge, kad galėtumėme „pavaišinti“ iš aukščiau, jei rastų. Pusiau priklaupę laukėme, kada pasirodys pirmoji galva, kuriai teks likti kiaurai. Girdime, įėjo skrebukas į daržinę, pasiklausė, priėjo prie kopėčių ir pradėjo lipti. Takšt ant vienos, ant kitos pakopos ir... sustojo, vėl klausosi. Kieme, girdėjome, liepia pakinkyti vežimą pastotei į miestelį. Laimė lydėjo skrebuką, dar žingsnis aukštyr – ir būtų nusiritęs negyvas. Nulipo atgal, išėjęs iš daržinės atraportavo, kad klojimas beveik tuščias, nieko nėra, ir pridūrė, kad tas esą uždusęs, – būtų išgirdęs, jei ten kas slėptųsi. Taip jam pasisėkė ši kartą išsaugoti savo gyvybę.

Mums kilęs pavojus praėjo, ir apskritai, jei jau jų šoviniai iššaudyti, tai mes pranašesni, juk abu turėjome po trejetą šimtų, ne mažiau. Jie – atvirame kieme, mes – nematomi, iš daržinės pavyjėsime į laukus, o patys – į Valų mišką grioviu, apaugusiu tankiais krūmais.

Tąsyk Ereliui peršovė ranką, vijosi apie pusantrą kilometro. Jis bėgo į tą sodybą, kai skrebbai pasuko slėniu per mažus krūmus, o ten pasitakė nuo karo likęs apkasas. Ereliui pasisėkė, kad pasitraukė į apkasą ir

šakomis užsimaskavo. Kai kratė sodybą, Erelis nusivilko švarką, juo ap-suko peršautą ranką, kad pristabdytų kraujavimą, granatą pasidėjo šalia ir, sukimšęs šovinius į diską, pasiruošė kautis, jei pastebės. Skrebukai niekur nebelandė apie sodybą, taip ir baigėsi.

Ereliui sprogstamoji kulka pataikė į laikrodį, viena laikrodžio ratuko puselė liko rankos rieše, tačiau jo mergaitė išėmė su pincetu, ir per porą savaičių Erelis vėl buvo erelis.

Tačiau vėliau atėjęs į svečius Erelis žuvo kartu su kitais išduotaisiais, žuvo garbingai kovoje su šimtą kartų gausesniu priešu Girininko bunkeryje. Pirmasis bandymas išsiveržti iš bunkerio buvo nesėkmingas. Žentui, pakėlusiam dangtį, kulkosvaidžio serija nukirto abi rankas iš labai arti. Paskui į bunkerį įgrūdo atsitiktinį žmogų, ragindami partizanus pasiduoti. Tas žmogus matė, kad Žilvinas (Juras Jonas) ant stalo degino dokumentus. Erelis buvo nušautas lommelėj, apie 50 metrų nuo bunkerio. Vadinasi, iš bunkerio buvo išsiveržta jau atsakius pasiduoti. Girininkas – Kukta Petras iš Trakinių kaimo – žuvo žemės paviršiuje, tik Žentas turbūt susisprogdino viduje, nes buvo sunkiai sužeistas, nebeturėjo rankų.

Antrame bunkeryje žuvo Ilgūnas, Erelio draugas, atėjęs į svečius susipažinti su mūsų vyrais. Jis buvo kažkur nuo Balninkėlių ar Siesarčio, nežinau. Nemunas po išsiveržimo buvo įlipęs į eglę, tačiau, kaip pasakojo žmonės, jį surado šuo pagal nukritusį prie kamieno veidrodėlį. Nemuno sesuo Šulckytė Levutė taip pat ten žuvo. Išvakarėse atėjo pas brolių, prašė, kad surastų vietą gyventi, nes ten, kur esanti, žmogus bijo ją laikyti. Perkalbėjęs su Girininku, Nemunas žadėjo ryt vakare nuvesti į naują vietą. Deja, likimo buvo kitaip lemta. Nusivedė pas save, kad pabūtų dieną, ir abu padėjo galvas drauge. Kad pasityčiotų, kaip pasakojo žmonės, ant Levutės buvo paguldytas tikras jos brolis, norint šlykščiai juos pavaizduoti. Net lavonai jiems kėlė pasigėrėjimą, šaipėsi iš visko, kas žmogiška.

Po šios didžiulės netekties Kurklių šile mūsų liko tiek mažai, ir pasijutome gerokai moraliai palaužti įvykusios tragedijos. Buvome apgulti, nebegalėjome laikytis vietoje. Šile ištiesai stovėjo kariuomenė, o žmonės buvo taip įbauginti, kad turėjome duoti ir jiems truputėlį ramybės, nes

toji nuolatinė baimė buvo veik nepakeliama. Išvykome į Ukmergės pusę, pirmiausia turėjome atsiklausti vietinių, ar galime jų ribose pasinaudoti klajoklių padėtimi. Tai mums pavyko greitai. Susitikome su Erelio draugais, stovyklaujant teko pasimatyti su daugeliu vyrų dar iš to laiko, kai buvo gyvas apygardos vadas Plienas.

Kartą savaitėlei buvo susirinkusi įspūdinga grupė: Plienas, Skirman-tas, Tėvas, Kombainas, Krienas, Narutis, Bebras, Vanagas, Žentas, Ilgūnas ir Žilvinas. Dar tada, kai nebuvo įvykdyta akcija prieš Didžiosios Kovos rinktinę. Nestigo kariuomenės, nestigo ir išdavikų inspiruotų sekėjų kaimuose. Vis dažniau tekdavo patirti, kad ant kulnų lipa skeltanagiai. Siesarčio malūne įvyko kautynės, jose dalyvavo Tėvas, Narutis, Bebras, Krienas. Tąsyk jie laimingai atmušė puolimą.

Tačiau po kurio laiko ir juos, patį Plieną su draugais, ištiko panaši į šilo tragedija. Išvežtų žmonių sodyboje jie turėjo pasidarę slėptuvę. Kažkas pastebėjo dūmelį ir pranešė. Vietiniai kalbėjo, kad kautynės truko beveik visą dieną. Tačiau mes nežinojome, kiek jų ten žuvo. Tuo laiku ryžomės pasirūpinti ateinančio rudenėlio vargais. Turėjome žūtbūt pasiimti iš šilo savo rudeninį-žieminį rekvizitą. Tam kartą pasitaikė puiki proga.

Ėjome pas žmogų, ten buvome numatę išbūti dvi tris dienas. Buvo vidurnaktis. Išgirdome, kad važiuoja mašina, vėliau pamatėme – sustojo gre-timo ūkininko kieme. Galima buvo tikėtis, kad joje kareiviai, todėl slinkome artyn labai atsargiai. Prislinkę išvydome „viliuką“. Vadinasi, daug jų būti negali. Pasirodo, pas saviškius į kaimą atvažiavo Ukmergės saugumo viršininko vairuotojas. Šovė į galvą mintis pasinaudoti paduota valdžios karieta savo reikalams – nuvažiuoti į šilą ir pasiimti, ko mums reikia. Kar-tu sužinoti, ar galėsime žiemai grįžti į savo rajoną. O čia tokia proga.

Viduje radome vakarieniaujantį vairuotoją, kaip svečią. Palaukėme, kol pavalgys, pasišnekėjome su šeimininku, kas apylinkėje girdėti, ir ėmėmės savo planą realizuoti. Neva tikrinamus dokumentus priglaudė-me, įsidėjome į kišenę, ir pareikalavome vykdyti mūsų sąlygas. Pažadė-jome, jei viskas bus gerai ir klusniai išpildyta, jokių nemalonumų nebus, o mažiausia saviveikla neapsaugos nuo kitokių pasekmių. Vairuotojas

suprato, kad kelias vienas – vykdyti mūsų reikalavimus.

Po dešimties minučių jau riedėjome, lodydami kaimo šunis, ir greitai atsidūrėme ant plento Ukmergė–Utena. Bevažiuodami netoli Kurklių, ties keliu, vedančiu link Kurklių miestelio, pamatėme karišką mašiną ir keletą kareivių prie jos. Paklausėme kareivio, ar turi teisę stabdyti tokią, kaip mūsų, mašiną. Jis atsakė, kad galįs nestoti ir nestosiąs, jei ir stabdytų. Pasukti į šoną arba apsisukti jau buvo vėlu. Pasiruošėme ginklus ir pirmyn, kas bus – tebūnie. Net keli kareiviai stabdydami kėlė rankas, bet ne ginklus. Jei kuris būtų bandęs nusiimti nuo peties ginklą, mums liktų tik viena išeitis – paleisti ugnį patiemis.

Nesivijo, buvo aišku, kad jų mašina sugedusi, todėl galvojo pakeleivinga pavažiuoti. Mūsų apsuktos ženklais į užpakalį kepurės neleido matyti, kas mes tokie, tačiau kad ginkluoti, nebuvo slepiama. Turbūt palaikė mus skrebais, skubančiais kažkam į pagalbą.

Vienas pasiliko prie mašinos sargyboje, o mudu su Žvalgu nuskubėjome į bunkerį. Pasičiupome, ko labiausiai reikia, ir atgal. Kai pajudėjome, mūsų vairuotojas prašvito, įsitikino, kad darome būtent tai, kas reikalinga, ir jis gali mumis pasitikėti. Su juo aptarėme, kad, mus pametęs, dar suspės aplankyti savo gimines, tik patarėme į Ukmergę išvažiuoti ryte. Vyrukas suprato, ką jam būtina daryti, ir patenkintas pasiėmė savo dokumentus. Dargi nuvažiuodamas pamojavo ranka kaip geriems draugams. Daugiau technika nesinaudojome, nes savos kojos buvo geresnės už „viliuką“, pereinavo visas ežias, balas, krūmus – nepamainomos visureigės.

Vaikščioti po šilą buvo labai nesaugu, nors pagrindinės jėgos jau buvo atitrauktos. Tačiau siautė ir košė miškus dažnai. Mums tai buvo priimtina, juk kitoje plento pusėje taip pat stūksojo nemažas miškas, vadinamas Trakinių beržynu. Nors iš tikrųjų vietoje beržų ten augo daug gražių lieknų ąžuolų: po karo daugybę jų iškirto, bet nepajėgė išvežti, miške supūdė.

Kartą, eidami iš Didžiakaimio, sutikome ant plento kurkliciečių skrebukus – taip jau nosis į nosį, kaip niekad ir kaip vėliau neteko sutikti. Galbūt todėl, kad pirmas ėjęs Žentas – Morkūnas Vaclovas – nepaste-

bėjo. Buvo tokia aiški, šviesi mėnesiena, kad laikraščius galima skaityti. Mesėjome mėnulio apšviesta plento puse. Skrebukų buvo apie dešimt. Aš, eidamas antras, pastebėjau tris vieną paskui kitą slenkančius šešėlius. Nenorėdamas šūktelėti Žentui, keliais šuoliais jį pasivijau ir tyliai įspėjau, o pats prilaikiau žingsnį, kad vėl tarp mūsų trijų liktų pakankami intervalai. Kadangi buvo vakaras, kažkodėl pirmoji mintis buvo, jog eina kažkokie bernai ar vėluojantys iš darbo kolūkiečiai.

Išgirdau tik, kad Žentas sušuko: „Kas eina?!“ Atsakymas buvo: „Savi, savi...“ Nuskambėjo griežtesnis Žento šūksnis: „Kas „savi“?“ ir subraškėjo užtaisomi šautuvai. Žentas nuspaudė automato gaiduką, deja, šūvio nepasigirdo, pasitaikė sugedęs šovinys. Kristi į griovį? O ar duos paskui iš jo pakilti, juk iš pakalnės pasigirdo kitų skrebukų šūkčiojimai, komandos? Liko skubiai šokti į už 20 metrų esantį mišką. Paleido į mus ugnį, ir gana nemenką. Įkyriai zvimščiojo pro šalį kulkos, net susidarė įspūdis, jog šauda iš priešingos pusės. Belikus porai gerų šuolių iki miško, staiga nukrito mano uniforminė kepurė – nukabino kaip nuo kabyklos, aišku, kad tai buvo atsitiktinė paklydėlė kulka.

Skrebai, sukritę į plento griovį, pleškino Dievui į langus. Pasiimti kepurės nerizikavau, prarasta. Sukritę už pirmųjų krūmų aklai stebėjome, ar nesugalvos vytiš. Deja, jie taip pat spruko atgal į pakalnę ir į miestelį. Po keleto dienų netoliese pas žmogų buvome vienos mergaitės apdovanoti – gavome apie dvidešimt lovelių šovinių. Mat jai parūpo nueiti apžiūrėti tą vietą, kur girdėjo šaudant. Ten griovyje tada ir surinko išmėtytus skrebukų šovinius. Šliaužiant į pakalnę, aišku, užsitaisant šautuvą, išėmus vieną penketą, kiti du iš tų brezentinių šovinių atsidurdavo griovyje. Tai man už kepurę, juokavau, imdamas šovinius iš mergaitės. Apsikeitėme suvenyrais, ir tiek. Mūsų tada nesivijo, turbūt bijodami, kad neatkirstume kelio į miestelį, nes kaip tik traukėme į tą pusę, kur, per kampą perėjus, galima buvo pastoti jiems kelią iš labai geros pozicijos. Deja, tuo metu to nesupratome, vėliau galėjomės.

Gyvenimas mus buvo pamokęs, jog ne visada dabar galima pasitikėti kad ir gero žmogaus duotais šaudmenimis. O buvo taip. Kartą žmogus

atnešė mums 10 vokiškų šautuvinių šovinių, rastų palei plentą. Žmogus geras, tikrai tai buvo ne jo niekšybė, o tyčia numesti, specialiai paruošti diversiniai šoviniai. Ir tik atsitiktinis, laimingas nutikimas išgelbėjo Žilvino gyvybę.

Pas mus buvo vokiškas dešimtšūvis šautuvas, kurio nesinešiojom vien dėl to, kad mažokai turėjome šovinių. Šautuvas buvo labai kapringas: truputis žemių ar dulkių ant spynos – ir neveikia. Tie gautieji šoviniai gulėjo ant stalo ir traukė dėmesį savo naujumu. Žilvinas paėmė, pakratė, prisikišęs prie ausies. Neišgirdęs parako čiuzėjimo, suabejojo, ar geri. Sugalvojo pabandyti, sėdėdamas ant lovos. Kadangi lauke siautė stiprus vėjas, įsidėjo šovinį į tą dešimtuką ir, laikydamas ant kelių, nusitakęs į bunkerio koridoriuką, nuspaudė gaiduką.

Pasigirdo ne šūvis, o tiesiog sprogimas. Lempa užgeso. Kada ją uždegėme, visi nustėrome. Šautuvo spyna pro jo pažastį buvo sulindusi į lentinę sieną. Atrama, prilaikanti spynos atgalinę eiga, numušta, kreipiamosios susiraičiusios. Iš šautuvo liko laužas ir praplėšta Žilvino rankovė. O jeigu būtų buvę taikomasi pridėjus prie akies? Nebūtų likę mažiausiai pusės galvos. Dviejų pirštų storumo geležies gabalas sulindo į sieną, iš jos jį išlupome dantimis ir dalimis. Todėl nežinomais būdais gauti šoviniai kėlė visišką nepasitikėjimą ir mums tai buvo gera pamoka. Ėmėmės tikrinti visus šovinius. Pasirodo, išpiltas parakas, pritrupinta vokiškos granatos kapsulių iki pat sprogstamosios medžiagos, o viduje prikišta tolo (stiprios sprogstamosios medžiagos, kuri naudojama prieštankinėse minose). To plėšimo neišlaikė net šautuvas – subyrėjo. Aišku, tai buvo siurprizai, paruošti mums, partizanams, diversiniai žaisliukai, kurie tik atsitiktinai nenusinešė nė vieno iš mūsų draugų gyvybės. Jais norėjo pavaišinti mus skrebukų gudruoliai, deja, nepavyko.

Galiausiai jau nebebuvo skaitomasi su jokia morale. Net ant miško takų imta statyti prieštankines minas. Noriu papasakoti vieną tokį atvejį, kai moteris, vežusi valgyti savo dviem dukroms į Anykščius, susisprogdino ant mums skirtos prieštankinės minos. Per tą kryžkelę gana dažnai eidavome vieni pas kitus, tad takutis buvo tikrai ryškiai pramintas. Štai ant jo ir padėjo miną, dargi šalimais įsmeigė ženklą, nedidukę lentelę su

nupiešta plika moterimi. Pažymėjo, kad patys neužliptų.

Trečiadienio rytą (trečiadieniais Anykščiuose būdavo turgus) moteris važiavo, pasikinkiusi arkliauką, pasistačiusi krepšelį su maistu, ratų gale turėjo prekių, kurias planavo parduoti, kad prasimanytų pinigų. Kaip ir kodėl išvažiavo arklelis iš provėžų, neaišku. Ir ratas pataikė ant minos. Arklys buvo perkirstas pusiau, o moteris, išmesta ant žemės, nors neturėjo aiškiai matomų žaizdų, – užmušta. Dvi mergaitės liko našlaitės.

Tos šeimos, gyvenusios palei Kurklių šilą, buvo nelaimingas likimas. Sūnus, nors kariuomenei dar netinkamo amžiaus, buvo stambus, tad kartą, pamatęs ateinančius skrebus, užlipo ant aukšto. Kai, suvirtę į trobą, jie pradėjo daryti krata, rado sūnų ant aukšto. Baigę plėšikauti, išsivarė su savimi.

Prie keliuko, einančio į mišką, palaukėje, buvo sena žvyrdubė. Čia ir nutarė susidoroti. Įstūmė į žvyrdubę ir paleido seriją iš automato. Kulka kliudė tik šoną, jaunuolis nuvirto. Tikėdami, kad gerai pataikė, nuėjo, palikę jį ten gulėti. Motina, išgirdusi šūvius ir pamačiusi, kad skrebai sulindo į mišką be jos sūnaus, pasileido šaukdama keliuku. Rado sūnų gulintį, tačiau gyvą. Abu parėjo namo. Bijodama, kad sužeidimas gali būti pavojingas, po poros ar trijų dienų, pasiėmusi dar vieną kaimyną, nusivežė pas daktarą į Kurklius. Po to nusivedė į miliciją, kad išduotų kokį nors popierėlį, kuris atstotų berniukui pasą. O ten, milicijoje, garantavo, kad nereikia, esą jie žino ir to pakanka. Eidami prie vežimo važiuoti namo sutiko ir tą žmogžudį, o tam net akys ant kaktos iššoko, pamačius „numirėlį“.

Nepamenu jų pavardės, nors žinau tą vietą, kur gyveno ši šeima. Partizanaudami dažnai nuo Desiukiškio pusės naudodavomės tuo keliuku, pro tas žvyrdubes praeidami visuomet prisimindavome šią tragediją.

Buvome nuėję ir į tą vietą, kur ant sprogmens užvažiavo moteris, ir mudu su Žvalgu. Sprogimo vietoje dubė buvo nedidelė, apie dviejų, dviejų su puse metro pločio. Žemė toje vietoje – priemėlis – tarytum pripūsta oro. Apsizvalgę aplinkui, toliau pamatėme tokį pat ženklą – lentelę. Atsargiai prisiartinę, ištraukėme ir perkėlėme į kitą vietą: gal patys užlips ant savo minos, jei čia kur nors netoliese yra. Labai jau

nesmagu buvo ant širdies, kad mums skirta mina nusinešė niekuo nekalto gyvybę. Gal savo minas po nenusisekusio bandymo susirinko, nes daugiau nebuvo girdėti apie panašius įvykius. Tačiau mums ta pamoka išėjo į naudą.

Savo žygiuose stengdavomės dažnai senais takais, takeliais nevaikščioti. Kad pasiteisintų, skrebai paleido mitą, jog moteris žuvo nuo „banditų“ padėtos minos. Veltui, apylinkės žmonės puikiai žinojo, kas tai daro, ir mums neužduodavo net panašių klausimų.

Didžiakaimyje (Kurklių valsčiuje), iš kurio buvo kilęs Žvalgas, gyveno ir sąžiningai tarnavo savo darbdaviams Stalinui ir partijai atsidavęs pilietis Šuminskas. O jau tarnybų turėjo prisiėmęs! Visi Kurkliai galėjo pavydėti. Kaimo bibliotekos vedėjas, kultūros namų direktorius, Aukščiausiosios Tarybos deputatas ir – dar viena, tikrai nebloga, specialybė – beldikas („stukačius“), pranešėjas.

Kartą su Žvalgu nespėjome grįžti į bazę, apsistojome specialiai pas tą Šuminską praleisti dieną. Įsitaisome klojime ir žvaliai dairomės, nes aplinkui daug kur amsėjo šunys. Aš apie jį nežinojau nieko, o Žvalgui, to paties kaimo gyventojui, viskas buvo aišku. Pavakare Šuminskas sugalvojo mums įsiteikti. Paėmęs kastuvą čia pat klojime, palei kampą, iškasė duobę ir iš jos išėmė kažką suvyniotą į tepaluotą skudurą ir dar dėžutę nuo saldainių. Skudure buvo belgiškas šešto kalibro dailus pistoletas, o dėžutėje – gal 20–30 vokiškų automato MP šovinių, taip pat šeštukui kokie aštuoni šovinukai. Mudu, aišku, dovaną pasiėmėme.

Kai sutemus patraukėme į savo valdas, pasiteiravau, kas per žmogus, tas Šuminskas. Papasakojo, kad jo brolis vokiečių metais buvo gestapo karininkas, savanoris Rytų fronte ir prieš pat pasikeičiant okupantams atostogavęs čia, Didžiakaimyje, medžiojęs kaimo ežerėlyje antis. Kai frontas buvo jau čia pat, pasitraukęs su vokiečiais link Klaipėdos. Čia, kaime, buvo žmogus, kuris Lietuvos laikais dirbo Radviliškyje ginklų fabrike ir 1940-aisiais parvykęs pas savo motiną apsigyveno, jis daręs lietuviškus pistoletus. Taigi Šuminskas užsisakė pas jį pistoletą, o kai traukėsi, išvykęs be didesnio ginklo, tik su tuo, meistro pagamintu. Vėliau tas ginklakalys nuskendo plaukdamas per ežerą. Kai išgerdavęs, mėg-

davęs vaidinti skęstantį, šaukdavęs, o kai ateidavę žmonės į pagalbą, iš jų juokdavęsis. Dėl to, kai tikrai skendo, niekas nėjo, tik paskui į trečią dieną surado, kai vanduo iškėlė jau išputusį.

Gestapininkas išvyko, palikęs broliui savo MP. Tai atsitiko vėliau. Kada Šuminskas mus apdovanojo, Žvalgas neprašė to automato. Mes buvome išvažiuavę kažkur toliau, o grįždami, kad ir vėlokai, pamatėme bibliotekoje degančią šviesą. Žvalgas pasiūlė užvažiuoti ir pasiimti iš ten jei ne radiją, tai bent lempas: kai klube nebus muzikos, nebus ir šokių. Pabeldus į langą, bibliotekininkas Šuminskas kažką numetė po stalu. Įleidęs mus kažkaip pasimetė, tačiau, pažinęs savo bendrakaimį, susivaldė. Pakėlus iš pastalės numestą piniginę, o ją pakėlė Žvalgas, paaiškėjo, jog joje kažkokie kvitai, partinis bilietas, kažkoks pažymėjimas ir keli rubliai. Viskas atsidūrė mano draugo kišenėje. Kadangi darbas jau buvo pasibaigęs, liepėme rengtis ir kartu su mumis važiuoti namo. Eidamas į lauką Žvalgas automato buože trenkė į vado ir mokytojo portretą, po visą kambarį pabiro stiklai. Apvertė kampe stovėjusią etažerę su knygomis ir dar kažkokį portretą sugadino.

Nuvažiavome pas Šuminską į namus, pasirodo, nuo bibliotekos visai netoli. Šuminskas šeimos neturėjo, senbernis. Su juo gyveno motina ir kažkokia giminitė, augintinė ar įdukrinta. Čia prasidėjo visai kitoks pokalbis nei bibliotekoje. Man nurodė apžiūrėti trobą. Pažiūrėjau ant aukšto, nuėjau į negyvenamą žiemos metu trobos galą. Kai sugrįžau pas juos, esančius pirmame kambaryje, kalba jau buvo griežta, pasikeitusi intonacija. Žvalgas pareikalavo atiduoti brolio ginklą, nes apie jį žinojo. Šuminskas gynėsi neturįs. Besidairydamas kambaryje, kur buvo senutės lova, išgirdau šauksmus, o kai jau beveik visur buvau apžiūrėjęs – šūvį. Pagalvojau, gal mus netikėtai užklupo, gal nespėjo manęs įspėti, staigiai užtaisiau savąjį ginklą ir pravėriau duris į kambarį, kur vyko kivirčas. Šuminskas gulėjo ant žemės, prie jo per žingsnį stovėjo Žvalgas. Paskui jis pasilenkė, virš šaliko pakėlė galvą, apžiūrėjo ir, nieko nepasakęs, išėjo pro duris. Tarpduryje sutiko augintinę, ta nusišypsojo ir pasakė: „Blogas buvo žmogus, tačiau gal nereikėjo šauti, dabar mane išvys, neturėsiu kur gyventi.“

Iš Kazio Tubio-Žvalgo apklausos protokolo, surašyto 1952 m. vasario 18 d.²⁴: „<...> 1951 m. kovo 18 d. mes su Kerštu išėjome iš savo bunkerio, kurį aš parodžiau 1952 m. vasario 18 d., ir nuėjome į Janonių kaimą Molėtų rajone, kur prieš temstant iš kolūkio arklidės, pasinaudoję tuo, kad jos niekas nesaugo, paėmėm arklį, pakinkėm jį į šalia arklidės buvusias roges ir išvažiavome į Užušilių kaimą Kavarsko rajone, pas ryšininką ir rėmėją Juozą Gudelį, kuris dar anksčiau mus kvietė pas save vardinių proga. <...> Tuo metu aš buvau ginkluotas vokišku automatu, o Kerštas – rusišku automatu. Buvom apsirengę partizaniškomis rausvai žalsvos spalvos uniformomis, ant kepurų buvo Lietuvos kariuomenės ženklai, apsiavę auliniiais batais ir dar apsidengę baltos spalvos maskuojamaisiais chalatais.

Pravažiudami pro Didžiakaimio klubą-skaityklą per langą pamatėme, kad viduje yra Antanavos apylinkės pirmininkas Šuminskas Vytautas ir šios apylinkės sekretorius Petrusevičius. Matyt, jie kažką darė užsidegę lempą, kadangi tose pačiose patalpose buvo ir apylinkės tarybos patalpos. Pririšę arklį prie kūtės, mes su Kerštu užėjome į vidų. Pirmas įėjo Kerštas, o maždaug po trijų minučių – ir aš. Kadangi durys buvo neuždarytos, mes netikėtai užėjome į kambarį, kuriame buvo Šuminskas ir Petrusevičius. Kerštas jiems sukomandavo: „Rankas aukšty!“ Po to mes greit patikrinome jų kišenes norėdami įsitikinti, ar jie neginkluoti. Tuo metu Kerštas pastebėjo, kad Šuminskas po stalu numetė kažkokį dokumentą. Kai Kerštas jį pakėlė, pasirodė, kad tai Šuminsko partinis bilietas, kurį jis įsidėjo į kišenę. <...>

Išeinant pasigirdo dūžtančių stiklų skambesys ir kažkokių krintančių daiktų garsai. Kadangi aš išėjau pirmas, įtariau, kad Kerštas klubo-skaityklos patalpose kažką sudaužė. Ir tik iš Petrusevičiaus parodymų per akistatą sužinojau, kad buvo sudaužyti partijos ir vyriausybės vadų portretai. Išėjus į lauką Šuminskui ir Petrusevičiui įsakėme sėsti į roges ir nuvažiavome į Šuminsko namus. Atvažiavę arklį pririšome prie tvarto, po to aš su Šuminsku priėjau prie lango ir liepiau jam belsti į langą. Duris atidarė mergaitė – Šuminsko giminaitė, ir mes įėjome į kambarį. Paskui mus įėjo

²⁴ Kaunietis R. *Laisvės kovotojų prisiminimai. VIII dalis*. Vilnius: Margi raštai, 2014.

ir Kerštas su Petrusevičiumi. Uždegus lempą, Petrusevičiui liepiau stoti į kampa ir nususukti veidu į sieną, o pats ėmiausi klausinėti Šuminską. <...>

Paskutinį kartą pasiūlęs Šuminskui atiduoti automata, aš jį perspėjau, kad kitaip gali baigtis blogai, bet jis ir vėl pareiškė, kad namuose automato neturi, ir tada aš jam šoviau vieną kartą į veidą. Jis sukriokė ir parkrito ant grindų. <...>“

Išvažiavus iš tų namų, lyg tyčia, pradėjo snigti. Važiuojant per kaimą smarkiai lojo šunys. Įvažiavome į plentą, pasukome į Ukmergės pusę, apsisukome vietoje, dar pavažiavome pirmyn, dar kartą apsisukome ir tada plentu šovėme link Utenos. Sniego sumažėjo, ir pėdsakas nenyko. Nutarėme tam žmogui paimtų rogių dar negražinti, laikyti visą kitą dieną, o jei pasirodys skrebai, eisime pėsti. Įvažiavome į sodybos ant kalno – kad iš toli matytume padėtį – kiemą. Padėjome apščiai pašarų arkliui, o patys ėmėme pakaitomis stebėti. Mūsų manevras pavyko, visas būrys nusivijo į malūną važiuojantį žmogų. Vis tiek visur išvertė ir grįžo musę kandę. Tačiau tikrai Šuminskas buvo ginkluotas. Pasirodo, skrebukai surado ginklą, kurį buvo jam patys davę. Buvo pastatytas ant aukšto, už kamino, kadangi aš ant aukšto užlipęs nebuvau, tik apžiūrėjau jį nuo kopėčių, liko nepastebėtas. Nors buvo ginkluotas dviejų valstybių ginklais, nesugebėjo apsiginti nuo savo kaimo gyventojų. Žvalgas, kai paklausiau, ar turės pakankamai liudininkų, kad galėtų pateisinti tai, kas padaryta, atsakė, kad parašų bus daugiau, negu reikia.

Kai pirmą kartą buvome, jau po savaitės pradėjo siausti po Didžiakaimio apylinkę. Kaip jis įsitrynė į partiją, tiesiog nesuprantama. Brolis dirbo vokiečių gestape, buvo Komunistų partijos narys. Gal jau nuopelnų turėjo gerų iš anksto užsidirbęs. Nors buvo pranešėjas, iškilmingų laidotuvių nesurengė, nebuvo nė saliuoto, kaip paprastai tokiems darydavo. Ne per brangus, matyt, buvo, nors ir deputatas rankoms kilnoti. Toks valdžios apginklavimas – jokia gynyba. Ką gali žinoti, iš kur ateis? Gal miegant, gal prausiantis, maudantis, gal lauką ariant? Tai tik kurstymas, kad daugiau tarpusavyje išsižudytų. Argi partizanas, žinodamas, kad šitas žmogus turi ginklą, nepanorės jo pasiimti? Nepraleis progos, faktas. Na, jei jau pasiėmei, tai su ta intencija, kad kelsi jį prieš kitą.

DARIAUS IR GIRĖNO MIRTIES APLINKYBĖS

Tai buvo du jauni aluntiškiai (broliai Balys Lasius-Darius ir Jonas Lasius-Girėnas). Tuo metu Kurklių šile buvo dar keletas vyrų. Kai apsilankydavo iš kur nors svečių, susidarydavo gana įspūdinga vorelė.

Vėliau likimas taip pasistengė, kad su vienu iš tų vyrų gyvenome tose pačiose apylinkėse, tačiau nesusitikdavome, vėliau jo ieškojome, kad galėtume nubauti. Tas vyras susirado draugą ir be mūsų žinios įsikūrė po pat nosimi, įprato gerti – iš žmonių reikalauti naminės. Pasivadino jie gana skambiais slapyvardžiais – Dariumi ir Girėnu. Ilgą laiką žmonės nieko man nesakė, nes galvojo, jei tiedu gyvena šiame rajone, vadinasi, yra Girininko draugai, jo būrio vyrai. Pagaliau išgirdome nusiskundimų, o vienas žmogus ryžosi papasakoti, ką išdarinėja šie žmogučiai. Pradėjome jų ieškoti, sukiotis po tą apylinkę, tikėdamiesi sugauti ir išspręsti šią dilemą. Tačiau tuo metu mūsų jėgos sumažėjo, vis niekaip nesisekė sučiupti „lakūnų“. Norėjome juos nuginkluoti ir griežtai įspėti, palydėti į Aluntos pusę, kad daugiau nesirodytų šiame rajone, kuris pagal paskirstymą mums priklausė, nes tik mes galėjome leisti arba neleisti jiems čia laikytis.

Kaip vėliau paaiškėjo, jiedu prieglobstį susirado Užunvėžio mokykloje pas mokytoją Morkūnienę (kuri ten pat, antrame aukšte, turėjo kambariuką). Ten jie pasidarė dvigubą sieną, už jos prirėmė sulįsdavo, nes šiaip mokykloje, kur mokytoja gyveno, ypač viršuje, niekas pašalinis nesilankė. Lentinę sieną, kad mūrinėje mokykloje niekuo nesiskirtų nuo kitų, išklįjavo tapetais. Mokykla didelė, erdvės pakankamai, o ir mokytoja dar jauna, kaip tie vyrukai, todėl visi ten gerai gyveno. Tačiau pritrūko atsargumo, per mažai jaunose galvose buvo logikos.

Mokytoja, gyvendama viena, iš vienos tokios nepatikimos moters pirkdavo pieną didesniais kiekiais, negu gali suvartoti viena moteris su 10–12 metų berniuku. Ta gyventoja gal tiesiogiai ir nepranešė, tačiau kalbos pasklido, kaip tame posakyje: „*Kūma kūmai, ir nueina lig saugumui.*“ Mokyklos apylinkėse pradėjo suktis saugumas. Kartą pastebėjome rugių lauke, pakrastyje, gulėta sekėjų – primėtyta suktinių

nuorūkų. Matyt, juos pasiekė kažkokia informacija apie čia besilaikančius kovotojus. Mes irgi gyvenome nesaugiai, bunkeris buvo susprogdintas, todėl klajojome po apylinkes. Tuo metu jau buvome pradėję statybą, todėl Dariaus ir Girėno paieškos nutrūko. Bet taip susiklostė, kad jų ir nebereikėjo.

Kartą, apsistoję nedideliuose paupio krūmuose, kuriuose nutarėme ir dienoti, išgirdome smarkų šaudymą, kaip spėjome, link Užunvėžių kaimo. Vėliau mūsų spėjimas pasitvirtino, gavus iš vienos mergaitės žinią, kad kova vyksta mokykloje. Kautynės su pertrūkais tęsėsi veik visą dieną. Darant kratą mokykloje, tam vadovaujantis leitenantas barkštelėjo į sieną ir jam tapo aišku, kad čia kažkas yra. Liepė paduoti kirvį. Kai smogė į sieną, iš jos trenkė automatų ugnis. Leitenantas ir su juo buvę skrebai krito vietoje. Besislapstantieji paėmė užmuštųjų Degtiariovo kulkosvaidį. Užvirė kautynės. Mokykla buvo mūrinė. Tai apsunokino šaudymą. Mėgino mokyklą padegti, paritę nuo kalnelio statinę benzino, tačiau ir tai nepadėjo. Jau pavakare, dengiamas Girėno, Darius bandė bėgti link Užnemunės bažnytėlės į kaimo pusę, nes nuo miško buvo atkirsti. Iš tos pusės juos puolė skrebai. Deja, nepavyko. Bulvių laukelyje krito pakirstas kulkos. Kaip pasakojo žmonės, tai ir skrebams smarkiai kliuvo. Juos vežė laidoti į Ukmergę ir Kavarską.

Pavakary, matydamas, kad nebėra su kuo kovoti, baigiasi šoviniai, ryžosi bėgti paupio krūmeliais prisidengdamas (Girėnas). Tačiau skrebai jį norėjo paimti gyvą, todėl vijosi. Nubėgo apie kilometrą, tačiau, matydamas, kad nori pagriebti, kaip sakoma, už kalnieriaus, Girėnas staigiai atsisuko ir paleido šūvį į besivejančius. Kada krito vienas skrebas, į partizaną paleido ugnį kiti vijikai, ir jis krito. Taip baigė savo partizanavimą tiedu jaunučiai vyrukai. Truputį nusikalto, tačiau jų mirtis buvo vyriškas kalčių išpirkimas, jie žuvo garbingoje kovoje, davę nemažai naudos visų mūsų bendrai kovai. Garbinga jų mirtis pateisino klaidas, kurios nebuvo jau tokios didelės.

Iš Klemenso Nečiūno-Urėdo prisiminimų²⁵: „Gerai pažinojau brolius Balį – Darių ir Joną – Girėną Lasius iš Šunakojų kaimo, Alantos valsčiaus, Šarkio būrio partizanus. Abu žuvo 1950 m. rugpjūčio 13 d. Kurklių valsčiaus Užunvėžių mokykloje. Toje mokykloje jie buvo pasidarę slėptuvę ir joje gyveno. Mokytoja Žigelienė, kuri juos slėpė ir maitino, pas vieną ūkininką eidavo pieno. Tas ūkininkas įtarė, kam ji tiek daug pieno ima. Po išdavystės mokyklą apsupo sribai ir rusų įgulos kareiviai ir pareikalavo pasiduoti. Kai jie nepasidavė, rusai su sribais suėjo į vidų ir ėmė ieškoti slėptuvės. Partizanai, pajutę, kad juos suras, iš slėptuvės pradėjo šaudyti ir nušovė rusų karininką, o patys atidarė slėptuvės duris, kad galėtų pabėgti. Išbėgę į lauką, atsišaudydami bandė trauktis. Nedaug trūko, kad būtų pasprukę, bet vieną nušovė netoli mokyklos, o kitas krito vos už keliasdešimties metrų nuo miško.

Jie, būdavo, ateina pas žmogų ir, pamatę ką nors tinkama, atima. Mes su Kukta vieną sykį jų paklausėm: „Ką daryt, žmonės ateina pas mus ir skundžiasi, kad Darius ir Girėnas juos skriaudžia?“ Jie ėmė atsiprašinėti, pažadėjo daugiau taip nebesielgti. Taip jie buvo perspėti ne kartą.“

²⁵ Kaunietis R. *Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis / 1 knyga*. Vilnius: Margi raštai, 2009.

APIE LIŪTĄ

Jisai (Henrikas Ruškulis-Liūtas) 1943 metais išėjo savanoriu į frontą, dalyvavo daugelyje kautynių ir mūšių. Pasiliko po karo Tėvynėje, nors galėjo atsidurti užsienyje. Kai gyvenau Girininko būryje, su Liūtu buvo palaikomi labai draugiški santykiai. Dažnai susitikdavome, pastovyklaudavome drauge. Liūtas, kai sužeidė, pas mus gydėsi, mat turėjome šioką toką gydytoją – Žilviną, medicinos mokyklos studentą, baigusį du kursus.

Kažkaip pavakary Liūtą užklupo skrebai, per susišaudymą sprogstamoji kulka pataikė į nugaros vidurį palei stuburą, o išlindo peties įdubime, išnešdama didelį gabalą mėsos. Kulka perėjo per plaučius, tačiau tuo viskas nesibaigė.

Iš Klemenso Nečiūno-Urėdo prisiminimų²⁶: „Henrikas Ruškulis-Liūtas, gimęs 1924 m. Suntučių kaime, Imbrado valsčiuje, Zarasų apskrityje. Žėručio rajono būrio vadas. Ruškulis buvo linksmo būdo žmogus. Ties Alanta yra toks Antaksčių ežerėlis. Kartą žiemą ten juos kelis vijosi rusai. Vieni metėsi į šonus, o jis bėgo ledu tiesiai per ežerą atsišaudydamas iš pistoleto. Rusai į jį kerta, bet niekaip nepataiko. Išbėgęs ant kelio, sutiko atvažiuojantį žmogų, pasirodo, tai buvo Nečiūnas, pravarde Žardanas. Jis apgręžė arklį ir liepė vežti jį tolyn, o rusai vis dar vejasi ir šaudo. Ruškulis, užsitaišęs dar vieną apkabą, atsigręžęs šaudė į besivejančius rusus, o Nečiūnas tuo metu išstūmė jį iš rogių ir nuvažiavo. <...> Iš rogių išstumtas Ruškulis užbėgo pas vieną moteriškę netoli Skiemonių, ta jį nuvedė į

29. Henrikas Ruškulis-Liūtas

²⁶ Ten pat.

30. Sėdi (iš kairės): Bronius Raškevičius-Taurus, Antanas Kraujelis-Siaubūnas. Stovi (iš kairės): Justinas Apacianka-Viesulas, Henrikas Ruškulis-Liūtas, Danielius Bružas-Atlantas ir Bronius Kemeklis-Kerštas. Apie 1950 m.

tvartą, atkėlė ėdžias, užmetė mėšlu, paslėpė. Atbėgę rusai pametė pėdsakus ir Ruškulio nesurado. Po to jį atvežė pas mus į bunkerį. Sužeistas jo pirštas vos laikėsi ant odos, Jonas Juras-Žilvinis nukirpo piršto galą, uždėjo vaistų, aprišo. Ruškulis pabuvo pas mus dar dvi dienas. 1951 m. gruodžio 9 d. Ruškulis užėjo pas kažkokį žmogų kaime, automatą pasistatė prie sienos ir atsisėdo prie stalo. Šeimnininkas dar jį pavaišino, o tuo metu gryčion įėjo keli stribai su leitenantu Pagoniu [buvęs Lietuvos kariuomenės kapitonas]. Patraukė užuolaidą, žiūri – automatas stovi prie sienos, o už stalo sėdi vyras ir valgo. Ruškulis, pamatęs gryčioje stribus, šoko nuo stalo ir išbėgo į lauką be jokio ginklo. Stribai ėmė jį vytis ir pagavo. Jis buvo nuteistas mirties bausme ir sušaudytas Vilniaus MGB kalėjime.“

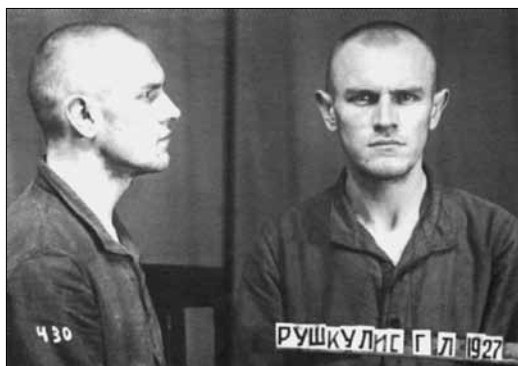

31. Vytauto apygardos partizanai (iš kairės): Jonas Žygelis-Ilgūnas, Vytautas Petronis-Klajūnas, Bronius Kalytis-Siaubas, Mykolas Urbonas-Liepa ir Henrikas Ruškulis-Liūtas

Liūtą persekiojo, jis bandė pasičiupti arklį, bet, mėginant ant jo užlipti, antra kulka pataikė į pistoleto rankeną, ją suskaldė ir nutraukė pirštą. Liko tik granata. Jį vijosi apie tris kilometrus. Pajutęs, kad gali prarasti sąmonę, Liūtas išmušė čia pat stovėjusia gelda langą, įvirto į trobą ir prarado sąmonę. Šeimininko namuose nebuvo. Kai grįžo, persigando, pamatęs troboje nekrotantį kruviną žmogų. Išskubėjo ieškoti žmogaus, kuris galėtų duoti žinią partizanams. Laimei, pasitaikė toks, jis skubiai ir pranešė Girininkui. Liūtas be sąmonės buvo parvežtas pas mus į būrį, ir čia Žilvinas parodė savo sugebėjimus – per mėnesį vyrą pastatė ant kojų. Sąmonę jis atgavo tik po pusantros dienos. Vaistų jokių nebuvo, tik rivanolis ir peroksido buteliukas. Baisu buvo žiūrėti, kai perrišinėja, valo žaizdą: sukiša gniužulą vatos su rivanoliu į didžiulę skylę petyje. Išlupo ir keletą gabaliukų tos nelemtosios kulkos. Pagaliau žaizda užsitraukė plona plėvele.

Kartą neapsižiūrėjo, išėjo į kaimą, išmetė taurelę, ir vėl naujiena –

žaižda iš naujo atsivėrė. Teko pakartotinai gydytis. Pagaliau pasveiko, išlydėjome į kraštus, kur jis vėl buvo pasirengęs kurti savo būrį. Kažkur prie Kurklelių dvaro atsilygino už pirštą, numušęs vieną, o už peršautus pečius žadėjo rimčiau užmokėti. Jis po savo rajoną

32. Henrikas Ruškulis-Liūtas sovietiniame kalėjime

naktimis mažai vaikščiodavo, eidavo dieną, ir niekas nedrįsdavo pasakyti, į kurią pusę nuėjo Liūtas, rodydavo į priešingą.

Liūtas daug baimės įvarė visokiems padlaižiams, skundikams, šnipeliams. Ne mažiau baimės turėjo ir skrebukai. Užtat rado išdaviką, kuris ne tik išdavė, bet ir padėjo jį paimiti gyvą, kad kankindami išgautų daugiau. Tai padarė tas pats Klajūnas (Vytautas Jonas Petronis), tas pats Radzevičius Alfonsas (Tarzanas). Tas pats ketvertukas išdavikų. Tik bijodami, kad nepajėgs susitvarkyti su tikru kariu, peršovė jam krūtinę ir paėmė gyvą. Taip jau jiems, matyt, Raslanas (Petras) prisakė.

Kartą, tardymui pasibaigus, prižiūrėtojas vedė mane į kamara, o jį – Liūtą – į tardymą ir per žioplumą mus suvedė. Aš pirmas jį pažinau ir pasisveikinau: „Sveikas, Liūte.“ Pažino, o kai pasakiau, kad mane Klajūnas išdavė, tai linktelėjo galva patvirtindamas, kad su juo nutiko tokia pat istorija. Buvo labai sublogęs, ėjo pamažu ir kažkaip persikreipęs ar dėl tardymo, sudaužymų, ar dėl dar vieno sužeidimo. Kai taip netikėtai prižiūrėtojas sužinojo, kad jį pažįstu, mano tardytojas ėmė klausinėti apie Liūtą. Deja, nieko nepešė, nes tame rajone po Kurklių šilo draugų žūties jo nebuvau sutikęs, taigi Prichotka pasitenkino pabrėždamas, kad bus nuteistas sušaudyti, byla jau esanti baigta.

APIE KURKLIČIŲ DŽEKĄ

Trumpai noriu papasakoti apie kurkliciu legendinį Džeką. Man, pradėjus partizanauti, jau jo neteko matyti. Pabėgęs iš tremties apsigyvenau Vaiveriškiuose pas Puodžiūną. Vieną naktį į svirną, kur miegojau, užėjo tas legendinis žmogus. Tai buvo 1945-ųjų rudenį. Lietuviška uniforma, vienplaukis, maždaug dviejų metrų dvidešimties centimetrų ūgio, ilgais plaukais, stamboko veido. Miegojau, duris atidarė Povilas Puodžiūnas. Mane pastebėjęs, priėjo arčiau, tuo metu pabudau ir nutirpau, pamatęs virš lovos kulkosvaidį ir įtemptai žiūrintį žmogų. Paklaustas, kas toks, pasakiau, kad esu Tauro brolis. Daugiau jis manęs nieko neklausinėjo. Kai ryte pamačiau Džeko pėdsakus, basa koja paliktus suartoje dirvoje, pradėjau juoktis. Pėda buvo gal kokių 40 centimetrų ilgio, giliai įspausta minkštoje žemėje, atrodė, pasakų milžino žengta.

Šilo gale, link Skiemonių, jie turėjo paviršinį, kovinį, bunkerį iš rąstų. Tuo metu gyveno trise. Džekas buvo išėjęs, kai apsiausties metu rado likusius du vyrus. Išgirdęs šaudant, netoliese buvęs Džekas puolė ginti draugų. Taikliai šaudydamas Degtiariovo kulkosvaidžiu prasiveržė pro apsupusius bunkerį kareivius, tankia ugnimi dengdamas, liepė draugams bėgti. Ten buvę vyrai laimingai pasitraukė tik Džeko, kuris pasiaukėjo, dėka, o jis pats žuvo.

Jie buvo du broliai. Antrasis nuomojo kažkieno žemę. Miške nebuvo, tačiau iš to krašto po Džeko žūties pasitraukė, nes būtų ištrėmę į Sibirą. Džekas, kaip man vėliau pasakojo Girininkas, visuomet gyveno paviršiuje, nepripažino jokių bunkerių. Jis, jei pamatydavo kur kareivių ar skrebę, kovą pradėdavo pirmas ir pasitraukdavo taip pat staigiai, kaip ir užpuldavo. Jėgos daug turėjo. Kulkosvaidžiu galėjo šaudyti ištiesta ranka, lyg jis būtų pistoletas. Kartą pasakojo, kaip jis vienas privertė bėgti visus Kurklių skrebus. Palei Trakinių šilą pasistatęs ant kvartalinės linijos stulpelio kulkosvaidį taip taikliai nuėmė porą skrebukų, jiems dar nesusigaudžius, iš kur šaudė. Spruko, kur kuris sugebėjo, o Džekas grįžęs tepasakė, kad dviem priešais liko mažiau.

Kartą pametė uniforminę kepurę. Tai skrebai nešiojo tą kepurę po kaimus šaipydami, kad „banditai“ specialiai pasiuvo tokią, kad visi bijotų. Tokių žmonių daugiau nėra ir negali būti. Jis buvo narsus, bebaimis, pasiryžęs dėl savo tėvynės ir draugų atiduoti net gyvybę. Tie, kuriems savo narsumu išpirko tada gyvybę, tikrai visą gyvenimą nešios širdyje dėkingumą ir pagarbą šitam žmogui. Gaila, kad jų pavardės nežinomos, gal kažkur žuvo.

Girininkas tąsyk dar kai ką sakė, tačiau, kai tiek gyvenimas mėtė ir vėtė, nenuostabu, kad sudilo atmintyje. O istorijoje kiekvienas panašus žygdarbis turėtų likti išsamiai aprašytas ateinančioms kartoms, kad nebūtų gėdos prieš kitas tautas, juk mes ne bailių, prisitaikėlių saujelė. Sunku pakelti užmaršties uždangą ir parodyti tai, kas labai nedaugeliui mūsų visiškai suprantama. Aš pats kartais įsivaizduoju save žmogaus, nemačiusio šio košmaro, kovos ir lagerių, vietoje – visu tuo sunku patikėti. O mes norime, kad skrebai, tie uolūs savo žmonių, savo tautos ir savo tėvynės išdavikai, suprastų ir gailėtųsi.

ANKSTESNĖS PARTIZANŲ KOVOS

Kai dar buvo gana daug organizuotų būrių, Kurklių valsčiaus miške, vadintame beržynu, susirinko rimtos jėgos. Jos buvo numačiusios užimti Kurklių miestuką. Tai buvo ne tik apylinkių, bet ir tolimesnių junginių vyrai, atėję padėti vietiniams. Kaip pasakojo mūsų vadas Girininkas, organizavimas užtruko per ilgai, ir miestelio valdžią pasiekė šnipelių atneštos žinios apie rengiamą puolimą. Tie suskubo šauktis į pagalbą enkavedistų kariuomenę ir pulti su reguliariosios armijos pajėgomis. Rusams pakliūti į beržyną nepavyko, nepadėjo nei triukšmingas „ura!“. Nors buvo bandoma nuo Skiemonių–Alantos pusės, kur miškas baigėsi kalvota, krūmais pridengta vietove, gynyba buvo atmušta padarius nuostolių priešui. Tuomet buvo pulta nuo plento pusės, nuo Desiukiškio kaimo. Gynyba atlaikė ir šį puolimą, vis vien reikėjo ieškoti vietos atsitraukti, juk ilgai atsilaikyti prieš tokias čekistų pajėgas buvo neįmanoma. Nutarta trauktis link Trakinių kaimo, Balninkėlių, dengiamiems ten esančių krūmų.

Kaip pasakojo tos kovos dalyvis Nemunas, kažkoks iš kitur atėjęs būrys neišlaikė ir net nepranešęs vadovybei pasiskubino užleisti savo pozicijas nuo Kurklių puolančiai kariuomenei. Čekistai įsitvirtino aukštumėlėje, prieš kurią buvo atvira kalno atslaitė, tiesiai prieš Girininko tėviškę. Traukiantis vienintelis kelias buvo pakilti į tą kalną, kur prasideda krūmynai link Balninkėlių. Deja, tai buvo pragaištingas partizanams kelias. Tai buvo spąstai, iš kurių tik keletui pavyko ištrūkti ir pasiekti kalno viršūnę. Pakliuvę beveik į kryžminę ugnį krito kaip lapai, nuskinti uraganinės ugnies. Ten, tik toje įkalnėje, žuvo 25–30 vyrų. Matydami, kad pragaištingo kalno viršūnės pasiekti neišeina, kiti grįžo paupiu atgal ir metėsi per plentą į šilą. Ir čia pavyko, atsipirkus mažesnėmis aukomis, prasiveržti, pralaužti čekistų gretas, nes jie šioje vietoje nesitikėjo sulaukti partizanų puolimo, todėl turėjo mažiau kariuomenės.

Mano vėlesnis draugas Žvalgas, dalyvavęs tose kautynėse, pasakojo,

su koku įniršiu vyrai kovėsi, kai rusai pirmą kartą bandė įeiti į miškelį. Tuo metu beržyne buvo 200–250 partizanų. Jeigu tądien jų nebūtų užpuolę, rytdiena Kurklių skrebukams būtų buvusi paskutinė. Viskas buvo kruopščiai paruošta, numatyta. Tos kautynės Kurklių valsčiuje buvo pačios didžiausios. Tačiau susibūrimo ir ruošimosi mūšiui, smūgiui organizacija buvo netinkama ir praktiškai nepasiteisino. Mažesni junginiai geriau tiko vietos sąlygomis, buvo judresni, geriau pažinojo apylinkes ir žmones, kurie patikimi, kurie – ne, todėl galima buvo daugiau pasiekti. Tokie dideli pulkai gali būti tik dideliuose miškų masyvuose, o ne kaimų pašonėse, kokiuose krūmeliuose, kur lengviau pastebimi ir susekami. Vėliau taip ir buvo daroma.

Geriau, žinoma, bendrauti su pažįstamais: aiškesnė vietinė padėtis, nuotaikos, sekimas, apgultys. O be to, mažiau šansų įtraukti diversantus partizanų prestižui griauti tarp žmonių. Kartu lengviau sužinoti apie plėšikavimus, prisidengus partizanų vardu. O jų buvo pakankamai tuose kraštuose, taip pat ir šiose apylinkėse.

Dar mokiausi Anykščių gimnazijoje, pas šeimininkę pirkti pieno ateidavo vieno skrebo žmona. Vyras dirbo gynėju ir kartu gimnazijoje sargu. Tačiau vis tiek neužteko pinigų – sumanė paplėšikauti partizanų vardu. Trise su „palutarka“ nuvažiavo ant Ukmergės–Utenos plento: pasirinko sodybėlę, kur galėtų šį bei tą laimėti, ir pirmyn. Pasirodo, tame namelyje vakarieniavo partizanas. Vyras pabeldė į duris ir partizanų vardu pareikalavo atidaryti, dargi paminėjo žinomą gaudomo partizano slapyvardį. Partizanas suabejojo slapyvardžiu, nes čia šis partizanas niekada nevaikščiojo. Prieš atidarant šeimininkui duris, atsistojo taip, kad, leidžiant į vidų, būtų už jų. Jei svečias pasirodys tas, kuo dedasi, sugrįš ir baigs vakarieniauti.

Kai atidarė duris, vienas, vairuotojas, pasiliko kieme, o du įėjo į vidų ir pradėjo savo sumanytą darbą. Šeimininkui liepė stoti veidu į sieną, pagrasino: jei atsisuks, šaus. Tąsyk partizanas suprato, kas per „partizanai“ čia atėjo. Nesibaimindamas, kad vienas yra kieme, stojęs ant priemenės slenkščio, liepė „partizanams“ pakelti rankutes. Nepadėjo jiems pavogtos užmuštų partizanų kepurės, o sprukti nebuvo kur, todėl siekė ginklo.

Vyrukas tam buvo pasiruošęs ir automato serija paguldė juos vietoje. Tas, kuris lauke, paliko draugus bėdoje, spruko prie savo mašinos ir nūrko savais keliais.

Dabar partizanas su šeiminku tarėsi, ką daryti. Jei vienas nebūtų pasprukęs, užkastų kitus kur nors, ir viskas, tačiau vairuotojas sugrįžęs gali viską papasakoti, tad šis planas netinka. Nutarė, kad šeiminkas važiuos į Skiemonis pranešti, nes tai skiemoniečių partizanų vietovė.

Partizanas, pasiėmęs užmuštųjų ginklus, išėjo savo keliais, o žmogus, pasikinkęs arklę, nuskubėjo į Skiemonis. Patenkinti pranešimu skrebai nuvyko į sodybą, pasičiupo „partizanus“ ir atsivežę paguldė gatvėje savo laimikį. Žmogui dar padėjo už žinią, džiaugdamiesi, kad „partizanai“ tarpusavyje išsišaudė. O Anykščiuose skrebiene pabėdojo, kad vyras kažkodėl iš darbo nepareina. Taip praėjo keletas dienų, kol paaiškėjo, kokie ten partizanai guli ant brukio Skiemonyse. Tylo mis paslėpė, parsivežė į Anykščius ir palaidojo be didelių iškilmių, be pranešimo, kad vykdydamas tarnybinės pareigas žuvo liaudies gynėjas. Tuo pat iš gimnazijos išsikraustė ir šeima, nes pernelyg greitai pasklido „karžygio“ šlovė tarp žmonių, nebuvo kur akių dėti. Aišku, iš 70 rublių pragyventi su šeima ne pyragai, tačiau kitkuo, ko trūko, liaudies gynėjai apsirūpindavo per kratas, konfiskavimus, žmonių vežimus, per eilinius siautėjimus.

Panašus plėšikavimo atvejis, pasibaigęs panašiomis pasekmėmis, buvo Kurkliečiuose. Kartą žmogus pasakė užėjusiems partizanams, kad jo artimas kaimynas naktimis plėšikauja, ir ne vienas, o su ganėtinai didele grupe. Reikėjo išsiaiškinti, kas tai per grupė. Tačiau kaip, jei tie žmonės dieną dirba su plūgu, o naktį – su šautuvu? Buvo nutarta tą plėšiką pasekti, surengti pasalą nakčia, sulindus į jo trobesius, kad galima būtų netikėtai užklupti.

Kitos dienos pavakare pradėjo rinktis plėšikai į tą kiemą, dar saulė nebuvo nusileidusi. Pasirodo, visi netoli vienas kito gyvena. Kai pritemo, pamatė, kad į klojimą atėjo šeiminkas ir ėmė kinkyti arklę. Būdami nematomi pastebėjo, kaip iš bunkerio išsiėmė automatinį šautuvą ir įsimetė į ratus. Išmušė valanda veikti.

Nespėjęs net šūktelėti, tas žmogus buvo stipriai surištas. Staigiu šuoliu įsiveržta į trobą, kiti priversti pakelti rankas ir tuojau pat iškvosti, kas, su kuo ir kur pakilo keliauti. Ant stalo gulėjo išardytas ir valyti paruoštas Degtiariovo kulkosvaidis. Vadinasi, jie ginkluoti ir stambesniais ginklais. Davus pipirų, atsirado daugiau granatų negu pas partizanus. Atsirado ir dvi partizaniškos uniformos ir kas jas velkasi žygio metu, o tarp jų, kas svarbiausia, „partizanė kovotoja“, mergina pačiame jėgų žydėjime. Ji smulkiai ir išklajo viską apie šios grupės veiklą. Pasirodo, „partizanavo“ gana sėkmingai: pora kaimiškų kraitinių skrynių buvo damai pasoga – jas atpažino aplinkiniai žmonės ir atsiėmė. Kadangi miestelis netoli ir šaudyti nepatartina, o kalėjimo nėra, visi buvo likviduoti be šūvio – gaila juk šovinių tokiems.

Kai atvyko valdžia, pasakė, kad „banditai“ išmušė „banditus“ ir į miestelį išgabeno. Žmonės iš tų dviejų pilnų gėrybių skrynių pasirinko savo daiktus, dar liko ir nežinomų, kurių anie buvo ne vien čia prisiplėšę. Ši grupė sėkmingai išaiškinta, o kiek buvo atvejų, kai bandyta apjuodinti partizanus, kad žmonės bijotų, kad nepadėtų, vengtų susitikti ir juos ignoruotų. Juodinimo operacijos vyko, vyksta ir vyks, kol čia bus okupantas.

PARTIZANO KELIO PABAIGA, TARDYMAS IR TEISMAS

O dabar norisi plačiau papasakoti, kaip baigiau partizano kelią. Tai įvyko 1952 metais (balandžio 2 d.), likus dviem savaitėms iki Velykų. Velykinės teko eiti ne pas kunigą, o pas Rainių miškelio budelį Petrą Raslaną. Draugas – Kazys Tubis (Tubys-Garnys, Žvalgas), su kuriuo gyvenau, buvo paimtas Kaune. Ten jis buvo nuvažiavęs nusipirkti radijo baterijų. Iš tikrųjų, kaip ir kas buvo, sunku sužinoti, greičiausiai susidūrė su tokiu tipeliu, kuris jį atpažino ir nurodė. O gal ir žmogus, pas kurį jis buvo jau ne pirmą kartą. Aš ne taip greitai sužinojau, tačiau neišėjau iš savo bunkerio, pasitikėjau ir nenusivyliau. Per daug buvome suvalgę su juo druskos, kad bėgčiau, galvočiau, jog būsiu išduotas. Taipėjo mano gyvenimas likus vienam, vienui vienam tose apylinkėse.

Pradėjau mažiau lankytis pas žmones, pasidarė kažkaip nuobodu, neturint su kuo pasidalinti mintimis, tapo nykiu. Kartą sėdėjau savo bunkerėlyje, kažką dirbau, kai pasigirdo ženklas atidaryti. Atėjo Juzukas pasakyti, kad apsilankė Klajūnas – nori su manim susitikti.

Klajūną pažinojau iš gerokai ankstesnio laiko, kai dar buvo visi mūsų vyrai. Dažnai stovyklaudavome drauge. Jei nepažįstamas, tikrai būčiau nėjęs į pasimatymą. Truputį pasitarėm, kaip suvaidinti, kad atrodyčiau iš toliau atėjęs. Sutarėm pasimatyti už kokių poros valandų – tegu palaukia. Mus jau buvo pasiekusi instrukcija, jog Lietuvoje veikia kažkokia Sokolovo armija, sudaryta iš buvusių partizanų, kad kovotų su vietos partizanais. Tai sužinojau po Markulio išdavystės. Apylinkėje buvo ramu, tai ryžausi nueiti: bent kiek pasikalbėsiu, vis greičiau laikas slinks.

1946 m. gegužės 1 d. į Lietuvą atsiųstam majorui A. Sokolovui buvo pavesta suburti provokatorių grupę, kuri kovotų su partizanais, ryšininkais, jų rėmėjais, Lietuvos patriotais. Rugpjūčio 16 d. buvo įkurtas pirmas centrinio MVD kovos su banditizmu ypatingasis būrys. Jį sudarė 20 specialiai paruoštų provokatorių (iš jų 7 buvo lietuviai). Būrys

buvo dislokuotas netoli Vilniaus, sodyboje, čia vyko smogikų mokymai. Vežiojami į naktines operacijas po visą Lietuvą, jie būdavo aprengiami lietuviškomis, vokiškomis ar lenkiškomis karių uniformomis ir vaizduodavo atklydusius partizanus, ieškančius ryšių su vietos kovotojais. Suradę stengdavosi apgaulės būdu prie jų priartėti ir išžudyti. Į smogikus buvo priimami idėjiniai sribai, partizanai išdavikai (dažnai – į nelaisvę patekę partizanai, neatlaikę kankinimų), visuomenės atplaišos, visokios žmogystos, pažįstančios partizanų gyvenimą, mokančios lietuvių kalbą. Be minėtos centrinės specialiosios grupės, netrukus prie apskričių MVD skyrių buvo organizuotos vietos smogikų grupės. Tuo metu Lietuvoje buvo apie 90 smogikų. 1950 m. buvo įkurta antra tokia grupė, o 1951 m. – dar 3 sričių: Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių – specialiosios grupės. 1953 m. pabaigoje buvo palikta tik viena specialioji grupė, o 1959 m. smogikų liko tik 13.

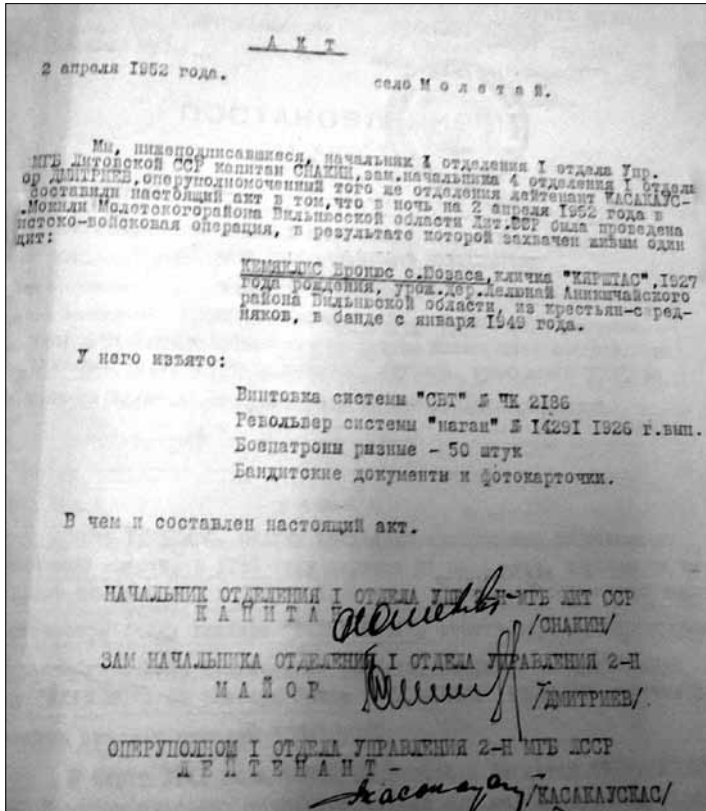
Smogikai į Lietuvos partizaninio sąjūdžio istoriją įėjo kaip profesionalūs žudikai ir provokatoriai. Klasikinė jų provokacija, daug kainavusi mūsų žmonėms, buvo tokia. Smogikai, suėmę partizaną ar pasipriešinimo dalyvį ir kankinimais nieko neišgavę, surengdavo operaciją, per kurią smogikus neva užpuldavo „partizanai“ ir išvadudavo tardomą asmenį. Tie „partizanai“ nusigabendavo „išvaduoatą“ žmogų į bunkerį ir pasiūlydavo pasakyti arba parašyti viską, ką žino apie rajone veikiančius partizanus. „Partizanai“ to reikalavė, neva norėdami įsitikinti, kad „išvaduoatasis“ yra patikimas asmuo, Lietuvos patriotas. „Išvaduoatieji“, nesuprasdami, kad yra provokacijos aukos, prieš savo valią išduodavo daug dorų žmonių. „Partizanai“, išgavę reikalingas žinias, surengdavo antrą spektaklį – „partizanus“ užpuldavo čekistai, ir vėl tardomasis patekdavo į jų rankas, šį kartą jau su visa čekistams reikalinga informacija. Tik tada tardomasis perprasdavo siaubingą klastotę. Buvo atveju, kai „išvaduoatieji“, supratę savo klaidą, nusižudydavo²⁷.

²⁷ Blaževičius K. „Čekistų klastotės okupuotoje Lietuvoje“. *XXI amžius*, Nr. 80 (989), 2001 m. spalio 24 d. Interneto prieiga: http://xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20011024/kryz_01.html.

Kai atėjau prie sodybos, pasirodė įtartina, kad lauke nė vieno nėra sargyboje. Pažvelgiau pro langą: vaikšto sau ramiausiai po kambarį, lyg į kermošių atvažiavę. Mes dviese eidavom, ir tai vienas likdavo saugoti. Klajūną pažinau, todėl į trobą įėjau drąsiai. Pasisveikinome, pasibučiavome, pradėjome juokauti, susipažinau su jo draugais. Vienas, su Degtariovo kulkosvaidžiu, Radzevičius Alfonsas, prisistatė kaip aluntiškis partizanas. Kitas, taip pat su automatu, gaila, nepamenu, kokių slapyvardžiu prisistatė. Buvo dar vienas, smulkaus veido, bet nepažinčiau turbūt, jei dabar sutikčiau. Iš viso laukė keturiese.

Iš Lietuvos ypatingojo archyvo²⁸: „1952 m. balandžio 2 d. LSSR MGB 2N valdybos agentai smogikai Alfonsas Radzevičius (partizaninis slapyvardis Tarzanas, agentūrinis – Alfa), Stasys Šimkus (agentūrinis slapyvardis Šturmas), Kazys Kalanta (partizaninis slapyvardis Aidas (?), agentūrinis – Vasaris), panaudodami suimtą partizaną Vytautą Petronį-Klajūną (agentūrinis slapyvardis Kairys), Molėtų rajone, Mokylių kaimo apylinkėse, iškvietė į susitikimą ir suėmė Vytauto apygardos Girininko (Petro Kuktos) būrio partizaną Bronių Kemeklį-Kerštą. Jį po suėmimo LSSR MGB operatyviai naudojo agentūrinėse operacijose prieš Vytauto apygardos partizanų Adomo Bytauto-Garso, Kazio Tubio-Žvalgo, Vaclovo Bilio-Skirmanto būrius, veikiančius Anykščių, Kavarsko ir Ukmergės rajonuose.

²⁸ Kaunietis R. *Laisvės kovotojų prisiminimai. VIII dalis*. Vilnius: Margi raštai, 2014.

Broniaus Kemeklio-Keršto sulaikymo raportas
Lietuvos ypatingasis archyvas, MGB bylos Nr. 19151

Kalbantis prasararė ir apie Liūtą (taip pat aluntiškį, kaip ir Klajūnas), kuris, kaip patyriau vėliau, su Klajūno „pagalba“ atsidūrė saugume. Ir kad tai buvo visą Rytų frontą perėjęs karys, kai peršovė krūtinę ir su peršautais plaučiais pristatė į Vilnių. Vėliau tardomajame atsitiktinai susitikau koridoriuje, vedamą iš tardymo. Kai pasisveikinau: „Sveikas, Liūte“, atpažino, o mane taip grūdo į sieną, kad vos galvos nepraskėlė. Tuomet man viskas tapo aišku.

Alfonsas Radzevičius-Tarzasas gimė 1926 m. Švenčionių apskrityje Švenčionėlių valsčiuje (remiantis kitais šaltiniais – Ignalinos rajone, Galalaukio kaime). 1950 m. dezertyravo iš sovietų armijos, įstojo į partizanų būrį. Didžiosios Kovos apygardos Plieno rinktinės (remiantis kitais šaltiniais – Liūto rinktinės Kriaušės (Vytenio) būrio) partizanas. Suimtas 1951 m. lapkričio 17 d. LSSR MGB, užverbuotas tapo agentu smogiku, agentūriniu slapyvardžiu Alfa. Operatyviai naudojamas nuo 1951 m. lapkričio 20 d., į agentūrinį tinklą oficialiai įtrauktas 1952 m. Vienas žiauriausių ir ciniškiausių agentų smogikų, asmeniškai šaudęs ir kankinęs suimtus partizanus. Nuo 1951 m. gruodžio iki 1953 m. gegužės 15 d. pagal jo pateiktus duomenis ir jam dalyvaujant buvo suimta ir nužudyta apie 30 Lietuvos partizanų. Už sovietinių piliečių žudymą partizanaujant 1954–1955 m. suimtas ir įkalintas. Mirė 2000 m. vasario 21 d.²⁹

Stasys Šimkus (MGB agentūrinis slapyvardis Šturmas) 1948–1950 m. buvo stribas Tauragės rajone. 1950 m. liepos mėn. MGB priimtas į 2-N valdybos smogikų grupę. 1952 m. spalio mėn. už „nuopelnus“ pakeltas į smogikų grupės vado pavaduotojus. 1953 m. vasario mėn. tapo smogikų grupės vadu. Vėliau dirbo operatyviniu įgaliotiniu. Nuo 1950 iki 1953 m. gegužės 15 d. Šturmas kartu su kitais smogikais operacijose sunaikino 76 partizanus, iš jų 25 pats nužudė arba suėmė. Už tokius „nuopelnus“ Lietuvos SSR MGB vadovybė Šturmui ne kartą reiškė dėkingumą, skyrė piniginių premijų. Atkūrus nepriklausomybę pabėgo į Rusiją³⁰.

²⁹ Kuodytė D., Peikštenis E., Žygelis D. *Už laisvę ir tėvynę*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2004; Kaunietis R. *Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis / 1 knyga*. Vilnius: Margi raštai, 2009; Kaunietis R. *Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis / 2 knyga*. Vilnius: Margi raštai, 2010; Pocius M. *MVD-MGB specialiosios grupės Lietuvoje (1945–1959). Agentų smogikų grupės 1950–1953 m. Legendiniai štabai – mirtinas MGB ginklas*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Interneto prieiga: http://genocid.lt/Leidyba/1/mindaugas_pocius_mvd.htm.

³⁰ Starkauskas J. *Stribai. Ginkluotieji kolaborantai Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu (1944–1953)*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Vilnius: Petro ofsetas, 2011.

33. Alfonsas Radzevičius-Tarzanas, MGB agentas smogikas Alfa

34. Stasys Šimkus, MGB agentas smogikas Šturmas

35. Vytautas Petronis-Klajūnas, MGB agentas smogikas Kairys

Kazys Kalanta-Aidas (?) [vaidaus agentas – toliau duomenys iš saugumo organų visiškai slaptos charakteristikos – *V. R.*], gimęs 1925 m. Lazdijų rajone, Leipalingio valsčiuje, Degėsių kaime, valstiečių vidutiniokų šeimoje. Vokiečiams okupavus Lietuvą, gyveno gimtinėje. 1944 m. vokiečių išvežtas į Vokietiją (Vakarų zoną), ten išbuvo iki 1947 m. kovo mėn. Po repatriacijos grįžo į tėvynę, gyveno su tėvais, dirbo žemės ūkyje. 1948 m. rudenį užmezgė ryšius su Dainavos apygardos Šarūno rinktinės dalyviais ir pradėjo teikti jiems aktyvią pagalbą. 1949 m. spalio mėn. su naikinus „gaują“, su kuria palaikė ryšius, buvo areštuoti keli „banditai“ ir paimti dokumentai, liudijantys jo ryšius su „banditais“. Bijodamas, kad bus demaskuotas ir areštuotas, Kalanta gyveno nelegaliai, slapstėsi Varėnos rajone, Druskininkų valsčiaus teritorijoje. Įsitikinęs, kad jo padėtis beviltiška, 1949 m. gruodžio pradžioje Kalanta parašė laišką Druskininkų valsčiaus MGB skyriaus viršininkui, jame apgailestavo dėl „nusikalstamos veiklos ir žadėjo savo kaltę išpirkti naudingu darbu sovietų valdžiai“. Už atvirumą ir norą išpirkti kaltę Kalanta buvo užverbuotas agentu, pseudonimu Vasaris, ir pasiūstas užmezgti ryšių su „banditų“ pogrindžiu. Per tris mėnesius „gaujoje“ Vasaris įgijo Šarūno rinktinės vado Diemedžio pasitikėjimą, tad jo buvo patvirtintas rinktinės štabo Agitacijos ir propagandos skyriaus viršininku. Per darbo [*MGB – V. R.*] laiką Vasaris nurodė 12 bunkerių vietų, kuriose slėpėsi iki 15 rinktinės štabo dalyvių ir jo apsaugos būrio „banditų“. Išvardijo apie 10 aktyvių „banditų“ ir ryšininkų, papasakojo apie jų priešišką veiklą³¹.

Vytautas Petronis-Klajūnas, gimęs 1931 m. Anykščių rajone, Kuodūnų kaime. Partizanas nuo 1949 m. 1950 m. – skyrininkas, Šarkio būrio vado pavaduotojas, 1951 m. rugsėjo–1952 m. vasario mėn. – būrio vadas. 1952 m. vasario 27 d. suimtas MGB agentų smogikų (tarp jų ir A. Radzevičiaus), dalyvavo provokacijose prieš Didžiosios Kovos apygardos partizanus. Pagal jo nurodymus ir asmeniškai dalyvaujant nužudyta arba suimta 12 laisvės kovotojų³².

³¹ Petrauskaitė A. *Priesaika gyventi laisvai*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Interneto prieiga: <http://genocid.lt/Leidyba/10/agne1.htm>.

³² Kaunietis R. *Laisvės kovotojų prisiminimai. VIII dalis*. Vilnius: Margi raštai, 2014.

36. Vytautas Jonas Petronis-Klajūnas, MGB agentas smogikas Kairys

37. Vytautas Jonas Petronis teisme

2010 m. lapkričio 11 d. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyrius pradėjo ikiteisminį tyrimą pagal Baudžiamojo kodekso 99 straipsnį („Genocidas“) dėl buvusio Lietuvos SSR valstybės saugumo ministerijos (MGB) agento smogiko Vytauto Jono Petronio veiksmų dalyvaujant Lietuvos partizanų naikinime. Trumpame bylos aprašyme nurodoma, kad Vytautas Jonas Petronis, Lietuvos SSR MGB agentas smogikas (slapyvardžiu Kairys), Molėtų rajono kaimuose 1952 m. iš kovo 4 į 5 d. naktį dalyvavo Lietuvos partizanų Boliaus Šyko-Vijūno ir Juozo Petrėno-Diemedžio nužudyme ir partizano Jono Barčio-Viesulo suėmime, o 1952 m. iš balandžio 1 į 2 d. naktį – partizano Broniaus Kemeklio-Keršto suėmime³³.

³³ Baudžiamosios bylos dėl nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų (Lietuvos Respublikos BK XV sk.), perduotos teismams (1990–2011 m.).

„Taip, esu kaltas“, – tik tokius žodžius 2011 m. kovo 16 d. Vilniaus apygardos teisme tesugebėjo ištarti vilnietis Vytautas Jonas Petronis. Buvęs Lietuvos partizanas, turėjęs Klajūno slapyvardį, stojo prieš teisimą dėl ginkluoto nacionalinio pasipriešinimo sovietų okupaciniam režimui dalyvių – Lietuvos partizanų – fizinio sunaikinimo. <...> Nuo 1952 iki 1965 m. V. J. Petronis buvo saugumo užverbuotas agentas ir turėjo agentūrinį slapyvardį Kairys. Pasak prokuroro, kaltinamasis veikė pagal iš anksto sudarytą ir patvirtintą veiksmų planą, kartu su kitais agentais vykdė sovietų okupacinės valdžios represinės struktūros nurodymus – fiziškai naikino ir suiminėjo Lietuvos gyventojus. Bylos duomenimis, 1952-aisiais iš kovo 4 į 5 d. Vytautas Jonas Petronis suorganizavo partizanų susitikimą, jo metu buvo nušauti Alantos rajono partizanai Juozas Petrėnas (Diemedis) ir Balys Šokus (Vijūnas) [*kitur – Boliūs Šykas*]. „Jaunųjų sakalų“ vadas Jonas Barčius (Viesulas) buvo suimtas, vėliau nuteistas už tėvynės išdavimą ir išsiųstas į lagerį. Vytautas Jonas Petronis dalyvavo ir dar vienoje operacijoje – tų pačių metų balandį jis padėjo sulaikyti dar du partizanus, jie taip pat buvo nuteisti už tėvynės išdavimą ir išsiųsti į lagerį.

2011 m. gegužės 2 d. Vytautas Jonas Petronis buvo pripažintas kaltu dėl Lietuvos gyventojų genocido, jam buvo skirta 2 metų laisvės apribojimo bausmė ir įpareigojimas atsiprašyti nukentėjusiųjų. 2013 m. vasario 6 d. Lietuvos apeliacinis teismas, atsižvelgęs į tai, kad Vytautas Jonas Petronis nusikalstamą veiką padarė veikdamas su bendrininkų grupe, panaikino jam skirtą lengvesnę, negu numatyta sankcijoje, bausmę ir skyrė 6 metų laisvės atėmimo bausmę, tačiau nuo skirtos laisvės atėmimo bausmės atleido (dėl ligų, senyvo amžiaus ir kitų aplinkybių)³⁴.

Be nurodytų asmenų, sulaikant Bronių Kemeklį-Kerštą dalyvavo ir Mykolas Urbonas-Liepa. Tačiau šis partizanas netapo „idėjiniu“ išdaviku, nes nepateisino čekistų vilčių: „Banditas Liepa visiškai nerodo ini-

³⁴ 2011 m. kovo 16 d., 2011 m. gegužės 2 d. ir 2013 m. vasario 6 d. straipsniai, paskelbti naujienų portale www.delfi.lt.

ciatyvos, daro tik ką verčiamas“, – rašė Alfonsas Radzevičius-Tarzasas, MGB agentas smogikas Alfa. – Užuoat sutelkę visą dėmesį operacijai, turime saugoti Liepą, kad šis nepabėgtų.“³⁵

Klajūnas, neva kaip prašymą, perdavė – jiems reikėtų mano pagalbos. Esą vienas žmogus turįs automatinį šautuvą, kurį būtina paimti, tačiau gali būti, kad jis priešinsis, bandys neduot, todėl reikia užklupti netikėtai, staiga. Paskui tik supratau, kad tai buvo paprasčiausia pasakėlė man išvilioti kur nors, nesvarbu kur, su jais keliauti. Drauge praleidome visą parą, o vakare išėjome. Pasiėmėme iš kolūkio sargo arklį, pakinkytą į roges, ir išvažiavome. Tik išvažiavę ant kelio, einančio į Janonių kaimą, pamatėme ateinantį žmonių pulkėlį. Aš griebiau užtaisyti šautuvą, savo dešimtšūvį, tačiau pajutau, kad šovinys nelenda į vamzdį. Kur jis tau lįs, jeigu, man nematant, kažką įbruko „draugai“. O jie sau ramiausi, nė vienas nerodo jokio pasirengimo netikėtumui.

Tada man pasirodė, kad vienas jų lyg ir norėjo mane imti už rankos, tačiau staigiai paleido. Rogių priekyje sėdėjo Klajūnas, vadelėjo, kiti du – iš šalių, o Radzevičius stovėjo ant pavažų. Taip jie jau buvo suplanavę prieš išvažiuodami. Dabar, kai pasukom keliuku, kuris už dešimties minučių turėjo išvesti į palaukę, žinant, kur jis eina, mano įtarimas dar sustiprėjo. Galvoju, paprašysiu, kad stabtelėtų, neva reikia savo reikalui, o išlipęs dėsiu į kojas. Juk jei partizanai – nešaus, o jei šaus – tai ir aš šausiu iš savo nagano. Tylomis atsargiai atsisečiau nagano makštį, jau buvau bedėstęs savo reikalą sustoti – trūko tik keleto sekundžių, – kai stipriau sujudėjau, norėdamas pasirengti išlipti, pajutau vėl mane imant už rankos iš kairės pusės. Staiga griebiausi už nagano, tačiau makštis buvo gana tampri, o aš sėdėjau ne taip patogiai. Atsisukęs Klajūnas trenkė man automato buožę per dešinę ranką, kuria ką tik buvau paėmęs pistoletu rankeną. Ranka nuo smūgio atšoko tuščia, o vienas iš niekšelių tvirtai jau laikė mano kairiąją. Tuo metu Radzevičius prikišo pistoletą prie pakaušio ir laikė tol, kol mano dešinioji buvo suimta. Rogės sustojo, kad nereikėtų manęs laikyti, Radzevičius iš kišenės išsiėmė kažkokią juostą

³⁵ Kaunietis R. *Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis / 1 knyga*. Vilnius: Margi raštai, 2009.

ir ja surišo rankas. Paskui ėmė prikaišioti, kad aš esą banditauju, vienas palikęs. Jis turi mane pristatyti į „partizanų“ štabą išsiaiškinti. Puikiai supratau, į koki štabą būsiu pristatytas, nutilau pasakęs: „Išdavikai.“ Nutilo ir jie, pamatę, jog kvailių nėra, žinojo, ką padarę.

Jie, mesdami man tokį kaltinimą, turbūt tikėjosi, kad būsiu toks kvailiukas, nesuprasiu, ir iš mano pasiteisinimų sužinos, ar iš tikrųjų esu vienas, o gal bandysiu pasakyti, kas galėtų mane pateisinti, kad turiu draugų ar draugą ir kur jisai. Nors ir tylus, priekaištas vis vien nesuteikė jiems malonumo.

Išvažiavus iš miško vienas jų išsiėmė kišeninį žibintuvėlį ir tris kartus juo švystelėjo į plentą. Iš ten atsakė taip pat trimis švystelėjimais. Kai jau buvome netoli, pamačiau stovintį „studebakerį“ ir prie jo keletą kareivių. Privažiavus tuos mano didvyrius pasveikino su sėkme, kaip vėliau sužinojau, majoras Petras Raslanas. Priėjo prie grobio. Tiesdamas ranką pasakė: „Ilgai mes tavęs ieškojom, bet, kaip matai, nuo mūsų nepabėgsi.“ Matydamas, kad rankos neduodu, matyt, suprato, jog negaliu, esu surištas. Liepė atišti rankas. Čia pat kareivis, vos tik atišo rankas, įvilko į didžiulius pastotinius kailinius, kelte įkėlė į mašiną ir pasodino taip, kad tikrai staiga negalėtum iššokti, iš abiejų pusių prisėdo skvernus kareiviai. Sušoko į tą patį kėbulą ir mano „partizanai“ ir skubiai puolė rengtis savo naujųjų šeiminkų uniformomis. Kas seržantas, kas eilinis, o Radzevičius – jaunesnysis leitenantas su švaria uniforma. Čia jis jau buvo tarp draugų, pradėjo tarpusavyje juokauti, net patarinėti man, esą, jei padėsiu dirbti, tai, kaip ir jie, būsiu laisvas, gyvensiu Vilniuje, o kai reikės, nakčia „partizanausiu“. Pasiūlymai buvo „šaunūs“, tik, deja, mainais už nušautą tėvą, brolių, ištremtą motiną.

Tą pačią naktį išvežė į sostinę. Ukmergėje sustojo prie kažkoko namo – Raslanas nutarė pavalgydinti sėkmės riterius. Pora jų nubėgo į tą namą, matyt, kažkokią parduotuvę, ir atnešė pripirkę valgymų ir du puslitrius „velnio ašarų“ išdavikiškai sąžinei nuplauti. Prasidėjo puota. Kareivėliai iš čia galėjo tik laizytis žiūrėdami, o jie su juokeliais ir patyčiomis laistė degtinę, uždirbtą sunkiu prakaitu. Klajūnas pasiūlė ir man, bet neliko patenkintas atsakymu. Atrėžiau, kad išdaviko gėralo, kaip ir

paties išdaviko, nekenčiu. Tuo baigėsi mano kalba su „draugais partizanais“ iki pat Vilniaus. Juos išlaipino, įvažiavus į Vilnių, neprivažiavus saugumo, ilsėtis ir ruoštis naujiems žygiams, o mane per geležinius vartus pridavė tardomojo sargybiniams.

Daugiau nei du mėnesius buvau laikomas majoro Raslano kabinete, saugomas dviejų sargybinių, nuolat besikeičiančių pagal jų režimus. Vienas stovėjo prie lango, nors šis ir buvo su grotomis, antras – prie durų. Kai mane atvežė, tą pačią naktį surengė kryžminę apklausą. Ratu sustoję keturi tardytojai pylė klausimus kaip žirnius, į kuriuos turėjau be susilankymo, greitai atsakinėti ir nesusipinti. Tik uždelsk su atsakymu – niukas pašonėn, į kuprą ar dar kitur. Pats majoras mažai kišosi, nes užteko klausėjų ir be jo. Paskui paliko ramybėje iki kitos dienos, davė pailsėti. Turėjau teisę nuo sofos porą žingsnių iki stalo vidurinės pusės žengti ir galėjau tyliai įsijungti radiją, kuris stovėjo kabineto kamputyje. Ir tik tada, kai nutildavo dienos darbai, turbūt kareivėliui smagiau buvo nuobodžiai leisti laiką, eiti sargybą.

Po poros dienų paaiškino, kad esu tik sulaikytas ir, kol bus pateikta arešto sankcija, gausiu maisto iš čia pat saugume esančios valgyklos. O rūkalų reguliariai kasdien atveždavo pats tardytojas. Maistas iš tiesų buvo nieko, tačiau po tokios traumos visiškai nelindo, o visokios mintys neduodavo atsipalaiduoti, slėgė nuolatinė įtampa.

Neužmigdavau. Ten buvau įpratęs prie tylos, paklusnumo. Išlavėjusi klausia, atsargumas miegui čia buvo peilis. Prakaukši šaligatviu batai, suklūstu, ir miegas dingęs. Kartą vakarop man atnešė dešimtuką, pistoletą su visais šoviniais, liepė rengtis, užsikabinti šautuvą ant peties ir išvedė ilgais koridoriais kažkur. Ėjome ilgai per aukštus tai pakildami, tai nusileisdami. Viename kambaryje privedė prie spintos užslaptintų durų, atidarė jas, o ten, kaip pasakų pilyje, pats karalius sėdi už ilgo ilgo stalo. Prie jo dar pora nemažų viršinių. Aš stoviu ir laukiu. Už jų kažkokie ryšių aparatai, mirkčioja lemputės, veikia teletapai. Pavaldiniai tik šokinėja nuo vieno telefono prie kito, o viršiausias įsistebeilijęs į mane žiūri ir tyli. Kažkaip psichiškai, lyg norėdamas kiaurai žmogų peržvelgti.

38. Bronius Kemeklis MGB kalėjime Vilniuje. Pirštų antspaudai paimti 1953 m. vasario 17 d.

Prasidėjo pokalbis. Kas ir iš kur, kaip žiūriu į tarybų valdžią, į bendradarbiavimą, kiek dar tame krašte yra gyvų „banditų“. Pasirodo, kaip sužinojau grąžintas į kabinetą, tai buvo saugumo ministras. Panoro mat pasižiūrėti į gyvą partizaną, parodyti jam dėmesį, o gal... pavyks prikalbinti būti tokiam, kaip tie, kurie mane čia atvežė. Deja, kad ir kaip norėjo, priversti tapti tokiu nebuvo šansų³⁶, juk buvau paskutinis tos apylinkės kovotojas, kiti – gausaus priešų sunaikinti, kitaip sakant, bolševikai jau rinko trupinius. Ir vis dėlto kaip gaila, kad tam pasitarnavo žmonės iš savųjų, partizanų, tarpo. Jeigu ne Klajūnas, aš savo apylinkė-

³⁶ R. Kauniečio knygoje pažymima: „Čekistų „auklėjimas“ padarė savo: jau po dviejų savaitių „K“ (Kemeklis Bronius) – operatyvinis objektas Varnas, saugomas smogikų, išėjo per kaimus ieškoti Garso ir Žėruolio (Povilo Puodžiūno) pėdsakų. <...> 1952 m. balandžio–birželio mėn. dalyvavo provokacijose prieš Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės ir Jovaro kuopos partizanus, čekistų nurodymu rašė laiškus A. Kimštieeni (vyras Jonas Kimštas-Zalگیرis, Lietuvos kariuomenės leitenantas, Vytauto apygardos kūrėjas ir vadas, Štaurės rytų Lietuvos srities vadas, LLKS Tarybos prezidiumo Rytų Lietuvos sekcijos vadovas. 1952 m. rugpjūčio 15–16 d. naktį suimtas ir po žiaurių kankinimų užverbuotas. Panaudojant jo ryšius ir asmeniškai dalyvaujant sunaikinta 20–30 partizanų). Nuo 1952 m. liepos mėn. aktyviai nebenaudotas, gamino provokacinių leidinių antspaudus, klišes. Oficialiai užverbuotas nebuvo...“

se būčiau taip, kaip sakoma, apsikasęs, kad gal net kelerius metus galėtu gaudyti vėją laukuose. Aišku, tai naudinga skrebukams – būtų turėję dar ilgesnę tarnybą. Juk jei neliko mūsų, partizanų, nebereikalingi ir jie, tuoj pat bus atleisti bulvių skusti, atsilyginus personalinėm pensijom. Bet atleido tuos, kurie išvis buvo kvailiai. Gražino ant plento akmenų skaldyti, juk rimto darbo nei specialybės dauguma neturėjo. Jie buvo reikalingi tik bjauriam, kruvinam darbui, padlaižio pareigoms atlikti, atėjūno užmačioms įgyvendinti.

Pas Raslaną nebeilgai bebuvau, kai buvo gauta prokuroro sankcija areštuoti ir nustatyta mano asmenybė, kuria iš pradžių jis netikėjo, kaip ir tardytojai. Buvau priskirtas tardytojui Prichotkai. Tai buvo ukrainietis, prastai kalbantis rusiškai, daugiausia vograujantis ukrainietišku žargonu – pusė rusiškų, pusė ukrainietišκών žodžių. Tardymas buvo ilgas, tardė trylika mėnesių. Kasnakt abiejose kabineto pusėse aidėjo klyksmai kankinamų, mušamų žmonių, daugiausia moterų. Vyrai ne taip greit pradeda rėkti. Kalėjimo režimas ir naktys be miego buvo baisiausias pragaras, viręs mėnesiais, metais, ištisomis dienomis. Genocidas vyko visu pajėgumu. Kol buvau tardomas, sulaukiau tėvo, mokytojo, „saulės“ [Stalino – V. R.] mirties, tik tardomajame niekas nesikeitė: nemažėjo srautas vis naujų aukų, nemažėjo ir ašarų, nuo kurių buvo šlapios pagalvės.

Pribaigus pagrindį, buvo susidorojama su visais, kurie kam nors buvo padėję, ką sušelpę, priglaudę anksčiau, o apie tai tik dabar sužinota. Reikėtų dar tiek papasakoti, bet gana daug žmonių ir labai vaizdžiai yra pasakoję apie kalėjimus Sąjungoje, kad neverta kartoti žinomų tiesų. Tokį gyvenimą, kaip mano, nugyventi nepavydžiu niekam, gal tik tiems, kurie jau taip seniai nužmogėję, taip seniai rūpinasi tik pačiais savimi, kaip vilkas miške. Jie ir šiandien nesupranta, kodėl liautasi juos gerbti, kodėl šiandieninėje šviesoje nublėso jų žvaigždžių spindėjimas ir liko tik skardos gabaliukai, visi tie medaliai.

Kai paėmė mane, kišenėje rado tokį seną popieriuką apie žvalgybinių žinių rinkimą. Tuojau tai patvirtino kaltinimu pagal 58-9 straipsnį – darbas užsienio žvalgybai. Labai tardytojas stengėsi paruošti bylos

medžiagą pagal tą straipsnį, kad gaučiau „višaką“, didžiavosi „chakolas“. Deja, teismas visa tai atmetė dėl neturėjimo įrodymų.

Kalėjime vaitojimas iš abiejų pusių, klyksmai, ypač kankinamų moterų, vedė iš pusiausvyros, ne kartą siūliau tardytojui pasiklausyti tos dainos – juk jam tai žavi daina, tiesiog simfonija. Vėliau, gal nusibodo mano pasiūlymai, kalinius kankindavo tik vienoje kabineto pusėje. Reikia įsivaizduoti 13 mėnesių kasnakt trunkantį tardymą ir nė vienos nakties miego. Buvo įbrukę dar tokį tipelį, labai panašų į skrebę, jis visaip bandė prie manęs prisigretinti, kad ką nors išgautų. Tai jau aš žinojau.

Vėliau nusišypsojo laimė sulaukti tikro kalinio, ne provokatoriaus. Tai buvo panevėžietis Cibulskas, fotografas, kaltinamas vežęs gydytoją sužeistam partizanui gydyti. O kaip jis buvo žiauriai sudaužytas, sunku nupasakoti. Tik inkstų srityje šiek tiek šviesesnė oda ir per pakinklius, o šiaip jau visas didžiausiais pakraujavusiais rimbais išpaišytas. Pasakojo, kad buvo mušamas vieliniais bizūnais įvairių konfigūracijų, ant jo praktikavosi, kuris veiksmingesnis.

Jie buvo du bendrabyliai, su Cibulsko mašina vežę gydytoją. Todėl buvo stengiamasi kuo greičiau išmušti, kur tas partizanas slepiamas. Gydytojas, kurio pavardės nepamenu, buvo nuteistas dešimčiai metų už Hipokrato priesaikos vykdymą. Į kamerą tą žmogelį beveik vilkte atvilko. Aš jam padėjau ant narų atsigulti, prieš tai nuvilkęs baltinius. Marškiniai jį tiesiog degino. Likusią nakties dalį žmogus pravaitojo, nesumerkė akių. Rytą turėjo keltis ir sėdėti iki tardymo tiesiog ant ištisos žaizdos. Reikalavau atvesti gydytoją, nevedė ir jokios pagalbos nesuteikė. Po poros dienų į kamerą iš tardymo Cibulskas buvo parvestas pakartotinai sumuštas. Žmogus norėjo pasidaryti galą, deja, net tam nebeturėjo jėgų. Be to, matyt, įsakyta budriai saugoti, kas 2–5 minutes kamera buvo stebima.

Cibulsko bendrabylis buvo ne toks kantrus, tai mažiau pylos gavo. Vėliau, kai truputį apgijo sumušimai, atėjo kalėjimo gydytojas, apžiūrėjo – gal tik dėl to, ar nemiręs, gal tardytojo paliepimu – į ligonio skundus numojo ranka, nepripažindamas, kad sumuštas. Tikras vokiškas Mengele su čekistiniu diplomu. Nuo mušimo randai suaugo, o gydytojas net to

nemato... Paskui tik pasakė, kad vis tiek teisme pasakysiąs, pareikalausiąs prokuroro perduoti budelius teismui. Tada gydytojas sušvelnėjo, pradėjo duoti skausmą malšinančių vaistų.

Po kurio laiko į kamerą atvedė dar vieną draugą, jauną vyruką, kaltinamą ryšių su partizanais palaikymu. Jo tardytojas, geras mušeika, vanodavo antausius, tačiau tas vyrukas buvo juokdarys: užspaudžia nosį, pučia orą, o tas su švilpesiu eina pro ausis. Jam patarėme pasiskusti, kad tardytojas pramušė ausį. Gal padės? Jis taip ir padarė, net tardytojui pademonstravo savo skundo esmę. Tardytojas, aišku, sunerimo ir daugiau ne tik kad nemušė, bet dargi pasistengė geruoju susitarti, greitai užbaigė tardymą, sulygė bausmę – 10 metų. Greitai kameroje likau vėl tik su Cibulsku. Ilgas tardymas taip nualino organizmą, kad, nors ir buvau jaunas, pradėjo smarkiai šlubuoti atmintis. Daugelio dainų nebeatminiau žodžių, nors anksčiau juos puikiai mokėjau. Tik vėliau lageryje atmintį atgavau.

Kartą iššaukė tardytojas, kaip paprastai, vos tik nuskambėjo komanda: „Gulti!“ Sėdėjo Prichotka, nosį įbedęs į savo popierius, ilgai tylėjo. Pagaliau atidarė stalčių, iš jo išėmė pistoletą ir pasidėjo prieš save ant stalo, o pats vėl įniko į popierius, dar labiau nulenkęs galvą kažką rašė. Aš iš karto pamačiau, kad tai – mano lenkų gamybos naganas, firmos „Radom“ ginklas. Padėtas buvo taip, kad į mane atsuktame volelio gale matėsi kulku galeliai, vadinasi, su šoviniais. Palikęs taip ginklą gulėti, pats ėmė vaikščioti po kabinetą, nueidamas net iki durų. Dargi panoro pažiūrėti pro duris į koridorių. Taip sakant, sudarė palankiausias sąlygas, kad aš, čiupęs ginklą, bandyčiau arba bėgti, arba nusižudyti. Duotas dvigubas variantas. O pats žadėjo savo pastangomis baigti bylą taip, kad man būtų pritaikyta mirties bausmė.

Žodžiu, nuteikė, kad išsigelbėjimo kaip ir nebėra. Paskui, truputį parašęs mano parodymus, pakvietė, kaip niekad nebūdavo, neva pasirašyti protokole. Rašydamas žvilgtelėjau į ginklą. Galvoje žybtelėjo mintis, tačiau staiga pamačiau, jog daužiklis tiek nupjautas, kad ginklas tinkamas tik muziejui kaip eksponatas. Supratau, kad tai provokacija. Galvojo, kad aš, čiupęs ginklą, užpulsiu tardytoją ir bandysiu pabėgti

arba nusižudysiu. Būtų padaugėję man kaltinimų, tad tardytojas ir sugalvojo taip pažaisti su manimi. Kai supratau kėslus, neiškentęs parodžiau pirštu į pistoletą, tardytojas, susiraukęs kaip nuo rūgštaus obuolio, čiupo ginklą ir netverdamas pykčiu metė į stalčių. Svajoto vargšas su tokia meškere pagauti lydeką. Tada aprašė ginklą: kur, kada ir iš ko jį gavau. Pasakiau, kad pirkau iš Kurklių milicijos viršininko už 200 rublių, o juk iš tikrųjų taip ir buvo. Po nepavykusios provokacijos, matyt, susitaikė su mintimi, kad man nė motais visa tai, dargi gal kokiu pusvalandžiu anksčiau nei paprastai paleido iš tardymo. Taigi aš laimėjau tiek, kad gavau bent užsnūsti, šiaip tai, vos parveda iš tardymo, jau ir šaukia korpusinis, eidamas per koridorių: „Keltis!“ Gyvenimas, kaip vertybė, tuomet neegzistavo, tačiau vidinis pyktis dėl panašių veiksmų vertė dar labiau priešintis, kur tik galima rodyti savo panieką. Buvo aišku, kad manęs laukia kalėjimas.

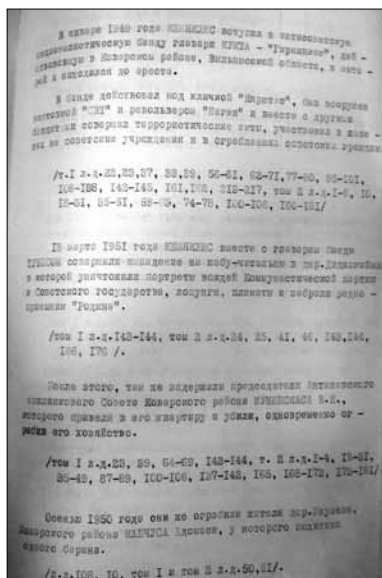
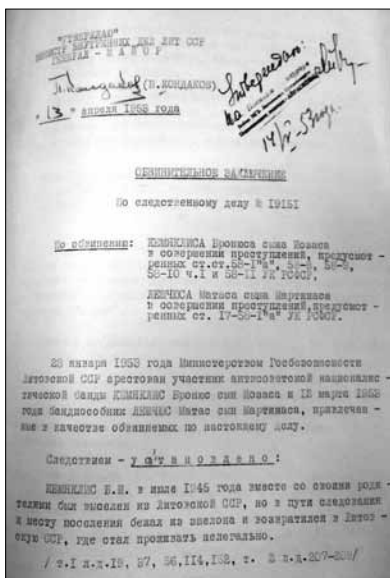
Kartą atsitiktinai teko pakalbėti su jaunu vyruku, kurio vardas buvo Stasys, pro langą kampiniame kiemo kambaryje. Jis sėdėjo ant palangės ir rūkė. Iš pradžių galvojau, kad saugumo darbuotojas, tačiau kai jis ir parūkęs nedingo, o žiūrėjo kažkur į kieme esančią parduotuvę, užkalbinau.

Papasakojo savo istoriją. Paimtas kautynėse, bandęs nusišauti, nepasisekė. Paleido šūvį sau į smilkinį, kulka perėjo virš akių per tuštumą ir išėjo pro kitą smilkinį. Prarado sąmonę, tačiau saugumas parsivežė į Vilnių ir išgydė. Tą dieną jis ir buvo parvežtas į saugumo tardomąjį. O ten, iš kiemo pusės, dar nebuvo net tų dėžių ant langų, taigi mums pasisekė. Pasakojo, kad, atgavęs sąmonę, negalėjo suprasti, kur esąs. Iš pradžių galvojęs, kad jau ne šiame pasaulyje, pasirodė, jog ne seselės, o kažkokios pilkšvos būtybės vaikšto aplinkui. Tik vėliau bandęs priėti prie lango, kad iššoktų į gatvę, bet neužtekę jėgų, pagaliau nusprendęs išverti viską, nepasiduoti beviltiškumui. Juk kas jam, pabuvusiam anapus ribos: jei reikės, ir tada nebus vėlu. Gaila, nepamenu po tiek metų jo slapyvardžio, o sutikti lageryje nepasitaikė.

Kartais ir šaukiama mirtis neateina. Lemties tai ar laimės dalykas, kas supras? Nors jau „savojo tėvo“ nebeturėjau, turbūt, jei ištvėrė tar-

dymą, gavo visus 25, 5 ir 5 metus. Tokios buvo standartinės baudmės visiems partizanams. Po pergalės mirties bausmę kartais pakeisdavo 10 metų, o tuo metu visi gaudavo 25-erius. Užtekdavo duoti partizanui pavalgyti, ir jau 10 metų apsirūpinai. Net nepilnamečiai buvo traktuojami ir baudžiami taip pat. Kengyro lageryje nepilnamečių buvo labai daug.

Teisme, kuris vyko tris dienas, įeinant teisėjui nesistodavau. Tai juos vedė iš proto: kaip šaukdavo, kokie būdavo jų veidai! Man buvo smagu, kad galiu bent paerzinti budelius, juk teisme į sprandą negausiu. Paaiškinau teismui, kad esu nuvarytas nuo kojų kaip senas kuinas, todėl nepaklūstu. Užtat negailėdavo – laikydavo dėžėje kuo ilgiau per pietų pertrauką, o ten jau, kad ir labai norėdamas, neatsisėsi. Vietos tiek, kiek karste. Teisme gynėjo atsisakiau, tačiau vis tiek kaip būtiną skyrė savo nuožiūra, kad paskui lageryje išpeštų apie 30 rublių. O gynėjas net poros žodžių nepasakė, kad mane apgintų. Vergas skalpuojamas, vergas kas-truojamas, jei tik ponas nori.

В феврале 1961 года КИМНИС совместно с коллегами ЮЗКА ПИЛКА, Урбанас провешай, заставили предоставить показания свидетеля Броняуса Варгоного района ПИЛКА Влада пять км от колонии Линко 100 км от дального края и 1000 км от края леса.

/от I с.к.к.70, 100, 104, том I с.к.к.5-4, 13-17/.

Кроме этого КИМНИС ЮЗКА заведомо истерически в Общ. ст.к.к. ст.к.к. и хранил у себя вывозившие леса и вывозили антисоветские эмблемы, которые у него при аресте.

/от I с.к.к.128, 127, 101,128, том I с.к.к.104-128 ф./

ЛИМКО И.И. осенью 1960 года установил преступную связь с участниками антисоветской националистической организации, действовавшей в Ковровском районе ТУМОН по кличке "Белогос" и КИМНИСОМ по кличке "Кригос" вместе с которыми в лесен округе построил бункер, в котором укрывал этих бандитов до осени 1962 года в связи с их преступными планами.

/от I с.к.к.80, 81, 86-88, 103, 104, 128-129, 130-132, 133, 134-137, том I с.к.к.70-78, 107-111, 124-127/.

КИМНИС В.И. в пред'явленном обвинении выложил себе принял показания.

/от I с.к.к.113 - 110, 172 - 174 /.

Кроме того показания свидетелей ЮЗКА ПИЛКА сына Юлианоса /от I с.к.к.7,8/, ЛИМКО Иван домар Швайтиской /от I с.к.к.8,10/, ЮЗКА ПИЛКА сына Юлианоса /с.к.к.1-10-11/, ТУМОН Иван с.к.к.100 /с.к.к.1-2,12-13/.

Показания свидетелей: КИМНИС Сам Александр /с.к.к.1-1-1-1/, НАУМЕНКЕНА АЛЕКСИЯ Яковлев /с.к.к.2,3,4,5-6-11/

ИСТОРИЧЕСКА ЮЗКА сына Юлианос /с.к.к.7,8-12-13/, НАУМЕНКЕНА АЛЕКСИЯ сына Юлианос /с.к.к.8-10-11/, ТУМОН Иван Юлианос /с.к.к.10-11-12/.

Отец старшей обвиняемого КИМНИСА - со свидетелем НАУМЕНКЕНА /с.к.к.2,3,4-10-10-11/, а также неизвестная жена - свидетелями приобщены в делу.

ЛИМКО И.И. в пред'явленном обвинении выложил себе показания.

/с.к.к.110-111/.

Профессором показаний КИМНИСА Броняус сына Юлианос в своей статье о нем.

/с.к.к.97, 98, 107-111/.

Показания свидетеля. ЛИМКО Иван Юлианос /с.к.к.2,3,4,7-8, 124-126/ в своей статье о ней в действительных доказательствах приобщены в делу.

В отношении выложенного КОММИТЕТА

КИМНИС Броняус сына Юлианос, 1947 году жен - жена, Урбанас ЛЮДИНА, Антиповиче, района, Вильняускай области, Литовети ССР, Литован, гр-н ССР, за преступно-криминал, по поругания, образований в классе изданных книжки, холост, несудим, -

В ЛЮ ТУМ - с января 1946 года до марта (на участие антисоветской националистической банды в районе "Тирмимас", действовавшей в Ковровском районе, Вильняускай области, имел кличку "Кригос" и был членом комитета в резерватор "Ногин").

В марте 1961 году участвовал в совершении теракта на Председателем Автономного колхозного совета КИМНИСА.

В указанном документе выделены конституционные права и свободы граждан. Грешак законных граждан. Имена отца - вывозили леса и другие антисоветские эмблемы, которые хранил у себя, до ареста.

В ЛЮ В КОММИТЕТЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ПРЕДОСТАВЛЕННЫХ СВИДЕТЕЛЬСТВ /с.к.к.1, 2-1, 81-82, 83-10 ч.1 в 82-11 ИК КОМСС/.

У ЛИМКО Иане сына Юлианоса, 1905 года рождения, уроженец Леп.Войкин, имеет одного сына, Вильняускай области, Литовской ССР, литован, гр-н ССР, за преступления - обманом, образований, изобретениями, клевет, несудим, до ареста проживал в Леп.Войкин, работал в колхозе "Июки", -

В ЛЮ ТУМ - осенью 1960 года установил преступную связь с участниками антисоветской националистической банды "Белогос" и КИМНИСОМ, которых укрывал в социальном объединении бункере в своем хозяйстве в связи с их преступными планами.

В ЛЮ В КОММИТЕТЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ПРЕДОСТАВЛЕННЫХ СВИДЕТЕЛЬСТВ /с.к.к.1-1-1-1 ИК КОМСС/.

Руководствуясь ст. 248 УК РСФСР следственное дело в 1961 по обвинению: КИМНИСА Броняус сына Юлианос и ЛИМКО Иане сына Юлианоса, направил военному прокурору войск ВВС Литовского Пограничного для передачи на рассмотрение.

Обвинительное заключение составлено "6" апреля 1962 года в гор.Вильняус.

СТ СВИДЕТЕЛЯ ЮЗКА ПИЛКА
ЛЕТ ССР ОТ *[Подпись]* /с.к.к.7,8/

"КОММИТЕТ"
ИЧ ОТСТАВИЛИ *[Подпись]*
ЛЕТ ССР ОТ *[Подпись]* /с.к.к.8,10/

ЗАМ ИЧ СВИДЕТЕЛЯ ЮЗКА ПИЛКА
ЛЕТ ССР ОТ *[Подпись]* /с.к.к.1-10-11/

Arūbūdas

Pasūmijama 334 15

Šis pasūmijama vadovas Arūbūdas gavo visi pastatai ir grupiniai namai - visos namai šio pasūmijama vado.

(ankla)

Arūbūdas Pasūmijama vado

Arūbūdas Pasūmijama vado (ankla)

Broniaus Kemeklio baudžiamosios bylos kaltinamasis aktas ir turto konfiskavimo pažyma

Po teismo buvo toks nutikimas. Tardytojas net pažaliavo iš pykčio ir išėjo kaip musę kandęs. Jau esant Lukiškių kalėjime prisistatė tardytas, įkalbinėjo parašyti, kad vienas žmogus man davė pistoletą. Patiesė popierių ant stalo korpusinio kambarėlyje ir pakišo plunksnakotį. Pasakiau, kad esu kalinys, tad mano parašas negalioja net švenčiausiuose popieriuose. Kaip baisiai reagavo tardytojas! Pasidarė mėlynai raudonas iš pykčio, nesusilaikė, sugriežė dantimis, išlėkė kaip iš pirties nuplikytas, dar pažadėjęs, kad to taip nepaliksiąs. Net korpusinis pasižiūrėjęs nusišypsojo ir liepė vesti mane į kamerą. O, kaip jie nori, kad vienas skęsdamas su savimi dar bent vieną nusitemptų. Kiekviename žingsnyje klaista. Ir dėl ko? Paskui būtų kišęs žmogui tą popierėlį su parašu, lupęs kiek tik galima ir siuvęs į bylą kaip kaltinamąją medžiagą tuos storus klastočių tomus.

Pirmosios dienos Lukiškėse buvo tikras rojus. Niekas nešaukė „na bukvu K“ [pradedant raide K – *V. R.*]. Naktis visa tavo, nebereikia dailintis su tardytoju, į darbą taip pat nereikia eiti, lepinkis, kaip išmanai. Kad pilvas maršą groja – menkniekis. Argi kas dėl pilvo gyvena kalėjime? Ten geriau būtų be jo. Tačiau Lukiškėse neužsibuvome. Suformavo skrydžiui į tolimus kraštus, iki Čeliabinsko, ne visai mažą būrelį politinių kalinių, pridėjo dar kriminalinių, vadinamųjų buitinių, kišenių tuštintojų, valdiško turto grobstytojų. Konvejeris dirbo be sutrikimų. Pildė zonas naujomis jėgomis, nes senosios baigė išsekti, o ir turimi virto invalidais. Pragaras veikė visu pajėgumu, dervos netrūko, o anglių patys parūpino.

Su mumis, septyniais lietuviais, važiavo keletas latvių, taip pat politinių. Vieną iš jų kriminalinis buvo apiplėšęs – atėmė geležinkeliečio šinelį [milinę – *V. R.*]. Sugalvojau padėti žmogui tą rūbą atgauti. Kai vedė į tualetą, nėjau, neva nėra reikalo. Visiems išėjus, paėmiau tą drabužį, suvyniojau ir ant jo atsisėdau. Kriminalinis, neradęs grobio, pradėjo akimis ieškoti, kas bus paėmęs. Pamatęs, kad rūbas pas mane, priėjo ir sako, kad jam jį latvis atidavęs. O aš, sakau, matęs, kaip jis iš latvio atėmęs, ir liepiu kuo greičiau nešdintis iš akių. Ramiai pakilau, nunešiau latviui rūbą ir atidaviau, o kriminaliniam parodžiau kumštį – tenedrįsta

politinių užkabinėti.

Kai Čeliabinske vedė į pirtį, kriminalinius atskyrė. Beje, susitikti su tuo kriminaliniu, pavogusiu latvio viršutinį rūbą, neteko, nors jis man ir grasino. Gerokai vėliau Sibiro platybėse, kai jau dirbau sandėlyje, buvau sutikęs kriminalinių, bet jų nebijoju. Išmokau su jais pagal jų įstatymus gyventi, o jie gerbia tuos, kurie juos muša.

LAGERIS

1952-aisiais [greičiausiai 1953 m., kai įsiteisėjo teismo sprendimas – V. R.] atsidūriau galutinėj savo bausmės vietoj. Po karantino buvau paskirtas į kazacho brigadą, dirbusią akmens laužykloje. Ten buvo imamas akmuo vietos statyboms. Po viršutiniu žemės sluoksniu slėpėsi ištisinis skalūno sluoksnis, jis laužtuvais ir buvo lupamas. Darbas ne itin sunkus, bet reikalaujantis tam tikrų įgūdžių, kurių aš neturėjau. Namus statydavo daugiausia iš tokių stambių betono ir šlako blokų, lyg didelių plytų. Pertvaros, kuriomis patalpa dalijama į kambarius, buvo daromos iš trijų sluoksnių lentinių trimetrinių skydų, vadinamų blokais. Akmuo buvo naudojamas mūro darbams vietoj plytų, kadangi nebuvo kitų medžiagų.

Padirbęs porą dienų akmens laužykloje ir neįvykdęs normos, susiginčijau su tuo kazachu brigadininku, kuris jautėsi čia kaip didžiausias viršininkas. Žodis po žodžio, ir įsiutęs pakėliau laužtuvą jam pagašdinti, dar pridūriau, kad jis – ne ponas. Paveikė, tuoj sušvelnėjo ir nuėjo daugiau nė žodžio nepasakęs. Kaliniai nustebo, kad negavau už tai į sprandą, matyt, anksčiau buvo neįmanoma pasipriešinti. Kadangi buvau jaunas, dar neišvargintas darbų, o gal pasirodžiau tikrai grėsmingas, nesiryžo manęs paliesti. Už tai pasistengė tuoj pat iš brigados pašalinti. Buvau perkeltas į kitą darbovietę, 10-ą kvartalą, kur vyrai gamino tuos pertvarų blokus. Bet buvau paskirtas prie antiseptinės vonios – baseino, kur chemikalais nuodijami medienos kirminai graužikai. Pamerktus baseine blokus užkeldavau kėlikliu ant vagonetės ir išstumdavau į lauką. Nuodai, tačiau darbas neblogas. Ten ir dirbau iki vadinamojo mūsų sukilimo. Aš dargi buvau patenkintas darbu ir kad nusikračiau karjero.

Į darbą ir iš jo lydimi siauraakių ir vilkšunių. Kaliniai gretose po penkis, susikibę už parankių, nes, vos pasileisi, pasisėkė, jei likai tik apšauktas, o tai gali ir iššaut automato papliūpą. Dar gerai, jei virš galvos, juk galėtų ir tiesiai. Konvojus juokų nepripažįsta. Iš abiejų pusių arčiausiai eina automatininkai, o už jų, toliau, kulkosvaidininkai – du ar trys – tarškindami tom savo „petelnėm“ – diskais. Skaičiuoti prie darbovietės

ir prie lagerio vartų kalinius buvo lyg rytinė ir vakarinė malda, lyg kažkokios mums nežinomos religinės apeigos.

Kartą darbovietėje sargybinis nušovė kalinį, išėjusį už barako prie čiaupo vandens atsigerti. Kol išgirdęs šūvį prisiruošė ateiti vyresnysis, vienas iš sargybinių nuvilko kalinį prie pat vielų, draudžiamosios zonos, sudarydamas vaizdą, kad tas norėjęs pabėgti. Dargi įmetė kepurę į draudžiamąją zoną, o kalinį paguldė taip, lyg jis būtų atvirtęs nuo tos tvoros. Prisistatęs konvojaus viršininkas į mūsų šauksmus ir gana aiškų vilkimo pėdsaką visai nereagavo. Liepė išnešti užmuštąjį iš zonos, o mums – kuo greičiau prie darbo. Tam kaliniui iki paleidimo buvo likusios apie dvi savaitės sėdėti. Taigi ar galėjo toks žmogus bėgti? Tačiau tada labai praktikuodavo kareivių išankstinius sąmokslus nušaukiant kokį kalinį, kad gautų mėnesį atostogų. Buvo planuojamos dar ir tokios versijos, kad kaliniai išėję nepasakotų: baigiančius atlikti bausmę likviduodavo. Pasakojo, jog tam tikri pareigūnai parodydavo kalinį, kad pažintų asmeniškai iš veido, vedant į darbo vietą arba iš darbo ištraukdavo jėga iš rikiuotės ir nušaudavo, neva bėgęs. O ką galėjo padaryti visuomenė tokiam organizuotam budelių ir visuomenės atplaišų siautėjimui? Tuo labiau kad visa tai buvo leista iš viršaus.

Prieš man čia patenkant buvo toks atvejis. Konvojus visai be jokio ginčo ar dėl neklausymo paleido seriją į vedamą iš darbo koloną tiesiu taikymu – septyni kaliniai buvo užmušti vietoje, o keliolika sužeisti. Tokie ir panašūs motyvai visai pagrįstai sukėlė priešingą reakciją: veikti, gelbėtis, priešintis. Viltis sulaukti ko nors geresnio jau šaukė žmonės žūtbūtinai apsispręsti – geriau jau mirti šiandien, negu toliau kankintis, be prošvaistės ko nors tikėtis. Gal ta klastinga auka sužvėrėjusio savavaliavimo ir perpildė taryk kalinių kantrybę. Buvo sutarta nuo rytdienos neišeiti į darbą, pareikalauti komisijos iš Maskvos nubausti žudikus, panaikinti paniekos žmogiškumui numerius, nerakinti barakų nakčiai, nuimti grotas nuo langų. Ėjo kaliniai su devizu: „Laisvė arba mirtis, trečio – nėra.“ Slaptomis, per savus ryšius, buvo sutarta rytoj į darbą nebeišeiti ir pasakyti sąlygas administracijai. Nors kaliniai nakčiai buvo rakinaimi, tačiau, kol vakarieniauta, visiems barakams ir zonoms šis nutarimas buvo perduotas lyg bevieliu telegrafu. Nepraėjo nė valanda, ir prasidėjo

tai, kas vėliau užsitęsė 44 dienas.

Tai buvo kultūringų žmonių streikas dėl nežmoniškų gyvenimo sąlygų, kalinių teroro, žeminimo. O kaip sujudo ponai viršininkai! Juk tai buvo pradžia – tūkstančių, masės prasiveržęs balsas. Visai neseniai pas mus buvo atvežę 400 kriminalinių kalinių, jie taip pat mielai sutiko dalyvauti žygyje, kadangi išgirdo, jog bus visų trijų lagpunktų susijungimas. Juk trečiame buvo moterų lageris. Mūsiškiai griežtai įspėjo, kad, jei pavyks susijungti, būtų šventa tvarka ir jokios saviveiklos, nes pagal jų įstatymus tai jau kvėpėjo betvarke. Juk moterys – tas masalas, kuris ir buvo jiems stimulas paūžti. Jei kas prasižengtų, tuoj pat lauktų atpildas ir už viską būtų atseikėta. Su šiomis sąlygomis sutikus, buvo leista ir jiems (kriminaliniams) dalyvauti žygyje.

Į pavakarę prasidėjo stiprus šaudymas palei pirmąjį lagpunktą. Jame buvo „būras“ – kalėjimas kalėjime. Neseniai ten buvo atvežti nubausti Vorkutos sukilėliai, tarp jų ir Kuznecovas. Jis, išvaduotas iš „būro“, ir ėmė vadovauti Kengyro sukilimui. Čia pat staigiai vyko pasitarimai veiklai organizuoti. Susibūrė pagrindinis branduolys: Kuznecovas – tarybinės kariuomenės kapitonas, Masiulionis Kostas – studentas, energingas sargybinių pradiniu momentu, Kundrotas Juozas – teisininkas, rodos, iš Kauno – ir kiti: ukrainiečiai, rusai, kazachai. Masė, daugiau kaip 10 tūkstančių, kaip bičių sujudintas avilys staiga plūstelėjo link ūkio kiemo vartų. Vartai buvo išlaužti. Per ūkio kiemą pasileido prie moterų zoną skiriančios, jau ugnies saugomos, sienos.

Vagys ir kriminaliniai sprendė, kuriam eiti pirmam, kuriam antram, burtais. Ištraukei raudoną kortą – eini pirmas, ištraukei juodą – antras. Kol sumišę kareiviai pradėjo šaudyti, iš pradžių į orą, dalis kalinių jau buvo anoje pusėje. Paskui jau atsirado ir aukų. Daugiau gal tarp buitinių, nes jie tiesiog nesiskaitė su jokių atsargumu. Pamenu, vienas, jau sėdėdamas ant tvoros, prašė, kad jam draugas paduotų machorkos suktinę, norįs užtraukti dūmą prieš nusileisdamas moterų zonoje. Deja, buvo pavaišintas į ranką kulkele, teko grįžti atgal jos perrišti. Ir dar išdidžiai rodė kraujuojančią ranką, esą juokai, tuoj aprišias ir eisias į pasimatymą.

Kengyro sukilimas (1954 m. gegužės 16 – birželio 26 d.)³⁷

Kengyro (nuo 1959 m. – Džezkazgano, esančio Kazachijos SSR, miesto dalis) lageris buvo įsteigtas 1939 m. Iš pradžių jame buvo kalinami japonų karo belaisviai, vėliau – įvairių tautybių kaliniai ir karo belaisviai. Lietuviai Kengyro lageryje kalinti nuo 1945 m. Daugiausia lietuvių šiame lageryje buvo 1948–1952 m. Kaliniai dirbo vario rūdos kasyklose, akmens karjere, statė Džezkazgano miestą ir metalurgijos kombinatą. Kengyro lageryje gyvenimo ir darbo sąlygos buvo labai prastos, lagerio teritorijoje veikė 2 kalėjimai.

1954 m. gegužės 16 d. 3-iajame Steplago skyriuje, Kengyre, prasidėjęs sukilimas truko 40 dienų. Per sukilimą lageryje buvo apie 7 000 kalinių, daugiausiai politinių – 2 407 moterys ir apie 3 190 vyrų (iš jų 69 proc. vakarų ukrainiečiai ir pabaltijiečiai) – ir 1 400 kriminalinių. Sukilimo išvakarėse lagerio administracija tikėjosi su kriminalinių kalinių pagalba priversti paklusti maištaujančius politinius kalinius. Tačiau įvyko tai, ko lagerio valdžia tikrai negalėjo numatyti: politiniams kaliniams ir kriminaliniams nusikaltėliams pavyko susitarti. Kriminaliniai kaliniai atsisakė dirbti. Politiniai kaliniai atidavė jiems savo talonėlius, kad šie galėtų apsipirkti lagerio kioskuose.

Atvežti kriminaliniai kaliniai gegužės 16 d. vakarą bandė patekti į moterų zoną. Lagerio prižiūrėtojai pradėjo šaudyti į kalinius, buvo nušauta ir sužeista kelios dešimtys kalinių. Moterys kalinius, kuriems pavyko patekti į jų zoną, paslėpė ir neišdavė sargybai. Kareiviai ir prižiūrėtojai prieš moteris smurtavo, norėjo, kad atrodytų, jog prieš jas fizinę jėgą naudojo kaliniai. Tai buvo pretekstas pradėti šaudyti į beginklius žmones. Kriminalinius kalinius palaikė politiniai kaliniai. Jie pradėjo lagerio teritorijoje statyti barikadas, sugriovė lagerio viduje esančias užtvaras. Sargyba šaudė į beginklius kalinius, žuvo keletas kalinių. Iš vidinės lagerio teritorijos prižiūrėtojai pasitraukė. Sukilėliai sugriovė lagerio kalėjimą ir išlaisvino

³⁷ Staveckaitė-Notari R., Butkutė D. *Kengyro sukilimas. 1954 m. gegužės 16–birželio 26 d.* Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Interneto prieiga: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2014/05/201405_sukilimas.pdf.

sukilimo vadus: buvusį sovietinės kariuomenės pulkininką I. Kuznecovą ir vyr. leitenantą Glebą Slučenkovą. Prasidėjęs Kengyro sukilimas apėmė 3 lagerius: 1-ąjį moterų, 2-ąjį ir 3-įjį vyrų.

Per sukilimą derėtis su kaliniais buvo atvykęs GULAG viršininkas gen. ltn. I. Dolgichas. Svarbiausi kalinių reikalavimai buvo šie: nustatyti ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn į kalinius šaudžiusius konvojaus kareivius ir prižiūrėtojus, pagerinti gyvenimo ir darbo sąlygas, galutinai panaikinti griežtojo režimo apribojimus, iš naujo svarstyti baudžiamąsias bylas ir sušvelninti neteisėtus nuosprendžius, panaikinti kalinių numeraciją ir t. t. Deryboms su sovietiniais valdininkais buvo sudarytas sukilimo komitetas, jam vadovavo I. Kuznecovas. Į komitetą įėjo visų lageryje kalėjusių tautybių kalinių atstovai. Lietuviai, kurių tuomet buvo 700, į komitetą paskyrė teisininką J. Kundrotą. Sukilę kaliniai gyveno laisvoje „Kengyro respublikoje“, suformavo savarankiškus lagerio savivaldos organus. Sukilimo komisija sugebėjo lagerio viduje palaikyti tvarką ir drausmę. Per 40 sukilimo dienų lagerio teritorijoje nebuvo padaryta nė vieno nusikaltimo.

Dėl kalinių sukilimo nutrūko gamyklų ir elektrinės statybos, todėl Sovietų Sąjungos vidaus reikalų ministras S. Kruglovas 1954 m. birželio 24 d. sukilimo malšinti pasiuntė kariuomenę. Iš Kuibyševo atvyko MVD vidaus kariuomenė: 1 600 kareivių ir karininkų, 98 tarnybiniai šunys ir jų prižiūrėtojai, 3 gaisrinės mašinos ir 5 tankai T-34.

Žuvusiųjų ir sužeistųjų skaičius ir jų kapavietė yra išlaptinta. Oficialiais sovietų represinių struktūrų duomenimis, buvo sužeisti 106, žuvo arba mirė nuo žaizdų 46 kaliniai. Pagal Kengyro planavimo ir gamybos skyriaus dokumentus žuvusiųjų buvo per 700. Tikslus žuvusių lietuvių kalinių skaičius iki šiol nežinomas. Remiantis turima informacija, per sukilimą žuvo 6 ar 7 lietuviai. Sukilimo dalyvių atsiminimuose minimi kelių žuvusių lietuvių vardai, pavardės: Mykolas (pavardė nenurodoma), Sutkus (ar Zubrus), Kazimieras Šiužždinis, Vytautas Markevičius, Kazys Rindeikis. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Vardynų skyriuje yra duomenų apie 4 žuvusius asmenis – K. Šiužždinį, V. Markevičių, K. Rindeikį ir Povilą Seikalį.

39. Lietuviai – Kengyro sukilimo dalyviai. Sėdi pirmas (dešinėje?) Morkevičius, šalia jo – Elena Aldona Keturakytė-Morkevičienė. 1956 m.

Numalšinus sukilimą, 36 aktyviausi jo vadovai ir dalyviai (tarp jų ir J. Kundrotas) buvo kalinami Kengyro miesto kalėjime, jiems buvo padidintos bausmės, apie 400 aktyvesnių kalinių perkelti į sustiprinto režimo kalėjimus, 1 000 – į kitus gulago lagerius, likusieji grąžinti į Kengyro lagerį.

Kengyro lagerio sukilimas, kaip ir kitų lagerių sukilimai, buvo žiauriai nuslopintas. Tačiau šie sukilimai privertė Sovietų Sąjungos represines struktūras keisti darbo metodus. 1954 m. liepos 10 d. buvo pranešta apie Ypatingųjų lagerių sistemos panaikinimą, politiniams kaliniams griežtojo režimo sąlygos pakeistos bendrojo kalinimo režimo sąlygomis, masiškai iš naujo buvo svarstomos politinių kalinių bylos. Daugelis kalinių buvo paleisti iš lagerių, kitiems – sutrumpintas bausmės laikas. 1956 m. Kengyro lageris buvo panaikintas.

Per tą pirmąjį veržimąsi buvo sužeistas Sabonaitis Pranas, žuvo Žvigždenis Kazys, peršovė koją Kunigoniui (dėl per vėlai suteiktos pagalbos

ji ėmė gangrenuoti ir ją nupjovė). Žuvo apie šimtas vyrų. Tie, kurie spėjo ten patekti, buvo moterų atkakliai ginami, tačiau turėjo laikinai slėptis nuo tiesioginio susidorojimo moterų barakuose.

Antrajame lagpunkte, kuriame gyvenau, prižiūrėtojai nebesirodė, nebereikėjo jo rakinti. Paskui po apgaulingų pažadų palikti sienoje vartus, leist sekmadeniais susitikti tarpusavyje ir dar kitų buvo susitarta, kad išėsi-

me į darbą. Tačiau jokių nuolaidų dėl komisijos iš Maskvos: ji turės būti, turi būti peržiūrėtos nepilnamečių bylos, nuimti gėdingi numeriai, gražintos pavardės – juk mes žmonės, o ne mašinos, nors numeriai ant nugarų tokio pat dydžio kaip automobilių. Pavyzdžiui, kad ir manasis SZZ-937, ar ne panašus? Susitarimas jau kitą dieną buvo sulaužytas. Išėję į darbą, dirbome vangiai, sukome galvas, kaip visa tai klostysis.

Vakare grįžtantys iš darbo buvome labai griežtai iškratyti, net nuauinant batus, kad į zoną neparsineštume kokių nors peilių ar panašiai, ko nors antitarybinio. Tuoj pat pasigirdo, jog esame apgauti, esame kvailiai, patikėję čekisto žodžiais. Dabar bokštelyje stovėjo jau pora konvojų ir Degtiariovio kulkosvaidis ant specialaus paaukštinimo. Vėl kilo šurmulyš tiek per vakarienę salėje, tiek barakuose, tariantis dėl veiksmų. Taip palikti jau nebuvom pajėgūs, minia virė keršyti už žudynes, už apgavystę, už sužeistus draugus, kuriems nesuskubo suteikti pagalbos. Moterų donorių surinktą kraują, kurį jos uoliai davė, kad išgelbėtų sužeistuosius, išgabeno į laisvųjų ligoninę už zonos. Apgaulė visais atvejais šaukėsi kerš-

40. Kryžius 1954 m. Kengyro sukilėliams atminti. Kazachstanas, Karagandos sr., Džezkazganas. Buvęs Kengyro lageris. Pastatytas 1990 m. dr. Ferdinando Vaitiekūno ir architekto Algio Vyšniūno rūpesčiu. Rekonstruotas 2004 m. Vito Miliausko ir Antano Seikalo iniciatyva. Autoriai – architektai Algis Vyšniūnas ir Mykolas Kurtinaitis. Bendras monumento ir atminimo lentos jame vaizdas

to. Toliau taip gyventi žmonės nebeturėjo jėgų. Atomazga turėjo įvykti, ir tuoj pat. Čia jau nebereikėjo pakurstymo, jau smilko revoliucinis gaisro fakelas neapykantos užtaisui uždegti.

Dalį vyrų, buvusių moterų zonoje, kai grįžome, radome jau pasodintus į izoliatorių. To jau buvo per daug. Vėl buvo skubiai rengiamasi naujam zonų šturmui. Ir dar su didesniu susierzinimu negu pirma. Prasidėjo jau savotiškas ginklavimasis. Buvo plėšiamos geležinės langų grotos ir virtuvėje, įkaitinus krosnyje, pasmailinamos. Ir štai – juoduko ietis medžioklei. Taip staiga visiems laikams dingo langų grotos. Liko tik tie virbai, kurių nepajėgėme išplėsti. Taip sujudo mūsų bitelės, pasiryžusios lengvai nepasiduoti. Vėl susijungė vyrų lagpunktai, nepaisydami pragariskos ugnies, ir patraukė į ūkio kiemą. Čia juos tik sekundę pajėgė išlaikyti geležiniai vartai, griuvo su visais mūrais. Palei moterų zoną stovėjo remonto dirbtuvių barakas, jis leido nepasiekiamiems kulku priartėti prie ugnies linijos, kurią dabar saugojo sustiprinta įgula.

Buvo pradėta mesti visokį šlamštą į apšaudomą juostą. Pagaliau atsirado strategas, žinantis, kaip gintis nuo mirties bitučių. Atvilko iš mūsų lagpunkto storos geležies vartus, padėjo savo nuožiūra, kad kulkos darytų rikošetą. Prapliupo kulkosvaidis, nepramuša plieno, o staugdamas eina kažkur aukštyne. Atnešė ir antrąsias, taip pat pritaikė, ir iki mūro sienos trūko gal pusantrą metro. Surado darbo zonoje geležinkelio bėgi. Kuo ne taranas? Kaip viduramžių riteriai pradėjo įsupdami pasilenkę, kad neužkabintų kulkos, taranuoti, ir greitai siena buvo pramušta.

Moterys iš kitos pusės taip pat ruošė priedangą, mesdamos visokias lentas, čiuzinius, kad pablogintų matomumą sargybiniams, šaudantiems iš bokštelių. Pradėjo vyrai staigiais šuoliais perbėginėti, kai kitoje pusėje atsirado patikima priedanga. O kai pamatė, jog veltui eikvojami šoviniai, pamažu ir konvojus nutraukė ugnį. Taip visi trys lageriai, 12–13 tūkstančių zekų, liko viena nepriklausoma kalinių valstybė. Buvo laikomasi drausmės ir griežtos tvarkos. Susikūrė savi sargybių būriai, kad bailiai nebėgtų pro kareivių padarytas pralaužas. Labai jau kvietė tokius, kad žinotų, kas dedasi zonoje. „Siksotai“ – baisiai geri informatoriai, sugauti bandantys perbėgti buvo sodinami į „būrą“ ir ten saugomi. Pro

pralaužas lauko aptvaro sienose dažnai 20–30 kareivių darydavo psichologines atakas, bet kaliniai, kurių ten susirinkdavo gausiai, atremdavo jas plikomis krūtinėmis. Vėliau pradėta griauti vidaus sienas, kuriomis buvo beveik kiekvienas barakas aptvertas, ir statyti apie lagerį kitą, nors ir neaukštą, bet ribojančią nuo kareivinių ir tų, kurie bandytų sprukti, kalinių. Taip mūsų buvo atsivertę nuo pasaulio ir viena siena iš „samanų“. „Samanės“ – tai plytos, gal kiek didesnės už paprastas plytas, bet neišdegtos. Sausra leido joms išlikti gana patvarioms.

Prasidėjo derybų laikotarpis. Iš pradžių valgyklų salėse, vėliau ir su lagerių viršininkais, tiesiog tarp jų ir mūsų, neutralioje zonoje. Kartą valgykloje paaiškėjo įdomus dalykas. Besikalbant viršininkai, niekam nematant, perdavė vienam ukrainiečiui laiškėlį, kuriame buvo žadama net laisvė, jei suorganizuos riaušes tarp lietuvių ir ukrainiečių. Nepataikė. Ukrainietis tuoj pat užlipo ant scenos ir viską išklejo visai zonai, ko iš jo norima. Tada ir nebeleidome toliau kaip iki vartų vietinių parlamentarų.

Sukėlus riaušes, pagal įstatymą būtų pretekstas įvesti kariuomenę. Visur vien apgaule galvojo mus sutriuškinti. Valdžiai niekas nesisekė. Buvo pagamintas didžiulis aitvaras, leidžiamas toli ir aukštai, mat vėjai stepėje stiprūs. Prie jo siūlo pritvirtino savo pagamintą tokį gudrų prietaisėlį. Jis nešdavo paketėlį atsišaukimų, o kai pasiekdavo viršų, atsitrenkęs paleisdavo juos ant Džezkazgano miesto. O kaip jiems tai buvo baisu! Paspildavo kareivėliai ir pėsti, ir su motociklais jų rinkti. Kartą vienas motociklininkas užsimušė leisdamasis nuo sopkos. Bandė pašauti, bet pataikyk, kad geras, į virvutę. O pačiame aitvare skylutė nieko nereiškia. Tada buvo pagamintas popierinis diržablis su užrašais ant abiejų šonų, tačiau tai naudos nedavė – pašovė netoli miesto.

Gyvenimas zonoje ėjo nustatytais pagrindais. Specialiai nakčiai tam tikras skaičius vyrų eidavo į moterų zoną nakvoti, o moterų tiek pat turėdavo nakvoti vyrų barakuose. Žodžiu, kad staigiai nebūtų galima atskirti kurios nors dalies. Jei labai vargindavo išpuoliais automatininkai, trukdydavo miegoti, ant valgyklos iškeldavo juodą vėliavą. Iš pradžių nežinojome, kodėl jos taip bijoma. Pasirodo, pro Džezkazganą traukiniais pravažiuodavo užsieniečiai, taigi, kad nematytu, kokie Sąjungoje

dedasi dalykai. Ji mums nemažai padėjo. Bent turėjome laiko jėgoms sustiprinti.

Nuolat vyko pasitarimai, darbuosite vyrai, galvodami bent kiek išsikvototi savo naudai, tačiau stalininiai vadovai nesidavė perkalbami, pūtė savo dūdą. Ir toliau išsisukinėjo, pažadų nepildė. Mūsų šauksmą išgirsti galbūt padėjo čekistų susidorojimas su laisvais vietiniais gyventojais.

O buvo taip. Kartą pralaužoje pasirodė daugiau nei anksčiau kareivių, vėl buvo surengta psichologinė ataka. Ir ilgiau užsibuvo, arčiau mūsų tvoros susilaikė, todėl ir mes subėgome, kad juos išvartytume. Kilo gana didelis triukšmas, šauksmai, panašu į žudynių pradžią. Vietiniai kazachai ir čia atitremti čekėnai panorė mums padėti. Kiek ten jų susidarė, nežinia, bet pradėjo šaukti ir kitos pusės palei bokštelių teirautis, kas daroma su kaliniais. Tuomet konvojai paleido į juos ugnį. Keletą gyventojų nušovė ir, išvežę į sopkas, užkasė. Paslėpė, kad nebūtų pėdsakų. Tuomet jau laisvieji pradėjo rašyti į Maskvą, kad nori atsiimti lavonus ir juos palaidoti. Taip ir Maskvoje sužinojo apie netvarką Kengyre. Įvykiai klostėsi toliau.

Viršinininkai ilgiau laukti nebegalėjo. Pasinaudoję triukšmo priedanga, kai buldozeriai kasė griovius, nakčia prie tvoros be šviesų privažiavo tankai T-34. Kiekvienam lagpunktui jų teko po porą. Lygiai po 44 parų mus panorė sutramdyti, kad atvykusieji iš Maskvos rastų šventą tvarką. Tam buvo atvežti keli daliniai iš kažkur toliau, nes vietinė įgula atsisakė eiti į lagerį. Jei kaliniai būtų puolę miestą, būtų gynusi, o kai kaliniai ramūs ir nieko nedaro, imtis veiksmų įgulos kareiviams nepriklauso.

Papildomų kareivių dalinių gavo iš gen. Dolgicho, o iki to laiko pasitarimais tempė laiką. Pirmiausia tą rytmetį snaiperiai nuėmė kalinius, budinčius ant valgyklų stogų. Moterų zonoje ant stogo buvo nušauta moteris. Palei visų lagpunktų sienas pasileido tankai, o iš paskos kareiviai su kilnojamom spygliuotų vielų užtvaram: užstatė mūsų perėjimus, paliko vietas tik kareiviams. Jei būtume žinoję, kad bus tankų, negalvotume, jog tai problema, nes ūkio zonoje buvo benzino ir tepalų atsargų. Tankai būtų suliepsnoję fakelais. Deja, mums tai buvo nelauktas dalykas. Aš tuo metu buvau 7-ajame moterų barake.

Išgirdę šaudant išėjome į lauką. Kareiviai ir pas mus bandė brautis. Kovojo, gindamiesi plytų gabalais, kurių kieme buvo nemažai. Mes mėtėme į kareivius, o jie – į mus. Trumpam pavyko kareivius atmušti, deja, tik trumpam. Vienas kalinys bandė nubėgti į antrą ir penktą barakus, iš ten taip pat skubėjo kalinys, norėdamas mums pranešti, kas pas juos dedasi. Tačiau tuo metu pasigirdo automato serija ir abu krito. Tai mačiau savo akimis. Stovėjau, kol praėjo skausmas nuo smūgio, smogto kareivių į šoną plyta.

Pamatėme palei lauko sieną atvažiuojantį tanką. Tik aušo, pavėlavome įžiūrėti. Žmonėms subėgti į barako vidų jau buvo per mažai laiko. Duryš užsikimšo, pasigirdo siaubo apimtų žmonių šauksmas. Iš vienos pusės ligoninės trimetrinė siena, iš antros – barako siena, kur dėtis? Nežinau kaip, bet instinktyviai užšokau ant išmušto lango krašto ir įsikibau į vieną likusį grotų virbą.

Perlėkęs per tuos du nušautus kalinius, tankas šovė tiesiai į mūsų siaurą kiemą, užimdamas visą plotį. Po tanku pirmiausia pateko moterys, dauguma vyrų jau buvo prasispraudę į vidų. Tankas prie kampo iššovė kažkokiais smaluotais skudurais, ant galinės sienos jie užsidedė. Nuo oro bangos man nuo galvos nulėkė kepurė, tačiau prigludęs praleidau tanką pro šalį. Tankas, neturėdamas kur apsisukti, atgaliniu bėgiu traukėsi atbulas. O klyksmas siaubingas, sumišęs su tanko žlegėjimu, su šūviais ir kita, maišėsi į kažkokį košmarišką vyksmą, kurio nenupasakosi žodžiais. Kai tankas grįžo iš tarpo ir pasuko 5-o barako link, mes vėl bandėme neduoti kareiviams apsupti barako. Kažkoks kalinys čiupo kareivėliui už atkišto durtuvo taip, kad vargšelis neišsilaiškė ir nukrito ant žemės. Tasai apsisuko ir norėjo pasičiupti šautuvą. Pasilenkė, o tuo metu du durtuvai jam susmigo į nugarą: vienas inkstų srityje, o antras aukščiau, palei šoną.

Tankas, apvažiuavęs 5-ą baraką, pasuko vėl prie mūsų, tačiau į tarpą jau nebevažiavo. Perdurtąjį kalinį vyrai, paėmę už parankių, įvedė į baraką. Tenai šis pareikalavo, kad kas nors duotų gerą peilį, vieną jau turįs. Pasiėmęs po peilį į abi rankas, dar paprašė, kad užklotų paklode, sakė nepasiduosiąs, kai jo ateisiam imti, vieną pasiimsiąs kartu pas Aukščiausiąjį teisėją. Nežinau, ar jis įvykdė savo pažadą, mums teko išeiti pirmiau.

Kur iš barakų vyrai nesidavė išmėtomi, ten kareiviai mėtė dūmines šaškes ir šaudė iš raketų paleidiklių. Iš kai kurių barakų pajėgė išvaryti tik tada, kai ten nuo degančių matracų nebebuvo kuo kvėpuoti. Kiekvienas išeinantis turėjo laikyti pakeltas rankas tol, kol išvarė už zonos, o ten gulti kniūpsčiomis ant žemės ir gulėti, kol prižiūrėtojai iškratys.

Kai vedė pro moterų valgyklą, mačiau, prie jos gulėjo trys ar keturi kareivėliai, apdengti milinėmis. Matyt, užšoko ant kriminalinių, kurie paprastai nesiskaito nei su savo, nei su kitų gyvybe.

Iškratę būreliais išvarė į stepę ir ten laikė, kol po didelių skirstymų suformavo etapus. Skirstė į kairę ir į dešinę gal kokius penkis kartus, kol atsijoyo nekaltus. Jie nebuvo išvežti iš Kengyro po to sukilimo. Dargi kai kurie buvo padaryti nesaugomais vergais.

Vieną dieną, mums tebesant stepėje, pakilo smėlio audra. Atūžė buranas. Aš dar nebuvau matęs tokio gamtos šėlsmo, tokio smėlio pusty-
mo, lyg tai būtų lengvos snaigės. Smėlis užkimšo ir akis, ir ausis, lindo tiesiog į vidų. Kurie jau žinojo jo reikšmę, greitai apsisuko galvas švar-
keliais, nepalikdami nei plyšelio. Geriau jau justi dusulį, negu springti smėliu. Dangaus neatskirsi nuo žemės, bet visi baiminosi, kad neuž-
neštų epicentro ant mūsų, tuomet užpiltų ir palaidotų vietoje. Tačiau buranas buvo palyginti trumpas. Po jo pliūptelėjo stiprus, tačiau taip pat neilgas lietus. Per siautulį kareiviai bijojo, kad kas nepabėgtų, nes taip pat buvo priversti apsukti galvas milinėmis, tik be perstojo šaukė: „Nesikelt!“

Aš buvau neseniai atvežtas, tai dar turėjau savo partizanišką unifor-
mą, kurią pasiėmiau iš saugojimo kameros ir vilkėjau per visą sukilimą. Jei ne merginų duotas vatinukas, kai ėmė barakus, kažin ar nebūčiau gavęs bitelės – kulkos. Laimė, užmaskavo mane šimtasiūlė.

Pagaliau gal po savaitės pajudėjome iš Kazachstano dykumos, ne-
žinodami, kur nutrenks. Pasirodė vėliau, kad nusipelnėme už bausmę
atšiauresnės vietos, buvome išvežti į Magadaną aukso kasti. Visai sveikus
nugabeno laivais į paskirtą vietą, tik trečios ir antros grupės invalidai
buvo gražinti atgal – į Sibiro Taišeto lagerius. Kazachstano plokščiakal-

nis sugėrė daug kraujo, žuvo daug vyrų, tikrąjį žuvusiųjų skaičių sunku apibrėžti. Vien moterų žuvo, kaip kalbėjo, apie 400. O ligoninėje ne tik lovose, bet ir ant grindų gulėjo.

Tolimuosiuose Rytuose atsidūrėme milžiniškame persiuntimo punkte. Ten lagpunktai, zonos – viena prie kitos, tarpai gal kokie dešimt metrų, kad galima būtų pervesti konvojus ir keisti sargybų postus. Ten zonos buvo pagal kalinių rūšis. Politiniai, vagys, „sukos“, „mužikai“, „raudonosios kepuraitės“, tikintieji ir dar kažkokie.

Mums pasisekė – atsidūrėme neblogoje vietoje. Panorama į uostą ir giedrą rytmetį matomą Sachaliną palei Japonijos krantus. Ten mus laikė prieš kelionę (žinoma, tik tuos, kurie plauks laivu). Vyrų žaisdavo krepšinį, kas ką prasimanydavo pagal savo gabumus. Toks latvis pataisė įgulos karininko trofėjinį vokišką akordeoną, tai tas karininkas leido – kol važiuosime į etapą – pasilaikyti instrumentą ir groti kaliniam. Tad akordeonas ėjo per rankas pagal tautybes, skyrus po dieną kiekvienai.

Kai atėjo atsiimti, supratome, kad jau išvažiuojame. Ir tikrai. Prasidėjo paskutinė vergų sveikatos apžiūra prieš išvežant. Labai nustebau, kai ambulatorijoje manęs lietuviškai paklausė, ar noriu važiuoti į Magadaną. Atsakai piktai: „Auksas juk ne mano, jo aš ten nepalikau.“ Pasirodo, gydytoja, čia esančios įgulos karininko žmona, dirbo persiuntimo lageryje. Kai prie vartų pradėjo šaukti pagal formularus, man liepė stoti į kairę. Nors ten siuntė žymiai mažiau, daugiausiai – į dešinę, iki visą lagpunktą perrūšiavo, ir mūsų pusėje prisirinko daug kalinių.

Mes buvome išbrokuota vergų grupė, tinkama tik bulvėms skusti ir sausainiams perrinkinėti. Gražino į barakus, draugams, kai juos grūdo į laivus, dar kartą pamojavome. Vanino uostas – kalinių uostas, jų apdainuotas:

*Ja pomniu tot Vanenskij port
I vis porochoda ugriumyj,
Vletiš streloju tuda,
Ot tuda vozvrata už netu...*

41. Baudų metimas.
Chuna, Irkutsko
sritis. 1956 m.

Vis dėlto į Magadaną išvyko didesnė dalis Kengyro sukilėlių. Visiems be išimties į formularus buvo įklijuotas nelemtas popierėlis – „Zabostovščik“. Tik po apsilankymo Kengyre Maskvoje pripažino mūsų reikalavimus teisingais, o 20-oje kolonoje išėmė tuos pažymėjimus iš bylų, iššaukę individualiai kiekvieną. Tačiau tie, kurie mums, sukilėliams, vadovavo, buvo nuteisti net sušaudyti – tai Kuznecovas, Masiulionis Kostas, Kondratas ir dar vienas ukrainietis, tačiau po išaiškinimo buvo paleisti, atleisti nuo bausmės, o Kuznecovas, kaip teko girdėti, reabilituotas, net gražinti visi jo fronte užtarnauti apdovanojimai. Masiulionis grįžo namo, sukūrė šeimą, sulaukęs pensijos, dirbo telegramų išnešiotju. Bet nelaimingas atvejis – paslydo, virto ir susimušė galvą. Mirė Šiauliuose, palaidotas Ginkūnų kapinėse.

Atvežti į 20-ąją, radome gerokai sustiprintą sargybą, tačiau ant langų jau nebebuvo grotų. Į darbą nevedė, bet leido turėti vieną mažą lagerio aptarnavimo brigadą. Jie iš savo uždarbio aprūpindavo mus rūkalais. Štai tikslus šios kolonos adresas: Taišeto rajonas, Nevelsko stotis, 215/020 „K“-2.

Prieš mus atvežant, vietoje esantiems buvo pripasakota, kad mes tiesiog žvėrys, o ne žmonės. Už tai niekas prie vartų nesutiko, o į baraką einančius skersakiavo. Tačiau greitai įsitikino, kad tai – melas. Kai mums pasiūlė seną aprangą, atsisakėme ir jos neėmėme. O kai atvežė naujos, turėjo

išduoti, nes suprato, ką reiškia vienybė. Ir požiūris į mus labai pasikeitė.

Kartą prižiūrėtojas norėjo nuvesti į izoliatorių vieną mūsiškį, nedavėme, tai tuo ir baigėsi. Po kurio laiko ir valdžia su streikininkais apsirato. Netrukus vėl etapu mus gabeno į kitą ne per toliausiai toje pat vietovėje esantį lagerį – 5-ą. Ten mes vietinius užkrėtėme savo kovos dvasia.

Kitas lageris – 33-ioji kolona – buvo Čiunsko rajone. Ten teko pagyventi žymiai ilgiau. Dirbau statyboje, statėme didelę ambulatoriją laisviesiems pagal čekoslovakų projektą. Pastatas turėjo būti aukštas, palatos – 3,20 m aukščio, iš apipjautų Sibiro pušų ir eglių. Ten, baigiantis statyboms, nešiodamas perdengimo sijas, pasigavau širdies ligą, dėl jos išsiplėtimo mane ir išgabeno į Novočiunkos ligoninę.

Sveikata buvo bloga, nebegalėjau užmigti. Gydytojų pastangos mažai ką padėjo, buvau nusiteikęs, kad čia liks mano kaulėliai. Bet buvo lemta sutikti žmogų, kuris mane bent jau apgydė ir davė receptą, už kurį ir šiandien jam esu dėkingas. Patarė išsivirti 25 g arbatžolių 200 g vandens ir gerti po valgomąjį šaukštą tris kartus dienoje. Nepatikėjau, tačiau pabandžiau, nors lageryje arbatos ne taip jau paprasta gauti – tik „juodojoje biržoje“. Pavyko. Jau po kelių dienų pajutau, kad galiu miegoti. Toliau gėriau, pradėjau nejusti tų virpėjimų – plazdėjimų. Po mėnesio pasiuntė į rentgeną, įvyko stebuklas, rentgenologas pats savo akimis netikėjo, pažiūrėjęs į ankstesnius rezultatus. Užrašė, kad širdis yra „normos ribose“. Pabuvęs čia, susipažinau su medicinos darbuotojais ir likau dirbti. Ši, 3-ioji, ligoninė aptarnavo daugiausia politinius ir ilgam laikui nuteistus kriminalinius kalinius.

42. Antanas Petrikonis ir Bronius Kemeklis (dešinėje) ilsisi. Kengyras, Kazachstano SSR. 1956 m.

43. Bronius Kemeklis (pirmas iš kairės), Vytautas Slapšinskas ir Sabaliauskas. 38-asis lageris, Irkuto sritis. 1959 m.

Iš pradžių apsiėmiau autoklavą – sterilizatorių – operacinėje prižiūrėti, paskui priedo gavau operacinės sanitaro darbą. Buvo du chirurgai – Gusevas ir Harupkina. Gusevas buvo kartu ir ligoninės vyr. gydytojas – viršininkas. Operacinėje felčerių dirbo Slapšinskas Vytautas, 2-ajame vidaus ligų skyriuje – Grinkus, Stankūnas, vėliau įdarbintas laboratorijoje. Puikus vyras, rodos, kaunietis, miške praradęs koją (amputuota virš kelio).

Ligoninės aptarnavimo darbus dirbo 30 nuolatinių politinių kalinių. Jiems buvo skirtos visos svarbiausios pareigos, patikėti stiprūs A grupės vaistai. Kriminaliniai į tokias vietas nebuvo priimami. Ambulatorijoje dirbo Papickas Stasys. Kartą vienas kriminalinis pranešė, kad vakare mus puls jo draugai, ieškos narkotinių vaistų, kas jiems labiausiai rūpėjo. Vos sutemus tarpusavyje skubiai susiorganizavome ir pakūrėme tokią pirtį, kad keli net kojas nušalo „zapredkėje“ pastovėje, kol bokštelių sargybinis pranešė prižiūrėtojams. Jiems narkotikai kainavo kojų pirštus, kuriuos Gusevas pjaustė su kuo mažesne nuskausminamųjų doze, šypsodamasis į usą. Mes pažeidėme drausmę, bet nė vieno nenubaudė. Užtat daugiau niekas, kas sugebėjo suvokti, kaip tai buvo, nemandė ligoninės apiplėšti. Kartais kokių vaistų pasivogdavo.

Mano darbo vieta buvo ilgame pastate, kuriame buvo įrengtos len-

44. Bronius Kemeklis lageryje (stovi pirmoje eilėje pirmas iš dešinės)

tynos (stelazai). Vienoje pusėje buvo laikomi asmeniniai kalinių daiktai, kitoje – valdiški: patalynė, spec. drabužiai, avalynė. Gyvenome prie med. kanceliarijos esančiame kambarelyje, kuris dieną buvo ligoninės registratūra, keturiose: Ženia Smirnovas – buhalteris, mano viršininkas, aš – sandėlininkas ir asmeninių daiktų saugotojas, Somovas – med. statistas, ir Nikolajus Semionovičius Krištalas – baigęs aukštąjį mokslą, patekęs čia kaip japonų šnipas. Žodžiu, visas internacionalas. Du rusai, lietuvis ir ukrainietis.

Smirnovas Alioša buvo admirolo Smirnovo sūnus, patekęs čia kaip kriminalinis, vėliau už replikas gavęs politinį laipsnį. Kai atvažiavo tėvas, sūnus pasimatymo atsisakė, iš viso nėjo, buvo įsižeidęs, kad juo anksčiau nepasirūpino.

Krištalas N. S. antrą kartą grįžo atgal, kai pateko saugumui į rankas. Pirmąsyk jam viskas gerai klojosi. Buvo įsitrynęs į revoliucinę armiją komisaru, nemažai aibių pridaręs veikiančioje armijoje, labai kultūringas, mokėjo prancūzų kalbą, puikus pasakotojas, paklajojęs plačiame pasau-

45. 33-iosios kolonijos vyrai lietuviai. Antroje eilėje trečias iš kairės – Bronius Kemeklis

lyje, dirbęs šnipu už pinigus, o ne iš idėjos.

Mano sandėlis buvo greta. Kai šalčiai pasiekdavo 40–50 žemiau nulio, atbėgdavo pasišildyti. Ligoninė atvažiuodavo ir iš jos išvykdavo kasdien po 15–20 ir daugiau kalinių, daugiausia kriminalinių. Tai termometrą prarijęs, tai pats sau pilvą persipjovęs. Tad kartais tekdavo ir po darbo valandų padirbėti. Reikėjo išduoti arba priimti patalynę, drabužius pagal sezoną, asmeninius daiktus. Darbo netrūko, tačiau, atskirai gyvenant, poilsis ramesnis.

Kartą atvežė iš 33-iosios buvusį mano statybų porininką. Vos pažinau, baisiai blogai atrodė. Jo širdies būklė buvo kritiška. Apsiverkė mane pamatęs. Novočiunkos ligoninę baigė statyti ir pats baigėsi tiesiog akyse. Bijodavo užmigti, nes galėjo nepabusti. Taip po savaitės ir iškeliauvo į geresnį gyvenimą, užgeso kaip žvakė. Tokia jau tvarka gyvenime: arba pinigai, arba mokėjimas tingėti. Užtai homo sovieticus nuo seno priprato dirbti taip, kad nedirbtų. Argi suprast tai tokiam žmogui, kaip tas latvis, dirbusiam sau ir kaip sau? Labai jau karštas darbe buvo ir per

daug uolus. „Diena prasikantavimo – metai gyvenimo“, sakydavo kaip patarlę. Ir dar: „Taip noriu dirbti, bet kojos pačios į ambulatoriją traukia, ir negaliu atsispirti.“

Buvo mūsų ligoninėje ir beprotnamis. Vienas barakas, aptvertas aukšta stačių medžių tvora, atrodantis kaip senovinė pilis. Dauguma ligonių ten buvo kriminaliniai ir ne tiek kvailiai, kiek visokie apsimetėliai, simuliuojantys kvailius. Ten maistas geresnis, be darbo gali gulėti ir leptintis. Tuo tai jau naudodavosi ir įteisinti vagys („zakonikai“).

Buvo toks nuotykis. Vienas jų sau ant kaktos išsitatuiravo: „Chui Chruščiovu.“ Ir ką daryti? Nenuplausi. Vežė į Irkutską operuoti, nuėmė visą tatuiruotę su oda. Net pažadėjo teisti, tačiau, dar nebuvo užgijusi žaizda ant kaktos, ėmė jis ir nusipjovė sau ausį, įdėjo į voką ir išsiuntė Chruščiovui su prierašu: „Niechačiu tebia slušat, svoloč.“ Bandė pabėgti per dvi sienas ir per dvi draudžiamąsias ugnies zonas. Deja, taip ir liko ant vielų kaboti, nors sanitaras šaukė konvojui, kad nešautų, tačiau tam, matyt, norėjosi už gerą tarnybą atostogų parvažiuoti.

Nesulaikomai bėgo laikas, trūkinėjo paskutiniai ryšiai su Lietuva. Chruščiovas vėl prisuko varžtus, ribojo laiškus, pablogino maistą, vėl pasidarė populiarūs beldikai („stukačiai“), padaugėjo prižiūrėtojų savilės, įsigalėjo viršininkų įprotis visaip tyčiotis iš kalinių.

Kuo žmogus alkanesnis, tuo piktesnis. Buvo pas mus toks kontoros valytojas ir viršininkų pasiuntinys kam reikia pašaukti. O jau beldikas, be jokios gėdos. Kartą, neturėdamas ką įskūsti, įskundė pats save, kad vakar išgėręs degtinės ir neatėjęs į darbą. Taip pagal įstatymą atsėdėjo tris paras karceryje. „Kūmas“ nedarė nuolaidų net savo pranešėjui.

Ir kokių tik žmonių neteko matyti, kiek žiaurių, kiek aklų, maniakais virtusių ir nieko nežinančių, be savęs.

Nuvažiavusį į Kengyrą pasitiko tautietis. Sutiko maloniai, net vaišino, buvo pasiryžęs viską paaiškinti, visur padėti. Vaizdavo geriausią, lietuviškiausią, patriotiškiausią ir t. t. Neprašė nė pusmetis, vyrai išsiaiškino, kad mūsų patriotas pinigų, surinktų perduoti į uždara kalėjimą, pasisavino. O juk tai buvo kalinių surinkti pinigai tokiems pat sunkiomis sąlygomis gyvenantiems kaliniams sušelpiti. Dauguma

tu kalinių norėjo palengvinti tokį sunkų draugų gyvenimą, todėl nusipelnė dėkingumo, pagarbos, kaip paaukoję paskutinį kąsnį. Už tai reikėjo smarkiai nubausti, būtinai tai padaryti. Laimei, vyrai nebuvo pikti, antraip tokiam būtų vieta po narais. Išsisuko lengvu išgaščiu. O toliau? Praėjo daug metų, matau šį žmogų tribūnoje, pilantį ugningą patriotinę kalbą, nesvarbu, kad šalia tie patys, žinantys apie jo darbelį, padarytą kalėjime.

Iš 3-iosios ligoninės, kai ją ėmėsi išformuoti, mus pervežė į 7-ą lagerį. Kadangi vis vien ligoninė buvo reikalinga, ją padarė vietoje, atitvėrę dalį zonos. Aš savo sandėlį perdaviau laisvajam sandėlininkui, tokiam sibiriečiui Mišinui. Išvažiuodamas pamiršau savo gitarą, ją vėliau tas Mišinas pats atvežė į naująją mano stovyklą. Išvažiuome paskutiniai, kaip turėję perduoti vertybes. O kur dėtis beldikams, kurie nežinojo, kas ten jų gali laukti. Buvo juokinga žiūrėti, kaip su ašarom akyse jie prašė režimo viršininko, kad vežtų, kur tik nori, tik ne į 7-ą. O viršininkas šypsosi ir visiems kaliniams girdint prie vartų sako: „Reikėjo pirma galvoti, manot, visą laiką aš jus globosiu?“ Pasišaipė ir paliko savo beglobius beldikus. Nekokia ir beldiko duona.

Tenai iš pradžių dirbau, paskui sunkiai susirgau. Prasidėjo skausmingi inkstų akmenligės priepuoliai. Teko net morfijų leisti. Paskui vėl pradėjau dirbti, padėjau chirurginiame, bet greitai buvau beldiko parduotas. Net turėjau su režimo viršininku pasikalbėti nelabai gražiai, pažadėjo kur nors išgabenti. Tuomet mano chirurgė padėjo, tapau antros grupės invalidu. Į darbą siūsti jau nebegalėjo, taigi atsidūriau invalidų barake, ilsėjaisi po kovų.

Prieš išvažiuojant iš Sibiro 7-o lagerio-ligoninės, kartą ankstų rytą 2-ame korpuse pasigedo ligonio. Pasirodo, tasai pasiėmė paklodę, išėjo į kiemą, suplėšė paklodę ir pasikorė ant vidinės lagerio tvoros, skiriančios ligoninę nuo darbininkų gyvenamosios zonos. O kaip sujudo, kad nebeteko vergo, korpuso ūkio dalies tvarkytoją kiek tampė pas visokius „operus“, režimo viršininkus ir prisakė, kad ateityje vienas sanitaras budėtų korpuse per naktį. Kaip visada, galvojama tik nutikus įvykiui, taip tvarka reguliuojama visur: ir lageryje, ir ten, kur laisvi piliečiai. Laimingesni

išėjusieji net už gyvuosius šiame pragare.

Iš Sibiro lagerių mus nutrenkė netoli Maskvos, į Mordoviją, Dubravlago salyną, Potmos stotį (JAVAS pašto dėžutė ŽX-285/ II). Čia lageriai kas penki kilometrai, atskira geležinkelio atšaka. Be specialių leidimų nenuvažiuosi, kad ir kas būtum. Kraštas neturtingas, žmonės nemėgsta darbo, dar šiais laikais vaikšto su karninėm vyžom. Didžiausia moterų puošmena – dažniausiai tamsios suknutės, raudona juosta apsiūtais padurkais, o viršutinė pusė, kaip vyrų, – vatinukas, šimtasiulė. Tamsi, užguita liaudis, bet patikima. O jau šventės švenčia visas iš eilės, nesvarbu kieno – stačiatikių, baptistų, – kad tik nereikėtų eiti į darbą. Vienas kolūkio pirmininkas, atvažiuavęs į lagerį lentų, sakė, jei turėtų keturis kalinius, rajone kolūkis pirmautų. Svogūnų, ir tų, nežino, kaip išauginti.

Šimtai, tūkstančiai krito Šiaurės ledjūrio zonoje, tūkstančiai išsekę baigė dienas kasyklose po žeme, tūkstančius pasiėmė alkanoji Kazachstano žemė, Dubravlago miškų lageriai, kuriuose užkasta ir visa caro laikų inteligentija: daugybė karininkų, profesorių. Mordovijos lageriuose, sakydavo, kad į pabėgusį kalinį rodydavo vietiniai gyventojai: „Žiūrėk, pūdas miltų eina!“ Mat bėglį padėjęs sugauti mordvis gaudavo pūdą miltų. Štai tiek buvo vertas kalinys, pabandęs iš ten pabėgti. Potmos lageriai – sena naikinimo vieta.

Kartą gavome įsakymą padidinti džiovinimo kambarėlį. Kai pradėjome pjauti vidinę sieną prie džiovinimo kambarėlio, atsivėrė mums sąmoningai paslėpta mažytė kamera betoninėmis sienomis: palubėje vandens čiaupas, o apačioje, maždaug iki pusės šlaunų, lyg vonia, tik kvadratinė, su grotelėmis apačioje ir vožtuvu – kai nori, gali uždaryti, reguliuoti vandens kiekį vonioje. Kameros plotis – metras, ilgis – apie tris. Galinė siena maždaug galvos aukštyje išakėta kulku. Supratę, kas tai per įrenginys, atsisakėme ardyti, pasakę, kas pastatė tą šaudyklą, tas tegu ir griaua. Teko patiems prižiūrėtojams dirbti.

Už zonos gyveno vienas lietuvis, jis kolūkiui iš mūsų zonos veždavo lentas. Tai jis ir papasakojo, kad šito lagerio viduryje buvęs dar kitas lageris, o į jį vedė viela apraizgytas po žeme įrengtas tunelis, sujungtas su kontora, viršininkų ir tardytojų būstine. Sušaudytus žmones tuo tuneliu

naktį išvilkdavo ir veždavo laidoti. Čia, sako, ištirpo visi caro generolai. Jų į darbą nevarė, pasmerkė kankinimams ir mirčiai. Geležinkelio atšaka į Potmos skyrių be spec. leidimų niekas negalėjo važiuoti, kad ir kas būtų, nors ir generolas.

Daug baisaus mums papasakojo tas senukas, taip pat buvęs kalinys. Jam neleido išvažiuoti, pasiliko, vedė mordvę. Skurdžiai, tačiau už vietinius vis tiek geriau gyveno. „Jei pakiltų visi čia nukankinti, sušaudyti, užmušti sužvėrėjusių prižiūrėtojų, tai visa partija iš baimės numirtų“, – dėstė senukas. Už atvirumą mes, būdavo, padedame jam lentas sukrauti į vežimą, dėl ko jis labai džiaugėsi. Sunkiai kalbėjo lietuviškai, tai kartais mes nusileisdavome ir kalbėdavome rusiškai.

Kartą atvykusi į pasimatymą moteris atvežė savo vyrui svogūnų, tai su ašarom išprašė, kad parduotų, taip vyrui ir neliko. Tik Spalio švenčių proga tais metais, kai iš ten paleido, davė laisviesiems nusipirkti trijų rūšių kruopų po 300 g ir po žuvies konservų dėžutę. O juk buvo jau 1965-ieji. Būčiau netikėjęs, kad taip skursta mordviai, tačiau, kai išleido, įsitikinau pats. Turėdamas laiko iki savo traukinio, užėjau į parduotuvę pasižiūrėti. Ir visa, ką pamačiau, – tik mažos žuvies konservų ir degtukų dėžutės, druska, keletas pusbačių brezentiniais auleliais ir daugiau nieko. Vaikai darželinukų amžiaus nuogais užpakaliukais tiesiog gatvės viduryje, ir mašina turi juos apvažiuoti. Baisu žiūrėti. Bet savo namelius dvimetrinėm tvorom apsivėrę. O daržuose tik balandos gyvuoja. Name liai dengti lentomis, kitokio stogo čia, prie Potmos geležinkelio stoties, nemačiau.

Kadangi buvau antros grupės invalidas, savo noru nuėjau pas būrio viršininką dirbti tvarkytoju. Darbas lengvas, užsidirbdavau per mėnesį tik machorkai. Gaudavau 7 rublius.

Kad galima būtų patikrinti, visi to barako žmonės buvo surašyti į knygą iš faneros lapų. Po patikrinimo, ruošiantis kitam patikrinimui, reikėdavo tik stiklu išskusti žymas, ir knyga vėl tinkama. Išvyko – išskutai, atvyko – įrašėi lentutėn. Viršininkas buvo kazachas, jaunas karininkas, mokėsi neakivaizdžiai partinėje mokykloje, per dienas sėdėdavo, dirbdavo savo darbus, o aš ten ką nors veikdavau. Labai domėjosi mūsų

Lietuvos nepriklausomybės laikų gyvenimu. Aš neslėpdamas pasakodavau, kartais jam būdavo net nesuprantama, kad galima, kur nori eiti, ką nori veikti, kaip nori gyventi. Paskui kažkaip labai draugiškai pradėjo žiūrėti į mane, apsiprato, kad šitas „banditas“ sėdi čia nė už ką, ir kalbantis, kai niekas negirdėdavo, jau ir pats pasakydavo kokią revoliucinę mintį. Vėliau žadėjo, kas nuo jo priklausio, viską padaryti, kad sutrumpintų mano bausmės laiką. Nežinau, kiek nuo jo, kiek ne nuo jo priklausė, tačiau kartą pašaukė į spec. dalį ir perskaitė, kad man bausmė nuo 25 metų sumažinama iki 15-os ir, kiek trūksta (o trūko gal 5 mėnesių), nebereikės atsėdėti, esu paleidžiamas. Kitą dieną visiškai nepasiruošusį – neturėjau vasarinio apavo – su tokiom lengvo „kerzo“ „tapuškėm“ išvarė iš zonos, žaibiškai įteikę paleidimo liudijimą ir bilietą iki Šiaulių. Kelionei davė 27 rublius iš paleidžiamųjų fondo, savų neturėjau. Išskratė pažįstamas prižiūrėtojas, nieko neatėmė, ir tai jau pliusas. Grįžęs Hasičjanui parašiau laišką, gavau iš jo pora laiškų. Atsiuntė man ir kursų baigimo pažymėjimą. Mat lankiau knygrišio kursus, o pažymėjimas dar nebuvo išrašytas, kai mane staigiai paleido.

LAUKIANT NEPRIKLAUSOMYBĖS LIETUVOJE

Grįžęs į Lietuvą, pirmiausia nuvykau pas brolių, nes ten gyveno grįžusi iš tremties motina. Vėliau pasižmonėjau pas giminaičius, pas dėdę, į darbą nepuoliau, nes nežinojau, nuo ko pradėti. Mieliau būtų buvę kaime kur nors apsistoti, bet kur? Namai, nors ir šiandien tebestovi, bet aš ir savo žemėje esu tremtinys. Sužinojau, kur palaidotas tėvas, nuvažiauvau aplankyti, nes jo kapas per tiek metų nebuvo lankomas. Vėliau abu su žmona nusivežėm skaldos ir nugranitavome tvorelę.

Kai Šiauliuose susiradau savąją, iš karto po prisiregistravimo susidomėjo angelai sargai. Tuoj pat panoru, kad parašyčiau straipsnį į „Raudonąją vėliavą“. Tai ir teko padaryti. Jei būčiau žinojęs, kad taip bus perdirtas mano straipsnis, tikrai nebūčiau rašęs. Tą patį straipsnį išspausdino ir Anykščių rajono laikraštyje, kad visi pamatytų, kaip gailisi, drauge tikrą brolių beveik prakeikia kaip patį baisiausią banditą. Dar lyg patyčias 7 rublius atsiuntė kaip honorarą. Viskas čia dar tebekvepėjo stiprių Stalino kvapeliu. Ir dar vėliau grįžę taip pat rašė standartinius savo praeities apgailėjimo straipsnius.

Savo antrąją invalidumo grupę praradau visam laikui, nors ligos tebėra tos pačios ir dar labiau įsisenėjo. Parašiau į medicinos dalį, kad atsiųs-

46. Bronius Kemeklis (stovi) su gimtojo Leliūnų kaimo gyventojais (iš kairės) Juozu Pilkausku, jo seserimi Zofija ir žmona Julija

tų ligos istorijos išrašą. Pranešimą gavau, kad istorija atsiųsta į Respublikinę ligoninę, tačiau, kai po pranešimo jos nuėjau, pasakė, kad nieko panašaus negauta, o į mano rodomą pranešimą net nepažvelgė. Tarybinis jautrumas, nėra ko pridurti. Spjoviau ir išėjau. Įsidarbinau savanoriškoje ugniagesių organizacijoje žaibolaidininku ir su tokiu pat kaip aš atsėdėjusiu kaliniu Šlėrgiu poroje stačiau žaibolaidžius ant kolūkių klojimų, o kartais ir kokiam arčiau gyvenančiam žmogui už kelis rublius. Kadangi buvo priimta laistyti avansus ir atlyginimus, mečiau tą organizaciją ir pradėjau dirbti Geležinkelio klube dailininku: piešdavau kino reklamas, klube rengiamų vakarų afišas. 65 rubliukai – gyvenk, kad nori, atvykęs kaip stovi. Ačiū broliui Antanui, iš pradžių labai padėjo. Padovanojo kostiumėlį, padėdavo maisto produktais.

Tačiau gyvenime daug ką reikia spręsti pačiam. Padirbėjęs klube, perskaitęs pranešimą laikraštyje, ryžausi stoti tekintoju. Tris mėnesius buvau mokinytis, o paskui savarankiškai ėmiau dirbti. Brėžinius, technologiją išmaniau, susigaudžiau lengvai, pradėjau po truputį ir uždirbti. Pastebėjau ir čia, kad seka angelai sargai, jei ne patys, tai per smalsesnius žmogelius, per daug domisi mano praeitimi. Dirbau apie ketverius metus, kol kartą parėjusi žmona pasakė, jog statybos trestui reikalingas menininkas. Nuėjau po darbo pasikalbėti, ir sutarėme. Treste anksčiau dirbo geras menininkas, o aš tokioje didelėje organizacijoje nebuvau dirbęs. Tačiau viskasėjo gerai. Spėjau dirbti ne tik vietoje, vykdavau ir į komandiruotes į Tauragę. Ten viena valdyba priklausė Šiaulių statybos trestui. Praktinę pasiėmiau motiną pas save, iš pradžių tik žiemai, o vasarą nuveždavau į kaimą. Ji kaimą mylėjo labiau, nors vėliau teko susitaikyti su padėtimi. Mieste bent patogumai vietoje, o senam žmogui tai daug reiškia.

Kadangi abu su žmona³⁸ dirbome toje pačioje sistemoje, parašėme prašymą skirti papildomą kambarį. Gyvenome keturiose viename kambaryje, virtuvė buvo bendra. Per didelius vargus išsikvojome du kambarius naujame rajone. Čia buvo geriau ir mažiau triukšmo.

³⁸ Juzė Jasvilaitė-Kemeklienė, politinė kalinė ir tremtinė. Parašė atsiminimų knygą „Šiauriniai vėjai“, kurioje pateikta informacija remiantis buvę sribai ir „liaudies gynėjai“ sulaukę teisingumo už savo nusikalstamą veiką.

Pakeičiau ir darbovietę. Perėjau į 10-ąją mechanizacijos valdybą, įsidarbinau taip pat dailininku. Iš pradžių viskas buvo gerai, visi buvo patenkinti. Paskui per vieną ten dirbusį žmogelį prasidėjo nesantarvė, panoro, kad, be savo darbo ir be papildomo atlyginimo, išdekoruočiau salę. Atsisakiau, nes man visiškai užteko einamųjų darbų. Sumažino atlyginimą. Mat atlyginimu galvojo mane sutramdyti. Nepasidaviau ne sąžiningiems lyderiams – padaviau pareiškimą. Ten mane tebeglobojo angelai sargai, klausinėjo žmonių, kaip čia dirbu, ką, be darbo, veikiu, nežinodami, kad man viską pasako tie patys, kurių jie teiraujasi. Kas tau paleis raupsuotąjį nuo pavadžio, gali valdžią nugriauti.

Galų gale nutariau dirbti 4-ajame automobilių ūkyje, nors jau buvau susitaręs televizorių gamykloje. Mat ten sargai, neišeisi dažų pasirūpinti, o čia susitariau, kad pats pirksiu, be to, niekas negali uždrausti, jei nėra darbo, išeiti anksčiau, nes nėra kuo atvažiuoti ir tenka du kilometrus eiti pėsčute. Čia aš pats suderindavau šventinio puošimo projektus, savarankiškai padariau darbų, reikalaujančių daug pastangų. Artėjo pensijos metai, galvojau, išstempsiu čia iki galo. Deja, nepavyko, ir žinau, kas pasitarnavo.

Matyt, pasitaręs su angelais sargais, tada buvęs profsąjungos pirmininkas Klinga Vilius sugalvojo, kaip čia man neduoti užbaigti stažo iki pensijos. Atnešė užsakymą – pagaminti automobilio stovėjimo vietos ženklą, tačiau metalo nedavė. Pirmadienį atėjo ir pareikalavo. Aš teisi-nausi, kad neturiu metalo, o jis patarė nueiti į Mechanikos gamyklą ir atsinešti. Siūlė vogti, aš griežtai atsisakiau. Tuomet parašė viršininkui raportą, kad nepagaminau ženklų ir jo neklausiau. Viršininkas Grigalaitis nubraukė premiją. Kai nunešiau pasiaiškinimą, neatsižvelgė. To jam mat ir užteko. Nunešiau pareiškimą, trenkiau ant stalo, nenorėdamas su vagimis turėti reikalų. Pareikalavau atleisti nuo pareiškimo padavimo dienos. Nuėjau susirinkti savo darbo įrankių. Taip įsitikinau, kad komunistas – vagis. Apie sąžinę neverta net kalbėti. Nuėjau pas Kadryų skyriaus viršininkę ir įspėjau, jei manęs iš karto neatleis, o lieps atidirbti, važiuosiu į Vilnių tiesos ieškoti. Išsigando ir atleido, kaip prašiau. Per tą sąmokslą supratau, kad čia be angelų sargų neapsieta, nes prieš tai pasišaukė į vakenkomatą vieną tarnautoją, pavardės neminėsiu, apie mane klausinėjo

ir griežtai prisakė niekam nė žodžio, jei nenori eiti į kariuomenę. Per tuos niekšus nutrūko mano darbo stažas, ne taip paprasta senam žmogui staigiai rasti darbą. Daug vaikščiojau ir negreit suradau. Įsidarbinau nežinybinėje įstaigoje sargu, tačiau ir ten išėjo tikra komedija.

Paskyrė į kelių eksploatacijos įstaigos mašinų kiemą. Saugau greiderius, sunkvežimius, dirbtuves, sargauju sąžiningai, o štai vieną dieną atvažiuoja uniformuoti, paprašo kibiro, pasirašo, kad postą patikrino, mane rado vietoje, ir į kiemą. Žiūriu pro langą, eina jie prie mašinų ir žiūri, kurios bakas neužrakintas. Susirado tokį, prisipylė kibirą benzino, susipylė į savo mašiną – „viliuką“ – ir išvažiavo. Galvoju, nieko sau nežinybinė apsauga... Šitaip dirbti man dingo noras. Juk vairuotojas, galvodamas, kad pakankamai turi benzino, išvažiuos į reisą ir įstrigs. Praneši viršininkui, pasakys, kad blogai saugai, kaip tada?

Nutariau pradėti ieškoti darbo pamažu, kol daugiau nebuvo vagysčių. Tačiau nespėjau susirasti, vieną dieną skambina vyresnioji pamainos meistrė, kad man reikia nunešti į miliciją pareiškimą, jog savo noru išeinu iš darbo. Štai jau ir vėl pabaiga. Meistrė patarė prašyti, kad leistų dirbti, nes aš jai patikau dėl savo sąžiningumo. Nežinybinė apsauga siunčia užklausą į Vilnių, domisi savo darbuotojų praeitimi. Pasirodo, nepatikimas, net plento šluotų saugoti negali. Baigęs rytą darbą, parašiau tą pareiškimą, nunešiau ir padėjau ant stalo, padėjau pažymėjimą, ir po pusvalandžio „banditas“ jau buvo laisvas, kaip paukštis laisvoje šalyje. Dargi be mažiausių komentarų, be mažiausio pasiteisinimo, kokia dingstimi mane atleido. Matyt, per gyvenimą nenuplausiu rašalo, kuriuo GPU pažymėjo su prierašu „večno“. Taigi „angeliukai“ mane budriai saugojo, kaip milicija nuo chuliganų. Vagis visur tinka, savas žmogus, o politinis – baubas.

Kadaise, dar besimokant Anykščių gimnazijoje, dailininkas Varnas keturių klasių pažymėjime įrašė penkis su pliusu, o skliausteliuose, kur rašoma „labai gerai“, parašė „išimtis“. Ir pasakė, jeigu nestosias į meno mokyklą, bus didelis praradimas Lietuvai, tai aš turįs padaryti. Deja, nelemta buvo išsipildyti jo linkėjimui, kai Lietuva atsidūrė po raudonu batu. Ne vienas talentas liko gulėti Sibiro pelkynuose, tundroje ar stepėje. Suluošinti žmonių likimai, negrįžtamai su metais nuėjo į praeitį visa,

kas buvo mums šventa, teisinga, kilnu.

Bandžiau pristatyti į parodą savo darbų. Dalyvavau dviejose parodose, bet vėl sutikau „paramą“. Kada pristatyti darbus trečiajai parodai, po kurios būtų nuspręsta dėl liaudies menininko vardo, man nepranešė, vadinasi, ir ten buvo nurodyta. Aš dėl to duonos nepraradau, o atsiėmęs darbus, buvusius parodoje, nutariau daugiau jose niekad nebedalyvauti. Piešiau, kiek man buvo paranku, esu nupiešęs per šimtą paveikslų. Dalis jų yra mano namuose, dalis pasklido po žmones, draugams įvairiomis progomis padovanota, už kitus įsigyta dažų ir medžiagų. Kažkur skaičiau, kad siūloma prekė pigi. Teisingiausias variantas, tuo ir vadovavausi iki šios dienos. Tai mano credo.

*Laikas niekam nėra pavaldus.
Ir visus jis nuves į kapus.
Jeigu vakar ten vedė kitus,
Tai rytdieną – priešingai bus.*

*Kraują, žinome, žemė sugers
Ir Lietuvis įpratęs išters.
O kai liesis kančia per kraštus,
Išimties, patikėkit, nebus.*

*Žino Dzūkai, Aukštaitis, Žemaitis,
Žino kainą visa Lietuva.
Ir jau to, ko tauta pasiryžo,
Sulaikyt nepavyks niekada!*

*Nebereikia mums jau Uralo!
Nesiklaupsim, mirsim stati.
Ir dėl švento, kilnaus idealo
Į mūs vietą ateis ir kiti.*

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Abromavičius Stanislovas, Kasparas Kęstutis, Trimonienė Rūta. Didžiosios Kovos apygardos partizanai. Kaunas: Naujas lankas, 2007, 712 p. ISBN 978-9955-03-416-2.

2. Blaževičius Kazys. Čekistų klastotės okupuotoje Lietuvoje. XXI amžius, Nr. 80 (989). 2001 m. spalio 24 d. Prieiga per internetą: http://xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20011024/kryz_01.html.

3. Gadliauskaitė Daiva. Drašiai stovėsime laisvės sargyboj... A. Barausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus. Vilnius: Petro ofsetas, 2006, 104 p.

4. Girnius Kęstutis. Partizanų kovos Lietuvoje. Vilnius: Atgimimo bendrovė, Mokslas, 1990, 422 p. ISBN 5-420-00844-0.

5. Juodzevičius Balys. Laisvės kaina. Utena: UAB „Utenos spaustuė“, 2003, 262 p. ISBN 9955-513-79-9.

6. Kaunietis Romas. Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis / 1 knyga. Vilnius: Margi raštai, 2009, 840 p. ISBN 978-9986-09-383-1.

7. Kaunietis Romas. Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis / 2 knyga. Vilnius: Margi raštai, 2010, 776 p. ISBN 978-9986-09-394-7.

8. Kaunietis Romas. Laisvės kovotojų prisiminimai. VIII dalis. Vilnius: Margi raštai, 2014, 724 p. ISBN 978-9986-09-449-4.

9. Kemeklis Bronius (Bronislovas). Nesipriešinti genocidui negalėjom. Rankraštis. 1988–1990 m. Šiauliai.

10. Kuodytė Dalia, Peikštenis Eugenijus, Žygelis Dalius. Už laisvę ir tėvynę. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2004, 356 p. ISBN 9986-18-132-1.

11. Lietuvos archyvų departamentas. Lietuvos ypatingasis archyvas. Lietuvos partizanų Vytauto apygardos Tigro rinktinė (1945–1950 m.). Dokumentų rinkinys. Vilnius, 2003.

12. Lietuvos ypatingasis archyvas. MGB bylos Nr. 19151.

13. Pasaulio anykštėnų bendrija. Anykštėnų biografijų žinynas. Prieiga per internetą: <http://www.anykstenai.lt/asmenys/>

14. Petrauskaitė Agnė. Priesaika gyventi laisvai. Lietuvos gyventojų

genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Prieiga per internetą: <http://genocid.lt/Leidyba/10/agne1.htm>.

15. Pocius Mindaugas. MVD-MGB specialiosios grupės Lietuvoje (1945–1959). Agentų smogikų grupės 1950–1953 m. Legendiniai štabai – mirtinas MGB ginklas. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Prieiga per internetą: http://genocid.lt/Leidyba/1/mindaugas_pocius_mvd.htm.

16. Ražanskas Gintaras. Leliūnai. Vilnius: Petro ofsetas, 2014, 224 p. ISBN 978-609-420-363-3.

17. Slapšinskas Vytautas. Laisvės Vytis. Lietuvos laisvės armijos kariai Vakarų Lietuvoje (Kęstučio apygarda). Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. Kaunas: Aušra, 1999, 166 p. ISBN-9986-577-31-4.

18. Starkauskas Juozas. Stribai. Ginkluotieji kolaborantai Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu (1944–1953). Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Vilnius: Petro ofsetas, 2011, 649 p. ISBN 9986-757-73-6.

19. Staveckaitė-Notari Ramona, Butkutė Dalia. Kengyro sukilimas. 1954 m. gegužės 16–birželio 26 d. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Prieiga per internetą: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2014/05/201405_sukilimas.pdf.

20. Šyvokienė Janina. Gyvenimą paaukojęs tėvynei. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija. Vilnius, 2006, 280 p. ISBN 9986-738-80-6.

21. The Baltic Initiative and Network. Basketball in Soviet Labour Camps and Exile. Prieiga per internetą: <http://coldwarsites.net/network/exhibitions/basketball-in-soviet-labour-camps-andexile/>

22. Vitkus Gediminas. Lietuvos karai. Lietuvos XIX–XX a. nacionalinių karų sisteminė-kiekybinė analizė. Vilnius: Eugrimas, 2014, 304 p. ISBN 978-609-437-250-6.

23. Žurnalas „Karys“, Nr. 11 (2015). Krašto apsaugos ministerija. Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras, 2013. ISSN 2029-5669.

NUOTRAUKŲ ŠALTINIAI

Viršelio nuotrauka: Lietuvos ypatingasis archyvas. MGB bylos Nr. 19151.

1. Kemeklis B. Nesipriešinti genocidui negalėjom. Rankraštis. 1988–1990 m. Šiauliai.

2. Kemeklis B. Nesipriešinti genocidui negalėjom. Rankraštis. 1988–1990 m. Šiauliai.

3. Rutkauskas V.

4. Kemeklis B. Nesipriešinti genocidui negalėjom. Rankraštis. 1988–1990 m. Šiauliai.

5. Ražanskas G. Leliūnai. Vilnius: Petro ofsetas, 2014, 224 p.

6. Kemeklis B. Nesipriešinti genocidui negalėjom. Rankraštis. 1988–1990 m. Šiauliai.

7. Gadliauskaitė D. Drąsiai stovėsim laisvės sargyboj... A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus. Petro ofsetas, 2006, 104 p.

8. Kemeklis B. Nesipriešinti genocidui negalėjom. Rankraštis. 1988–1990 m. Šiauliai.

9. Kaunietis R. Laisvės kovotojų prisiminimai. VIII dalis. Vilnius: Margi raštai, 2014, 724 p.

10. Gadliauskaitė D. Drąsiai stovėsim laisvės sargyboj... A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus. Petro ofsetas, 2006, 104 p.

11. Gadliauskaitė D. Drąsiai stovėsim laisvės sargyboj... A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus. Petro ofsetas, 2006, 104 p.

12. Gadliauskaitė D. Drąsiai stovėsim laisvės sargyboj... A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus. Petro ofsetas, 2006, 104 p.

13. Žurnalas „Karys“. Nr. 11 (2015) Krašto apsaugos ministerija. Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras. 2013.

14. Gadliauskaitė D. Drąsiai stovėsim laisvės sargyboj... A. Bara-

nausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus. Petro ofsetas, 2006, 104 p.

15. Rutkauskas V.

16. Kemeklis B. Nesipriešinti genocidui negalėjom. Rankraštis. 1988–1990 m. Šiauliai.

17. Kemeklis B. Nesipriešinti genocidui negalėjom. Rankraštis. 1988–1990 m. Šiauliai.

18. Kemeklis B. Nesipriešinti genocidui negalėjom. Rankraštis. 1988–1990 m. Šiauliai.

19. Ražanskas G. Leliūnai. Vilnius: Petro ofsetas, 2014, 224 p.

20. Lietuvos ypatingasis archyvas. MGB bylos Nr. 19151.

21. Šyvokienė J. Gyvenimą paaukojęs tėvynei. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija. 2006, 280 p.

22. Gadliauskaitė D. Drąsiai stovėsime laisvės sargyboj... A. Barausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus. Petro ofsetas, 2006, 104 p.

23. Gadliauskaitė D. Drąsiai stovėsime laisvės sargyboj... A. Barausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus. Petro ofsetas, 2006, 104 p.

24. Gadliauskaitė D. Drąsiai stovėsime laisvės sargyboj... A. Barausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus. Petro ofsetas, 2006, 104 p.

25. Gadliauskaitė D. Drąsiai stovėsime laisvės sargyboj... A. Barausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus. Petro ofsetas, 2006, 104 p.

26. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. J. Valenčiaus ir R. Trimonienės nuotraukos.

27. Kaunietis R. Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis/ 2 knyga. Vilnius: Margi raštai, 2010.

28. Šyvokienė J. Gyvenimą paaukojęs tėvynei. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija. 2006, 280 p.

29. Kaunietis R. Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis / 2 knyga.

Vilnius: Margi raštai, 2010, 776 p.

30. Šyvokienė J. Gyvenimą paaukojęs tėvynai. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija. 2006, 280 p.

31. Kaunietis R. Laisvės kovotojų prisiminimai. VIII dalis. Vilnius: Margi raštai, 2014, 724 p.

32. Kaunietis R. Laisvės kovotojų prisiminimai. VIII dalis. Vilnius: Margi raštai, 2014, 724 p.

33. Kaunietis R. Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis / 1 knyga. Vilnius: Margi raštai, 2009, 840 p.

34. Starkauskas J. Stribai. Ginkluotieji kolaborantai Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu (1944–1953). Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Vilnius: Petro ofsetas, 2011, 649 p.

35. Kaunietis R. Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis / 2 knyga. Vilnius: Margi raštai, 2010, 776 p.

36. Kaunietis R. Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis / 2 knyga. Vilnius: Margi raštai, 2010, 776 p.

37. Sinkevičiaus D. (www.delfi.lt)

38. Lietuvos ypatingasis archyvas. MGB bylos Nr. 19151.

39. Staveckaitė-Notari R., Butkutė D. Kengyro sukilimas. 1954 m. gegužės 16 – birželio 26 d. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Prieiga per internetą: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2014/05/201405_sukilimas.pdf.

40. Staveckaitė-Notari R., Butkutė D. Kengyro sukilimas. 1954 m. gegužės 16 – birželio 26 d. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Prieiga per internetą: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2014/05/201405_sukilimas.pdf.

41. The Baltic Initiative and Network. Basketball in Soviet Labour Camps and Exile. Prieiga per internetą: <http://coldwarsites.net/network/exhibitions/basketball-in-soviet-labour-camps-andexile/>.

42. The Baltic Initiative and Network. Basketball in Soviet Labour Camps and Exile. Prieiga per internetą: <http://coldwarsites.net/network/exhibitions/basketball-in-soviet-labour-camps-andexile/>.

43. Slapšinskas V. Laisvės Vytis. Lietuvos laisvės armijos kariai Vaka-

rų Lietuvoje (Kęstučio apygarda). Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. Kaunas: Aušra, 1999, 166 p.

44. Kaunietis R. Laisvės kovotojų prisiminimai. VIII dalis. Vilnius: Margi raštai, 2014, 724 p.

45. Kemeklis B. Nesipriešinti genocidui negalėjom. Rankraštis. 1988–1990 m. Šiauliai.

46. Ražanskas G. Leliūnai. Vilnius: Petro ofsetas, 2014, 224 p.

PRIEDAI

1 priedas. Broniaus Kemeklio autobiografija, parengta MGB kalėjime

Autobiografija 41 l.
Aš gimęs 1927 m. 30 d. Lelūnų km. Se-
dūnų valsčiuje Danykėnų rajone. Služas
laimas laukianči pradžios mokyklą
e pat kaime. Tėvai turėjo 18 ha žemės
ma buvo tokia:
Tėvas, motina du netikri broliai, (kitas
as) ir keturi mes. Juozas ir Kostas
as žmonos, aš, Antanas, Povilas Jonas
as. 1941 m. baigiau VI skyr. Lebeikūnų
mokyklą. Pas kvi stojau į gimnaziją
Kėdainyse. Jo baigiau pirmais metais
vokiečių okupacijos aš IV klasės o brolis
lunas VI. Brolis Jonas paskutiniaisiais
ėčių okupacijos metais buvo liteneje
mitsamte už vertėją. Vokiečių išėjimo
Lietuvos buvo saukiama į kaimienę.
olis Jonas neįė už tai buvo vežama
y šeima. Pavažiavus atostogų aš
lina ir brolis Juozas, buvome arcė-
ė ir teemiami už Polocko brolis
duojo bėgt. Nepasilikau ir aš.
Sibiegeme iš laukinio pasimetėm vienas
Stepamenu per kiek dienų
čiai Danykėnūs. Apsinakvojau
šeimininkę, pas kurią buvau aut
kuomet mokiausi stat rytojau
u į Vaineriškūs Kurklų valc.

būvusi, būtu draugs, Puvdžing 42
 klāj valstīņi. Ten atļāu ikt
 os. Pastu man parodi eit pas
 āng dāvids, Ķaravul'skio
 skemonu valstī. Ten izbūvau
 āimā ir per vasarā. Ten būvau
 ejo izbūvoti pasu. Ns teturējam
 mokinio lūdiņing. Kā kodet, niēto
 alvejs paēimau ir mokinio lūdiņime
 isau pavardē, pakeisdamos chī rai-
 (Remokis.) Su tuo pasu, kai
 aiktē, (grīzē vītkinā) patēkai Ķ
 iškio km Kurklū, valstī, Ķ
 atēlēng Pranc ten vēl izbūvau
 metus. Pastu niēkaiņ negalējam
 vītos. Tik per dīlērais, prasī-
 priēme pas Malinuskā Ķuzā
 kalnics priē Kurklū. Ten izbūvau
 niē trūputi kaiņ metus, o tarka
 niēkas neēpriēme, nez manē
 izbūvau iz galējime.

ēkas nepriēmi' net rakstot. Bevaikis ⁴³ 3
 Jomas radau pūglauda pas gudleļ
 aq. Nēsiļui km Kurkleļ valstē.
 Tēn būnant vīnq n- kitq, kort
 lo banclitai. Jq vyrosnyis ģimniskas
 par. Kukka Petros n- Trakinuj km Kurkleļ valstē.
 tiepē ar īsēit īs sīto žuogaus ar
 ap slaps tyctis. Nēbeļiņojau kas bedaryt
 pratsst uegali, reikolauņa metriky
 kararclē kita sei kas bedaryt.
 Kūomet atējo banclitai ģimniskas
 nē sutikau eit. Pavēmes pas save
 minko būris davi ģinlq. Neturis savai-
 pasedējus bunkery emē uclāitēis
 ku Banclitq, buvo sīē; ģimniskas Nemu-
 žilviniis Ženta dūdra slāpukas Eigulys Tomos
 n- aš. Pastai apīē 1948 ģirāclis mēn
 lo vīna mērga, Nēmuno sesuo paradiūta
 tē. 1949 lūpos 12 diēna buvo ušmūti
 išskyrus Žvalga dūdra Ženta slāpukq
 mane. Tq pat diēnq išsīkyrēm
 tas n- aš išējom ī Žento žuocūq
 ku paliai žemaitkrēmī. Dūdra,
 ūkas Žvalgas pasiliko Kurkleļ valstēiņē.
 buvo ušmūti 4 banclitai, Kurkleļ

su zentu, vāciskājiem Zemaiteid-
 ribose. Tēr būvome susitītē su kaudētā
 no broli Tarzamu n skotmantu
 kart stoūyklarom Annigisēus
 kītā kart Zemaitekie mie vinkri-
 pas Māsi (vardo medīnau) veltāi
 keluī km. Zēluc vālsā. būvom susitītē
 q, nepamenu būvo berods Berzā
 kur vīnas, ar tik abu, Pavasarī
 n j kur kluī vālsēus pūstīkyrē. Zēntos
 reluī n Zyltrūm, e aī vīnas pas
 a. Gal vī unvesie būvo sudau-
 mīsu būnkeris. Hēdīra susīgnēijis
 Zūlga lēt nujono pareīgy īsīskyre.
 su slāpuku n lār kōtkas ēuvo
 Mluntos 1949 Ot prīsīnīnīanī, - kōtkokt
 Vāteris. Līkome abu tik su
 su Paskuī n Zūlgas būvo
 kas. Līkau vīnas.
 v anapurs Hnykšēuī gavau lārīstā
 Janso labuī prasē susitītēt,
 nīte.

1910. gada 2. oktobrī šis atceļš 46
 bija atcelts, šim kartim.
 Šis priekšgrāds bija atceļš
 visai ģeogrāfiskās Pēterburgas ģeogrāfiskajam
 pentē jo tampon apri gals
 vidējā cēss, mācāmsai taukūtiņ.
 Klada oriens būvau tui bevis
 vidai ne bevis ģeogrāfijai.
 Paskaidrojot susceļotāju su ģeogrāfijai ir
 būvau zuluikūtiņš.
 Tiesa priekš tui ne pamēnu kuris
 būvau ģeogrāfijai ir dar su kolē
 kultūras dēvētāis ir vidais su dēvētāis.
 Pamiēnu pamēnyt apri kolē Pēterb.
 pēterb. Verbuļtes kaimi ģeogrāfijai
 būvau arēstus tas ir istromtas, Pēterb.
 teta ģeogrāfijai ir imena būvau sumētu.
 elis dēvētāis ir ģeogrāfijai imo dēvētāis
 atceļš dar su kolē, bet mā-
 netels vairs nakt atceļš, kaip pa-
 e ant arēstus zivs. Priekš pot
 vieta.

51 metais rudenīp būvo otejs 46
 su savaisiis tik išvardint
 vienas pacienka svaibinas, fo-
 lasomes. Tas visas fotografijas,
 pats nepasime o man liepi
 pas Šapola i Kalnālu km.
 To karto lūto daugrai nomačai
 fotografotu visa filma. No mufotogra-
 su svaibu o lūta kardiāka su
 to jū būvo man pasistamas
 lūtas. Jai Šapola būvo rysiāntas
 turbut zīnotu, kas tie per oem.
 Bendrai fotografustas tik su
 in Kluzino, su kurais jū būvo.
 Tajp is kitur daugrai susiekinā
 jau. Stovyklent taipat nemogau
 oos dienos prabigdavo sedint in sodint.
 Pūšia laikyē su kur nors
 brau jokiē, rūpēje daugrai tik
 galva saugot o apie organizaciē,
 kolē veikimā, tai net galvot aē
 jū. Tur kuo met kautem su
 su tai jū pykelavo, kad aē neimu

portretis Žilvici Šuminsku 48
 štais pats Velykas būno žūkis kuris
 žilvici atėmė netą, teip sukrotė,
 many pasidare kas kas kitai ir
 nunkalotimas, kuris man daugiausiai
 buvo taip. Žvalgas veinas šašnai
 šaro š savo kūmą šidžiakaimi.
 daug kas jam prisakydare
 uminska. Uvėnā šienā paemā arkli
 uem plentū. Surotojom prie plento
 namo prie šarkli šilo. Tareim
 ušūiot. Šis šūilān š Uvėrēškis
 šako ušūiojam š šidžiakaimi,
 ko nesakė. Nuvašūiom šiesiai
 šūityklā, ten sudom šuminskā.
 Žvalgas pašūirējo dokumentū, rado
 šis kandidato knyguš. Man leipi
 šit arkli. Nuvašūiom š namus.
 Žvalgas emē reikalauti atšūst
 šos pistolmasšinkos. Jis at šūirējo
 š ket neclare. Trobu portveta,
 būvau kitaj pušej portvatos. Šūris
 šilo š maniai netyčā Žvalgas
 šis at pušūclūnti. Greit šūėjau

un portāros šūnām šūnārkā 48
 stās. O Zālģis man sabo ļaut
 šī teip visas vācēķeļau, taip koga
 hē, kad kai vācēķom šai ļauau
 laikā nesavy. Šī sarā šīdā nēzi-
 ļauau niēko ļauiau. Ir vien vā
 sakur kai klausē mane ar tyķeļau
 suņrauu, bet šēudien šgai galvāļau
 pōsingāu vīķā atvīrui mōširdāi
 kyķ, ir šei kokiōs smukmeņōs
 šēdēui šei istengui, pasakyt.
 Tai mano mōšikāļiņas dalyvāciņōs
 ļauģiui ar niēko nesu kļōp
 gē. Šīķ sarā klaidā ar īspāšistu.
 Jī mane tūrtai gēģēlino ir ar
 ķeļau prisiversti sarā, eit legāļieķtis.
 Šī vāu ļautrōs ir man šai ļaišiau-
 akmo ant šēķēs.
 ļauģiui ar niēko svarbēniē
 kyģans ir net mōšēniē, neturui.
 karāņģi man del to, taip atrode
 doravota, šai prōvāu īvertiēt
 bent mane tikrā īspāšiniņģ.
 1952. g. 4. B. J. J. J. J.

49

Ginkly gra pas Pucdūing, Jucēg
 ierisēkū km Kurklūj valst. vobitka
 vobitka, n turētū turēt gerokai šovimū
~~ai~~, Pas stabi, šovimū šautu-
 ūj tē nešinau kabē. Gali būt not
 tūva. Jogelos ^{Parjūti km} krūme gra du
 tūvai rolos rūsiškas n vobitka
 rūsiška plančete šovimū vaitū.
 vobitka. Krumfkos km Kurklūj valst. vobitka
 me apri trolkūis gra supoknoti
 pakoti rūsiškas dāsimtūkas n
 matas,

Bt Keinekūis
Lūmels

1952. 11. 4.

2 priedas. **Broniaus Kemeklio anketa, pateikta Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrui**

Anketa 56.841

1. Kemeklis Bronius, Juozo
2. Gim. 1927 balandžio 30 dieną
Lelivonų km. Debeskų vals. Utenos
apsk. (dabar - Anykščių raj.)
3. Lietuvis
4. Mokesleio mokyklis Anykščių gim-
nazijos 4 klaseje (buvo 6 su-
nykinti ukrainiečiai, žuvo 19 ka-
nų)
5. 1945 metais suimtas prasidė-
jusį vasaros atostogų metu drauge
su broliu Juozu ir motina Karo-
liu Kemekliene tame pat kai-
me pas gyvius ir 1945 birželio
mėnesi tremiamas (vakelini
į tremtę pabėgęs mirtinai
bado mirė). Ant tojų žmonių
su savim turėjome slaptą įkaltą
2 šiovinčius sūnus ir apie 2 kg.
tašinių o duonos nei trupinio
6. Kuo gali būti katinuvas moki-
mąs sugrįžęs savo kaimu va-
saros atostogų? Mums nebuvo
net pasakyta kur ir už ką,
galvojome jog į kalytiną buvau
prikeltas sautuvo buožė ir apsi-
rengti vos spėjau o apsiariau
basa koja į batų tink koridoruje

7. Teistas nebūvau priēs tai ves
vakai' šituroje nebūro teisia-
mi
8. Štēnimas būro nusikaltnuo
pradžia "alfa n omega" Abu
su boļu "juozu nā" Grobocko 40 km
pabėgome nemvedus i Kudimkarā
3 metus gyvėnuu pas ūkiuinkus
vēliau persekiojamas nebesadom
žmogaus kuni's prisimty beut nā
pasalymg dirbti n būrau pri-
verstas i'eiti slapstyti's o kuo-
met sugaro būrau nuteistas
25 metaus laisvės atėmimo pen-
kiems tēmimo n 5-kiems be
teisių kalėjimoi būro Karagaules
sotis Džekasganas tēi sukitymo
kur būvome tankais tūškinoti
vēliau vedamas i Kalmā n el
sveikatos is Port-Vaino gėžiū-
tois i Sibira ten įvairiose lage-
rėuose vēliau i Morokvija kur n
atėciolėjau beveik 15-ka metų
apie tai kalbet sukie tai tēk
tiek pasiliosomiuo (sprabte)
priedodu (šiuoma foto kopija,
tikrajis dokumenty is sidėsiu i
korsta gal tai keista bet
rehtėjis būna n ne šventijis
kaulai.

10. Pateiktajās rīcībās izpausē ne
tengvai o paramiā turējam
tēriņi; per visā lausmās lētā
tejavau 2 sūnētiņus ir tairi nē-
nais kuris "pateuprintas"
12. Gmāti i lētā turējam klētiņā uctu-
rejam sūnēt i pasikūosavimo
pāzīmā tairi wātā pagat izsāz
13. Gzātes dīrbau lāisvānosiskoj
gaisosiskū draugijoj metus, pas-
kūi geležnikēhnikū klēti dāi-
tinikū, vēliā sūvūlij pēcēnūj
stokūz gūnyklojē tēkriņtoju, pas-
kūi stātybēs trestē dātinikū,
tairpat 10 - tājē mecharizācijēs
vēlitybē dātinikū vēliā 4 - taurē
autōkējē dātinikū o paskūi
dabāgēti sk' 60 - tēs stātkūin-
kū "Vēntas sūsinēujjime per
visā sūvā dorbouētēs turējam
"šētus" slēptā ir vēsāi zinomus
ir nēzinomus dējē apīē tairi žmo-
gus gāh pasikāktēt tēk sū savim
dūmīs vēsīdārses aut skēzscō
15. Reabilituotās nebūvau ir uē-
lūsūi tuom ās būt esū is-
tāzings. Behtkom dōese ir
kurš pirma reabilituotus gūltivē
- nēzināu.

UDK 355.42(474.5)(093.3)

Ke84

Kemeklis, Bronislovas

Ke84 Nesipriešinti genocidui negalėjom: eilinio partizano atsiminimai, Šiauliai, 1988-1990 m. / Bronius Kemeklis-Kerštas; Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. – Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2015. – 156 p.: iliustr.

ISBN 978-609-8037-47-0

Ši knyga – tai eilinio partizano Broniaus Kemeklio-Keršto atsiminimai, rašyti Nepriklausomybės priešaušryje. Autorius aprašo sunkų partizano nueitą kelią: prisimena savo bendražygius, patirtą išdavystę, tardymus, lagerį, tremtį. Leidinyje yra nemažai kovos draugų nuotraukų.

Knyga skirta visiems, besidomintiems pokario rezistencija Lietuvoje, bet pirmiausia jaunajai kartai, nes atsiminimų autorius aktyviai partizanavo būdamas 21–24 metų. Daug metų kalėjęs Sovietų Sąjungos lageriuose, iš jų grįžęs, bet gimtajame krašte neradęs ramybės dėl nuolatinių saugumo struktūrų persekiojimo, vis dėlto sulaukė faktinės nepriklausomybės. Deja, laisvoje Lietuvoje jis pagyveno tik keletą dienų...

UDK 355.42+321.6](474.5)(093.3)+
94(474.5)„1944/1953“(093.3)+821.172-94

Bronius KEMEKLIS-KERŠTAS

NESIPRIEŠINTI GENOCIDUI NEGALĖJOM

EILINIO PARTIZANO ATSIMINIMAI
ŠIAULIAI, 1988–1990 M.

Sudarytojas Virgilijus Rutkauskas
Atsakingasis redaktorius Arūnas Alonderis
Kalbos redaktorė Nijolė Andriušienė
Viršelio dizainerė Laima Adlytė
Maketuotoja Jolanta Girnytė

2015-04-30. Tiražas 500 egz. 9,75 sp. l.

Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius,

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, LT-01128 Vilnius

Spausdino UAB „Petro ofsetas“,
Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius

toknų; per
tejavau & suinterius ir
nas buvo "palempintai"

12. Drikti; lietuvių klaidų uetu-
rejai suintė pasilūkosimo
pažyma, tai matyti pagal išrašą

13. Gražes dirbau, laisvauoškof
gaisrim

kui ge
hininku
stoklu
kui st
tanpat
velilybė
autouky
olbany
ku "V
vicas
"jetus"
"ir ne
pus g
duris

15. Rec
Eva
titi

kursi - pirma reabituos gyltvié
- nežinau.

B. KIBIKIUS

NESIPRIKĖINTI
GENOCIDUI
NEGALSIJOM

NULIIMO PARTICIPATE APSIMINIMAI /

SIAULIAI, 19. - 1990 METAI